

Διαστάσεις του κοινωνικού αποκλεισμού
των μονογονεϊκών οικογενειών στην Ελλάδα

Copyright © 2008 ΕΘΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ
Μεσογείων 14-18, 115 27 Αθήνα
Τηλ.: 210 7491717, Fax: 210 7488435
e-mail: ekdosis@ekke.gr
<http://www.ekke.gr>

© 2008 NATIONAL CENTRE FOR SOCIAL RESEARCH
14-18, Messoghion Av., 115 27 Athens-Greece
Tel.: +302107491717, Fax: +302107488435

Κεντρική διάθεση των εκδόσεων:
Μεσογείων 14-18, 115 27 Αθήνα
Τηλ.: 2107491705, Fax: 2107488435
e-mail: ekdosis@ekke.gr
<http://www.ekke.gr>

ISBN 978-960-7093-97-4

Εικόνα εξωφύλλου:
Αυτοσχεδιασμός 6 (African), 1909, Βασίλι Καντίνσκι,
Λάδι σε μουσαμά, 109Χ109 εκ., Μόναχο, Lembachhaus,
εκδ. Taschen, σελ. 27.

Διαστάσεις του κοινωνικού αποκλεισμού των μονογονεϊκών οικογενειών στην Ελλάδα

Ηλίας Κικίλιας, Όλγα Παπαλιού, Εύη Φαγαδάκη

ΕΘΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ
NATIONAL CENTRE FOR SOCIAL RESEARCH

ΑΘΗΝΑ 2008

Η παρούσα μελέτη αποτελεί προϊόν της Δράσης 18 του έργου «Άλκηστις», το οποίο υλοποιείται στο πλαίσιο της ΚΠ EQUAL.

Υπεύθυνος φορέας για την εκπόνηση της εν λόγω μελέτης είναι το Ινστιτούτο Κοινωνικής Πολιτικής του Εθνικού Κέντρου Κοινωνικών Ερευνών (ΕΚΚΕ).

Επιστημονικός υπεύθυνος για το συνολικό έργο του ΕΚΚΕ στην ΑΣ «Δίκτυο για την Άρση του Κοινωνικού Αποκλεισμού των Γυναικών ΑΛΚΗΣΤΙΣ – RE(START)» είναι ο Ηλίας Κικίλιας.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος	9
Εισαγωγή	11
Κεφάλαιο 1. Οι μονογονεϊκές οικογένειες στην Ελλάδα και την Ευρώπη:	
Μια συγκριτική επισκόπηση	15
Εισαγωγή.....	15
Το πρόβλημα του ορισμού	16
1.1. Δημογραφικές συνιστώσες	18
1.2. Αγορά εργασίας	22
1.3. Οικονομική επισφάλεια και εισοδηματική φτώχεια	32
Επίπεδο διαβίωσης.....	35
Κεφάλαιο 2. Διαστάσεις του κοινωνικού αποκλεισμού των μονογονεϊκών οικογενειών στην Ελλάδα	41
Εισαγωγή: Η έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού	41
2.1. Μορφολογία των νοικοκυριών και οικονομική επισφάλεια.....	43
2.2. Κοινωνική βοήθεια, δίκτυα αλληλεγγύης και κοινωνικές υπηρεσίες.....	49
Κεφάλαιο 3. Θεσμικό πλαίσιο και πολιτικές για τις μονογονεϊκές οικογένειες στην Ελλάδα	53
Εισαγωγή.....	53
3.1. Στήριξη της μονογονεϊκής οικογένειας	56
3.1.1. Οικονομικές ενισχύσεις (επιδόματα-βοηθήματα).....	56
3.1.2. Άλλα μέτρα στήριξης των μονογονεϊκών οικογενειών ..	61
3.2. Εισοδηματικές ενισχύσεις και διευκολύνσεις προς την οικογένεια	64

3.2.1. Εισοδηματικές ενισχύσεις υπαλλήλων με οικογενειακές υποχρεώσεις	64
3.2.2. Φορολογικές ελαφρύνσεις.....	66
3.2.3. Οικογενειακά πολυτεχνικά επιδόματα.....	66
3.2.4. Διευκολύνσεις εργαζομένων με οικογενειακές υποχρεώσεις (άδεια μητρότητας και γονικές άδειες) ...	68
3.2.5. Υποστηρικτικοί θεσμοί και δομές	72
3.2.6. Συνταξιοδοτικά δικαιώματα	73
3.2.7. Προστασία της μητρότητας.....	76
3.3. Τα Εθνικά Σχέδια Δράσης για την Κοινωνική Ένταξη (ΕΣΔΕΝ)	76

Κεφάλαιο 4. Πολιτικές ευρωπαϊκών χωρών για την προστασία

της οικογένειας.....	81
Εισαγωγή.....	81
4.1. Γαλλία	81
4.2. Ηνωμένο Βασίλειο.....	88
4.3. Φινλανδία	96
4.4. Ιρλανδία.....	100
4.5. Σουηδία	107
4.6. Γερμανία	112
4.7. Πορτογαλία	118
4.8. Συγκριτική ανάλυση των πολιτικών προστασίας της οικογένειας στις χώρες της ΕΕ	123

Συμπεράσματα - Προτάσεις	137
---------------------------------------	------------

Βιβλιογραφία	143
---------------------------	------------

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Μία από τις κυριότερες μεταβολές στη διάρθρωση των ευρωπαϊκών κοινωνιών, τα τελευταία χρόνια, αφορά στην εντεινόμενη «απόσπαση» της οικογένειας από την έγγαμη σχέση. Η αύξηση του αριθμού των μονογονεϊκών οικογενειών είναι μία από τις κυριότερες μορφές που λαμβάνουν οι μεταβολές αυτές.

Οι μονογονεϊκές οικογένειες στη χώρα μας αποτελούν θέμα που παραμένει στο περιθώριο της δημόσιας συζήτησης, ακόμη και της ακαδημαϊκής έρευνας, παρόλο που αποτελεί μια απτή και διευρυνόμενη κοινωνική πραγματικότητα. Οι οικογένειες αυτές, που αυξάνονται με σημαντικούς ρυθμούς τα τελευταία χρόνια, αποτελούν μια αόρατη και λανθάνουσα δεξαμενή δημιουργίας και αναπαραγωγής κοινωνικού αποκλεισμού. Παράλληλα, είναι μια ομάδα αναμφισβήτητη αδικημένη από άποψη πολιτικών στήριξης και παροχής κοινωνικής προστασίας. Το πρόβλημα αυτό εντείνεται ακόμα περισσότερο από το γεγονός ότι ένας μάλλον μεγάλος αριθμός τέτοιου τύπου οικογενειών δεν προσμετράται στις στατιστικές μετρήσεις γιατί συστεγάζονται ή φιλοξενούνται από τους γονείς συνήθως της μητέρας. Η συνολική εικόνα συμπληρώνεται από το γεγονός ότι η μονογονεϊκότητα ως οικογενειακή κατάσταση φαίνεται ότι παραμένει ένα θέμα ταμπού σε μια περίοδο επιστροφής στις παραδοσιακές «οικογενειακές αξίες».

Τα μονογονεϊκά νοικοκυριά αντιμετωπίζουν μια σειρά από επιπρόσθετα προβλήματα κοινωνικής ένταξης και πρόσβασης σε αγαθά, σε σχέση με τα νοικοκυριά δύο συζύγων με τον ίδιο αριθμό τέκνων. Μεταξύ των προβλημάτων αυτών συγκαταλέγονται:

- (i) Η ελλιπής πρόσβαση σε κοινωνικά και δημόσια αγαθά (εκπαίδευση, υγεία, εργασία, πολιτικό γίνεσθαι, κοινωνικές σχέσεις, κ.ά.).
- (ii) Οι δυσμενείς επιπτώσεις στα παιδιά-μέλη των μονογονεϊκών νοικοκυριών.

κοκυριών: ανισότητα ευκαιριών, αναπαραγωγή της φτώχειας και του αποκλεισμού (ο φαύλος κύκλος του αποκλεισμού, όπου τα φτωχά παιδιά του σήμερα αποτελούν τους κοινωνικά αποκλεισμένους του αύριο).

- (iii) Η περιθωριοποίηση των γυναικών που επιλέγουν μια μη-συμβατική μορφή οικογενειακής οργάνωσης, λόγω των συντηρητικών αντιλήψεων που επικρατούν.
- (iv) Το γεγονός ότι οι γυναίκες επικεφαλής μονογονεϊκών νοικοκυριών συχνά αποτελούν τη μοναδική πηγή εισοδήματος και παροχής φροντίδας στην οικογένεια, και
- (v) Ο σημαντικά αυξημένος κίνδυνος εισοδηματικής φτώχειας σε σχέση με άλλες μορφές νοικοκυριού.

Η παρούσα μελέτη αποτελεί τμήμα του έργου «Δίκτυο για την άρση του κοινωνικού αποκλεισμού των γυναικών», το οποίο ανατέθηκε στο Ινστιτούτο Κοινωνικής Πολιτικής του ΕΚΚΕ, στο πλαίσιο της Κοινοτικής Πρωτοβουλίας EQUAL. Οι συγγραφείς εξετάζουν τα προβλήματα ορισμών και παρουσιάζουν τα δημογραφικά χαρακτηριστικά και τη σχέση των μονογονεϊκών οικογενειών στην Ελλάδα και την Ευρώπη, παρουσιάζουν τα δεδομένα σχετικά με το μέγεθος της εισοδηματικής φτώχειας και τις διαστάσεις του κοινωνικού αποκλεισμού, αναλύουν τις γενικές και ειδικές πολιτικές στη χώρα μας και σε επιλεγμένες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης και διατυπώνουν μια σειρά από προτάσεις πολιτικής.

Πιστεύω ότι η παρούσα μελέτη αποτελεί μια ενδιαφέρουσα και σημαντική συνεισφορά στον απαιτούμενο αναπροσανατολισμό των στόχων της κοινωνικής πολιτικής.

*Καθηγητής Ιωάννης Σακέλλης
Διευθυντής του Ινστιτούτου Κοινωνικής Πολιτικής
Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών*

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η αύξηση του αριθμού των μονογονεϊκών οικογενειών, σε όλες σχεδόν τις ευρωπαϊκές χώρες, αποτελεί μια αδιαμφισβήτητη πραγματικότητα και εντάσσεται στο πλαίσιο των σημαντικών δημογραφικών διαφοροποιήσεων που καταγράφονται στην οικογενειακή δομή τις τελευταίες δεκαετίες. Οι νέες μορφές οικογένειας θέτουν σε αμφισβήτηση τα πρότερα δεδομένα και αποτελούν προκλήσεις για την οικογενειακή πολιτική, η οποία καλείται να αναγνωρίσει την ποικιλομορφία των οικογενειακών τύπων και να συμβάλει, με εξατομικευμένες πολιτικές, στη στήριξή τους, με στόχο τη διασφάλιση της ευημερίας τους.

Οι μονογονεϊκές οικογένειες αποτελούν μία κατεξοχήν «μη ευνοημένη» ομάδα του πληθυσμού, και η κυριότερη δυσκολία που αντιμετωπίζουν είναι η επίτευξη ή η διατήρηση ενός αξιοπρεπούς επιπέδου διαβίωσης, στην καλύτερη εκδοχή, με μια εισοδηματική πηγή από την απασχόληση του μόνου γονέα. Ο κίνδυνος διολίσθησης στη φτώχεια, με περιορισμένες δυνατότητες εξόδου, είναι αρκετά μεγάλος, εξαιτίας της δυσμενέστερης θέσης των γυναικών/μόνων γονέων στην αγορά εργασίας, της περιορισμένης εμβέλειας κοινωνικής βοήθειας και της ανεπάρκειας άλλων εισοδηματικών πηγών. Για το λόγο αυτόν, χαρακτηρίζονται ως ευάλωτη ομάδα του πληθυσμού και η κοινωνική τους ενσωμάτωση έχει τεθεί ως στόχος της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Στο πλαίσιο υλοποίησης αυτού του στόχου, σε αρκετές ευρωπαϊκές χώρες έχουν αναπτυχθεί εθνικές πολιτικές οικονομικής και κοινωνικής στήριξής τους, με αποτέλεσμα ο κίνδυνος της φτώχειας να μην βρίσκεται σε σημαντικά υψηλότερο επίπεδο σε σχέση με το γενικότερο κίνδυνο που αντιμετωπίζουν άλλες κοινωνικές ομάδες. Στη χώρα μας, το φαινόμενο της μονογονεϊκότητας, αν και είναι ακόμα περιορισμένο, όπως και στις

υπόλοιπες χώρες του Ευρωπαϊκού Νότου, τα τελευταία χρόνια εμφανίζει αυξητικές τάσεις. Ωστόσο, παρά το γεγονός ότι οι μονογονεϊκές οικογένειες αποτελούν πλέον μια απτή και διευρυνόμενη κοινωνική πραγματικότητα, παραμένουν στο περιθώριο της κοινωνικής πολιτικής, και το υφιστάμενο πλέγμα μέτρων υπέρ των οικογενειών αυτών υπολείπεται σημαντικά μιας ολοκληρωμένης πολιτικής προστασίας τους, που να υλοποιείται μέσω ειδικών οικονομικών μέτρων και κοινωνικών παρεμβάσεων.

Στην παρούσα μελέτη επιχειρείται η προσέγγιση του φαινομένου της μονογονεϊκότητας και αναλύονται οι διαστάσεις του κοινωνικού αποκλεισμού σ' αυτή την ειδική ομάδα πληθυσμού.

Συγκεκριμένα, στο πρώτο κεφάλαιο εξετάζεται το ζήτημα του ορισμού της μονογονεϊκότητας, το οποίο θεωρείται καθοριστικής σημασίας για τον υπολογισμό του αριθμού των νοικοκυριών αυτών, και παρουσιάζονται συγκριτικά στοιχεία της χώρας μας με τα άλλα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, που αφορούν τόσο τα δημογραφικά τους χαρακτηριστικά όσο και τη σχέση τους με την αγορά εργασίας.

Στο δεύτερο κεφάλαιο, με βάση τα αποτελέσματα της Έρευνας Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης των νοικοκυριών (EU-SILK, 2003), παρουσιάζονται δεδομένα για το μέγεθος της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού των μόνων γονέων σε σχέση με τα νοικοκυριά δύο συζύγων με τον ίδιο αριθμό παιδιών.

Στο τρίτο κεφάλαιο γίνεται αναφορά στο υπάρχον θεσμικό πλαίσιο για την προστασία της οικογένειας αλλά και στις εξειδικευμένες πολιτικές που στοχεύουν στη στήριξη των μονογονεϊκών οικογενειών. Πιο συγκεκριμένα, αναφέρονται τα προγράμματα οικονομικής ενίσχυσης καθώς και τα υποστηρικτικά μέτρα για τη συμφιλίωση της οικογενειακής και επαγγελματικής τους ζωής. Επίσης, καταγράφονται οι πολιτικές για την καταπολέμηση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού και κατ' επέκταση την προώθηση της κοινωνικής τους ένταξης.

Στο τέταρτο κεφάλαιο αναφέρονται οι πολιτικές στήριξης της οικογένειας –ιδιαίτερα αυτές που αφορούν τις μονογονεϊκές οικογένειες– που εφαρμόζονται σε χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, προς την κατεύθυνση της κοινωνικής ενσωμάτωσης της ευάλωτης αυτής πληθυσμιακής ομάδας. Στη συνέχεια, επιχειρείται μια συγκριτική ανάλυση των πολιτικών αυτών, συμπεριλαμβανομένων και των πολιτικών προστασίας της οικογένειας που εφαρμόζονται στη χώρα μας, και επιλέγονται κάποιες καλές πρακτικές

που έχουν εφαρμοστεί με επιτυχία σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες και θα μπορούσαν να αποτελέσουν σημαντικά μέτρα στήριξης της μονογονεϊκής οικογένειας και στη χώρα μας.

Τέλος, διατυπώνονται τα κυριότερα συμπεράσματα καθώς και κάποιες παρεμβάσεις άμεσης προτεραιότητας που μπορούν να ενσωματωθούν στις υπάρχουσες πολιτικές προστασίας της οικογένειας, προκειμένου η κοινωνική πολιτική να ανταποκριθεί αποτελεσματικά στις πολυδιάστατες ανάγκες της μονογονεϊκότητας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

ΟΙ ΜΟΝΟΓΟΝΕΪΚΕΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΕΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΙ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ: ΜΙΑ ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ

Εισαγωγή

Ο αριθμός των μονογονεϊκών οικογενειών αυξήθηκε σε όλες σχεδόν τις ευρωπαϊκές χώρες κατά τη διάρκεια των προηγούμενων δεκαετιών. Σήμερα αντιπροσωπεύουν περίπου το 3% του συνόλου των ευρωπαϊκών οικογενειών και το 9% των οικογενειών με παιδιά. Οι οικογένειες αυτές είναι ιδιαίτερα ευάλωτες σε όρους κοινωνικής φροντίδας και προνοιακών ρυθμίσεων, αφού αντιμετωπίζουν ισχυρές πιέσεις σε δύο μέτωπα, οικογενειακές ευθύνες και εργασιακή ζωή. Οι επιπτώσεις των πιέσεων αυτών εξαρτώνται τόσο από τη «συνεισφορά» του πρώην συντρόφου αλλά και των οικογενειακών και άλλων κοινωνικών δικτύων βοήθειας, όσο και από τις προνοιακές ρυθμίσεις και τις δυνατότητες πρόσβασης σε κοινωνικές υπηρεσίες.

Η σύγκριση της κατάστασης αυτών των οικογενειών σε ευρωπαϊκό επίπεδο από μια πρώτη ματιά καταδεικνύει τις ποικίλες ανομοιογένειες, που χαρακτηρίζουν αυτούς τους τύπους νοικοκυριών σε καθεμία από τις ευρωπαϊκές χώρες. Για παράδειγμα, η πλειονότητα των μόνων μητέρων στο Ηνωμένο Βασίλειο ευρίσκεται κάτω από το όριο της σχετικής φτώχειας, γιατί είτε δεν εργάζονται είτε απασχολούνται σε εξαιρετικά επισφαλείς θέσεις εργασίας. Αντίθετα, σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες οι δείκτες φτώχειας των μόνων μητέρων είναι αρκετά χαμηλότεροι (Martin and Vion, 2002). Οι διαφορές αυτές εξαρτώνται από αρκετούς παράγοντες, μεταξύ των οποίων ιδιαίτερη σημασία έχουν η εργασία, ο χρόνος, το εισόδημα, τα κοινωνικά δίκτυα, το θεσμικό πλαίσιο και οι κοινωνικές υπηρεσίες.

Οι μονογονεϊκές οικογένειες στην Ελλάδα είναι ένα θέμα που παραμένει στο περιθώριο της δημόσιας συζήτησης, ακόμη και της ακαδημαϊκής

έρευνας, παρόλο που αποτελεί μια απτή και διευρυνόμενη κοινωνική πραγματικότητα. Η περιορισμένη έρευνα στο πεδίο αυτό στη χώρα μας, ωστόσο, υποδεικνύει κάποιες συγκλίνουσες διαπιστώσεις¹ ως προς τα εξής:

- Οι μονογονεϊκές οικογένειες αποτελούν μια αόρατη και λανθάνουσα δεξαμενή δημιουργίας και αναπαραγωγής κοινωνικού αποκλεισμού.
- Η μορφή αυτή της οικογένειας παρουσιάζει τα τελευταία χρόνια αυξητικές τάσεις και στη χώρα μας, λόγω αλλαγών στη μορφή και τη σύνθεση της οικογένειας.
- Είναι μια ομάδα αναμφισβήτητα αδικημένη από άποψη πολιτικών στήριξης και παροχής κοινωνικής προστασίας.
- Η μονογονεϊκότητα ως οικογενειακή κατάσταση παραμένει ένα θέμα ταμπού σε μια περίοδο επιστροφής στις παραδοσιακές «οικογενειακές αξίες».

Το πρόβλημα του ορισμού

Τι ακριβώς είναι μια μονογονεϊκή οικογένεια; Με άλλους όρους, ποιοι τύποι νοικοκυριών μπορούν ή «πρέπει» να χαρακτηριστούν ως μονογονεϊκές οικογένειες; Οι απαντήσεις σε τέτοιου τύπου ερωτήματα δεν είναι ούτε εύκολες ούτε αυτονόητες. Οι επιμέρους ορισμοί αποτελούν πεδία σύγκλισης μεταξύ τουλάχιστον τριών κατηγοριών εννοιών: τις θεωρητικές εννοιολογήσεις, τα προβλήματα στατιστικών μετρήσεων και αποτιμήσεων και τους διοικητικούς ορισμούς των ρυθμιστικών και θεσμικών πλαισίων. Τουλάχιστον στις δύο τελευταίες περιπτώσεις, η σαφήνεια των ορισμών είναι απαραίτητη, αλλά αυτό δεν σημαίνει ότι οι όποιοι επιλεγόμενοι ορισμοί ικανοποιούν τα εννοιολογικά κριτήρια του (όποιου) θεωρητικού πλαισίου. Αλλά και μεταξύ των στατιστικών και νομικών / διοικητικών ορισμών και εννοιολογήσεων, υπάρχουν σημαντικές –και ενδεχόμενα σημαίνουσες– διαφορές και διαφοροποιήσεις.

Στο νομικό / διοικητικό πλαίσιο, για παράδειγμα, η έννοια της οικογένειας διέπεται από μια πληθώρα ορισμών και ρυθμίσεων. Στις στατιστικές μετρήσεις από την άλλη πλευρά, όπου η έννοια της οικογένειας είναι εξαιρετικά δύσκολο να οριστεί σύμφωνα με τις θεσμικές διευθετήσεις, επικρατεί αναγκαστικά η έννοια του «νοικοκυριού», η οποία, όμως, εμπεριέχει εξίσου σημαντικές δυσκολίες ορισμών. Στις έρευνες εισοδήματος και συνθηκών διαβίωσης, για παράδειγμα, που διεξάγονται στις χώρες της Ευρωπαϊκής

1. Βλ., για παράδειγμα, Μουρίκη Α., 2006, και Μαράτου-Αλιπράντη Λ., 2006.

Ένωσης – και οι οποίες αποτελούν την κύρια πηγή πληροφόρησης για την εισοδηματική και κοινωνική κατάσταση των οικογενειών – το νοικοκυριό ορίζεται σε όρους συγκατοίκησης (*shared residence*) και «κοινόχρηστων διευθετήσεων» (*common arrangements*), ως αποτελούμενο είτε από ένα άτομο που ζει μόνο του είτε από μία ομάδα ατόμων, *τα οποία δεν σχετίζονται κατ' ανάγκη μεταξύ τους*, που διαμένουν στην ίδια διεύθυνση με κοινή «οικοκυρική» (*house-keeping*), πχ. κοινά γεύματα τις περισσότερες μέρες της εβδομάδας ή κοινόχρηστους χώρους εντός της κατοικίας.²

Σε τελική ανάλυση, το ζήτημα του ορισμού της μονογονεϊκής οικογένειας, τόσο σε στατιστικό όσο και σε θεσμικό επίπεδο, εξαρτάται σε σημαντικό βαθμό από το είδος του εξεταζόμενου κοινωνικού φαινομένου ή προβλήματος. Ένας εξαιρετικά ευρύς ορισμός θα μπορούσε να αφορά νοικοκυριά που αποτελούνται από ένα γονέα και παιδιά, τα οποία δεν έχουν δικά τους παιδιά, ανεξάρτητα από την ηλικία ή την κατάσταση απασχόλησης των παιδιών. Τα παιδιά, σε αυτήν την περίπτωση, θα μπορούσαν να είναι και ενήλικες. Ο γενικός κανόνας, όμως, είναι η επικέντρωση στο θέμα της *εξάρτησης* των παιδιών από το γονέα. Στην περίπτωση αυτή, η μονογονεϊκή οικογένεια ορίζεται ως ένα νοικοκυριό που αποτελείται από έναν ενήλικα και τουλάχιστον ένα «εξαρτώμενο» τέκνο. Η έννοια της εξάρτησης αποτελεί επίσης ένα πρόβλημα ορισμού και συνήθως χρησιμοποιείται η ηλικία, πχ. κάτω των 16 ή των 18 ετών, αλλά και στην περίπτωση αυτή μπορούν να υποβληθούν αρκετές προφανείς εννοιολογικές και μεθοδολογικές ενστάσεις. Ένα νοικοκυριό, για παράδειγμα, που αποτελείται από έναν ενήλικο (συνήθως γονέα) και ένα παιδί 17 ετών το οποίο εργάζεται μπορεί να θεωρηθεί ως μονογονεϊκή οικογένεια;

Στο επίπεδο της Eurostat, ως εξαρτώμενα θεωρούνται τα παιδιά ηλικίας είτε κάτω των 16 ετών είτε 16-24 ετών που διαβιούν σε ένα νοικοκυριό, στο οποίο τουλάχιστον ένας από τους γονείς τους είναι επίσης μέλος και τα οποία δεν είναι οικονομικά ενεργά (σύμφωνα με τον ορισμό του ILO, δηλ. ούτε απασχολούμενοι ούτε άνεργοι). Είναι προφανές ότι ο ορισμός αυτός αποκλείει τα νοικοκυριά που αποτελούνται από ένα γονέα και ένα παιδί 16-24 ετών που είτε απασχολείται ή είναι άνεργο. Επίσης, δεν καταμετρά στη

2. Ο ορισμός αυτός χρησιμοποιείται από την Eurostat, αλλά οι εμπέδους χώρες που διεξάγουν τις εθνικές έρευνες (μπορούν να) χρησιμοποιούν εναλλακτικούς ορισμούς. Για παράδειγμα, στη Σουηδία τα παιδιά ηλικίας άνω των 20 ετών ορίζονται ως χωριστά νοικοκυριά, ακόμα και αν συγκατοικούν με τους γονείς τους. Το ίδιο ισχύει και για τους «συγκατοίκους» ηλικίας άνω των 20 ετών, που δεν έχουν από κοινού παιδιά με τον «υπεύθυνο» του νοικοκυριού.

σύνθεση της μονογονεϊκής οικογένειας με περισσότερα από ένα παιδιά όσα παιδιά ηλικίας 16-24 ετών είναι οικονομικά ενεργά κ.λπ.

Το θέμα των ορισμών στις στατιστικές μετρήσεις είναι για ευνόητους λόγους εξαιρετικά σημαντικό, ιδιαίτερα στο βαθμό που αφορά τις κοινωνικές νόρμες των επιμέρους χωρών. Για παράδειγμα, όπως θα δούμε στο επόμενο κεφάλαιο, αν στα δεδομένα για την Ελλάδα αυξήσουμε την ηλικία των εξαρτώμενων παιδιών από τα 16 στα 18 έτη, ο αριθμός των μονογονεϊκών νοικοκυριών αυξάνεται από 42,5 σε 47,1 χιλιάδες (κατά 11%), ενώ, αν χρησιμοποιήσουμε τον ορισμό της Eurostat, ο αριθμός αυτός αυξάνεται στις 60 χιλιάδες, αύξηση κατά 41% σε σχέση με τον αρχικό ορισμό.

Ένα εξίσου σημαντικό θέμα στο επίπεδο των στατιστικών μετρήσεων αποτελεί η περίπτωση των μονογονεϊκών οικογενειών οι οποίες δεν ζουν μόνες τους, αλλά «φιλοξενούνται» ή συστεγάζονται, για παράδειγμα, με το νοικοκυριό των γονέων της μητέρας. Αυτές οι κατ' ουσία μονογονεϊκές οικογένειες δεν προσμετρώνται συνήθως στις σχετικές στατιστικές. Σύμφωνα με σχετικές εκτιμήσεις,³ περίπου το 2% του συνόλου των νοικοκυριών στην ΕΕ «εμπεριέχουν» και μία μονογονεϊκή οικογένεια, ενώ το ποσοστό αυτό είναι ιδιαίτερα υψηλό στις χώρες της Νότιας Ευρώπης, συμπεριλαμβανομένης της Ελλάδας.

1.1 Δημογραφικές συνιστώσες

Κατά την τελευταία πενταετία εκτιμάται ότι το 3% του πληθυσμού της Ευρωπαϊκής Ένωσης συντίθεται από μονογονεϊκά νοικοκυριά, όπως, επίσης, και ότι τα νοικοκυριά αυτά αποτελούν το 3% του συνόλου των νοικοκυριών⁴ (Πίνακες 1 και 2). Ωστόσο, μεγαλύτερη σημασία έχει η αναλογία αυτή με βάση τα νοικοκυριά με εξαρτώμενα παιδιά, που φτάνει το 9% για τον μέσο όρο στην ΕΕ-15, το οποίο ισοδυναμεί με 4,3 εκατομ. νοικοκυριά συνολικά στην ΕΕ-15.

Οι διαφοροποιήσεις μεταξύ των επιμέρους χωρών φαίνονται από το γεγονός ότι η αναλογία των μονογονεϊκών νοικοκυριών είναι αρκετά μικρότερη

3. Βλέπε MARTIN and VION, 2002.

4. Υπενθυμίζουμε ότι, σύμφωνα με τον ορισμό της Eurostat, η μονογονεϊκή οικογένεια περιλαμβάνει έναν γονέα και παιδιά ηλικίας είτε κάτω των 16 ετών είτε 16-24 ετών τα οποία δεν είναι οικονομικά ενεργά.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1

Κατανομή νοικοκυριών ανά τύπο νοικοκυριού, 2001

	BE	DK	DE	GR	ES	FR	IE	IT	LU	NL	AT	PT	FI	SE	UK	EU15
Νοικοκυριά 1 ατόμου	25	26	39	19	17	25	24	21	27	35	33	12	40	42	31	29
2 ενήλικες χωρίς εξαρτ. παιδιά	30	38	24	26	24	29	16	22	30	32	22	22	25	28	32	26
Άλλα νοικοκυριά χωρίς εξαρτ. παιδιά	9	6	12	17	18	9	13	20	13	6	12	19	6	0	8	12
Μόνος γονέας με 1 ή περισσ. εξαρτ. παιδιά	3	2	2	2	1	3	3	1	1	3	3	2	2	2	7	3
2 ενήλικες με 1 εξαρτ. παιδί	8	9	7	9	7	10	6	10	9	6	8	12	8	8	7	8
2 ενήλικες με 2 εξαρτ. παιδιά	13	11	8	15	12	14	11	11	9	11	10	12	9	11	9	10
2 ενήλικες με 3 και άνω παιδιά	6	4	3	2	4	5	10	4	4	4	3	4	5	5	4	4
Άλλα νοικοκυριά με εξαρτ. παιδιά	5	4	6	8	16	5	17	10	6	3	10	17	3	0	5	7

Πηγή: Eurostat (2004)

ΠΙΝΑΚΑΣ 2

Νοικοκυριά μόνων γονέων, 2001

	BE	DK	DE	GR	ES	FR	IE	IT	LU	NL	AT	PT	FI	SE	UK	EU15
Αριθμός σε χιλιάδες	136	43	766	62	182	845	43	311	2	202	91	65	59	303	1229	4338
Ως % του συνόλου των νοικοκυριών	3	2	2	2	1	3	3	1	1	3	3	2	2	2	7	5
Ως % των νοικοκυριών με παιδιά	9	6	8	4	3	9	7	4	5	11	8	4	9	22	17	9

Πηγή: Eurostat (2004)

από το μέσο ευρωπαϊκό όρο στην Ελλάδα (4%), στην Ισπανία (3%), στην Ιταλία (4%) και στην Πορτογαλία (4%) και αρκετά μεγαλύτερη στη Σουηδία (22%) και στο Ην. Βασίλειο (17%).⁵ Ωστόσο, όπως ήδη σημειώθηκε στα προηγούμενα, οι αριθμοί αυτοί θα πρέπει να θεωρούνται ως ενδεικτικοί τόσο για γενικότερους λόγους στατιστικών ορισμών όσο και λόγω των «φιλοξενούμενων» νοικοκυριών, τα οποία φαίνεται να είναι περισσότερα στις χώρες της Μεσογειακής Ευρώπης, όπου εμφανίζουν και τα χαμηλότερα τυπικά ποσοστά. Για παράδειγμα, έχει εκτιμηθεί (MARTIN and VION, 2002) ότι, συνυπολογίζοντας τα φιλοξενούμενα νοικοκυριά, το ποσοστό των μονογονεϊκών αυξάνεται κατά 2-3 ποσοστιαίες μονάδες κατά μέσο όρο, αλλά στην περίπτωση των μεσογειακών χωρών η αύξηση είναι κατά πολύ μεγαλύτερη, αφού ο συνυπολογισμός των οικογενειών αυτών αυξάνει τον αριθμό των μονογονεϊκών νοικοκυριών κατά 25%-40%. Κατά συνέπεια, θα πρέπει να θεωρείται ότι οι διαφορές στους αριθμούς και τις αναλογίες μεταξύ της Νότιας και της υπόλοιπης Ευρώπης είναι πολύ μικρότερες και οφείλονται, κατά κύριο λόγο, στις κοινωνικές νόρμες αλλά και τις επιμέρους ρυθμίσεις στο πεδίο των κοινωνικών πολιτικών και υπηρεσιών.

Τα δεδομένα για τη σύνθεση των μονογονεϊκών νοικοκυριών κατά φύλο (Πίνακας 3) υποδεικνύουν ότι οι γυναίκες, όπως είναι αναμενόμενο, αποτελούν τη συντριπτική πλειονότητα (91% σε μέσο ευρωπαϊκό επίπεδο) των μόνων γονέων. Η μονογονεϊκότητα, συνεπώς, είναι γένους θηλυκού, και τα «σκήπτρα» κατέχει η Ιρλανδία με ποσοστό 99%, ενώ ακολουθούν η Γερμανία με 96%, η Αυστρία με 95% και η Ελλάδα με ποσοστό που ανέρχεται στο 91%. Το στοιχείο αυτό έχει ιδιαίτερα σημαντικές προεκτάσεις όσον αφορά τις πολιτικές απασχόλησης αλλά και τις παροχές του κράτους-πρόνοιας. Η Σουηδία αποτελεί τη μοναδική εξαίρεση στον κανόνα, καθώς το 26% των επικεφαλής μονογονεϊκών νοικοκυριών είναι άνδρες, αλλά στην περίπτωση των μεσογειακών χωρών, ωστόσο, θα πρέπει να υποθέσουμε ότι η αναλογία των ανδρών μόνων γονέων είναι ακόμη μεγαλύτερη από αυτή που εμφανίζουν οι επίσημες στατιστικές, αφού είναι αναμενόμενο ότι οι μόνοι πατέρες φιλοξενούνται και συμπεριλαμβάνονται πολύ συχνότερα σε άλλα νοικοκυριά σε σχέση με τις μόνες μητέρες.

Η κατανομή των ηλικιών υποδεικνύει ότι το 86% των μόνων γονέων στην ΕΕ-15 είναι μεταξύ 25-49 ετών. Η Ιρλανδία χαρακτηρίζεται από ένα

5. Χαρακτηριστικό είναι ότι, σύμφωνα με τα δεδομένα του Πίνακα 2, το 28% των μονογονεϊκών οικογενειών της ΕΕ-15 διαμένει στο Ην. Βασίλειο.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3

Νοικοκυριά μόνων γονέων ανά φύλο, ηλικία και αριθμό παιδιών, 2001

	BE	DK	DE	GR	ES	FR	IE	IT	LU	NL	AT	PT	FI	SE	UK	EU15
	Μόνοι γονείς κατά φύλο (%)															
Άνδρες	7	12	4	9	12	12	1*	14	5*	12	5	14	14	26	7	9
Γυναίκες	93	88	96	91	88	88	99*	86	95*	88	95	86	86	74	93	91
	Μόνοι γονείς κατά ηλικία (%)															
16-24	1	2	5	0	0	2	11*	0	0*	1	3	0	5	4	6	3
25-49	95	89	89	73	91	81	79*	85	88*	90	87	71	77	82	86	86
50-64	4	9	5	23	9	16	9*	15	12*	8	8	22	18	14	8	11
65+	0	1	1	3	0	1	2*	0	0*	1	2	7	0	0	1	1
	Μόνοι γονείς κατά αριθμό παιδιών (%)															
1	53	57	71	50	52	60	55*	64	68*	41	66	55	56	56	44	58
2	34	38	24	42	31	30	35*	28	31*	45	29	23	31	33	39	31
3+	13	5	4	8	17	10	11*	8	1*	14	5	22	12	11	18	11

Πηγή: Eurostat (2004)

* Μικρός αριθμός παρατηρήσεων.

σημαντικά μεγαλύτερο ποσοστό μόνων γονέων νεαρής ηλικίας 16-24 ετών (11% σε σχέση με 3% για το σύνολο των χωρών), ενώ η αναλογία μόνων γονέων ηλικίας 50-65 ετών στην Ελλάδα (23%) και στην Πορτογαλία (22%) είναι διπλάσια από το μέσο ευρωπαϊκό όρο (11%).

Η σχετική πλειονότητα των μονογονεϊκών νοικοκυριών αποτελείται, κατά μέσο ευρωπαϊκό όρο, από το γονέα και ένα εξαρτημένο παιδί. Σε αυτόν τον γενικό κανόνα συναντάμε, ωστόσο, σημαντικές διαφοροποιήσεις μεταξύ των επιμέρους χωρών. Για παράδειγμα, η Γερμανία έχει το υψηλότερο ποσοστό μόνων γονέων με ένα παιδί (71%), ενώ η Ολλανδία το χαμηλότερο (41%). Αντίστοιχα, η Πορτογαλία έχει το υψηλότερο ποσοστό μονογονεϊκών νοικοκυριών με τρία παιδιά και άνω (22%), και η Γερμανία το χαμηλότερο (4%). Σε επίπεδο ΕΕ, το 58% των μονογονεϊκών νοικοκυριών έχει ένα παιδί, το 31% έχει δύο παιδιά, και το 11% έχει τρία παιδιά (βλ. Πίνακας 3). Στην Ελλάδα, η περίπτωση μόνων γονέων με ένα παιδί καλύπτει το 50% του συνόλου των περιπτώσεων. Σχετικά υψηλό, 42%, είναι και το ποσοστό των μόνων γονέων με δύο παιδιά, ενώ οι μόνοι γονείς με τρία παιδιά και άνω αποτελούν μόλις το 8% του συνόλου.

1.2 Αγορά εργασίας

Η σχέση των επικεφαλής των μονογονεϊκών νοικοκυριών με την αγορά εργασίας επηρεάζεται από μια σειρά από παράγοντες, όπως οι ευκαιρίες απασχόλησης που προσφέρει η αγορά εργασίας, η επάρκεια της κοινωνικής υποδομής, η διαθεσιμότητα θέσεων μερικής απασχόλησης, τα επαγγελματικά και κοινωνικά ωράρια, οι επιμέρους προνοιακές ρυθμίσεις και επιδόματα, ο βαθμός υποστήριξης από τη διευρυμένη οικογένεια, το φορολογικό σύστημα κ.λπ. Ως εκ τούτου, είναι αναμενόμενο να παρουσιάζονται σημαντικές διαφοροποιήσεις από χώρα σε χώρα.

Στις 15 χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης το 73% των μόνων γονέων ηλικίας 25-49 ετών εργάζονται⁶ (Πίνακας 4). Το ποσοστό αυτό των εργαζόμενων μόνων γονέων κυμαίνεται από 94% στο Λουξεμβούργο και 86% στην Αυστρία μέχρι 62% στο Ην. Βασίλειο και 64% στο Βέλγιο και στην Ολλανδία. Στην Ελλάδα το ποσοστό αυτό φτάνει το 82%.

6. Η έννοια «εργάζονται» ορίζεται ως απασχόληση για τουλάχιστον 1 ώρα την εβδομάδα, ενώ στον ορισμό «δεν εργάζονται» περιλαμβάνονται οι άνεργοι, οι αποθαρρυσμένοι και οι μη ενεργοί.

ΠΙΝΑΚΑΣ 4

Κατανομή μόνων γονέων ηλικίας 25-49 ετών που εργάζονται ή όχι (%)

Φύλο	Εργάζονται	AT	BE	DE	DK	ES	FI	FR	GR	IE	IT	LU	NL	PT	SE	UK	EU15
Γυναίκες	Ναι	85	61	66	81	82	80	72	81	69	80	94	60	79	73	60	71
	Όχι	15	39	34	19	18	20	28	19	31	20	6	40	21	27	40	29
	Σύνολο	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Άνδρες	Ναι														81		95
	Όχι														19		5
	Σύνολο														100		100
Σύνολο	Ναι	86	64	68	82	84	83	73	82	69	82	94	64	80	75	62	73
	Όχι	14	36	32	18	16	17	27	18	31	18	6	36	20	25	38	27
	Σύνολο	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Πηγή: Eurostat (2004)

ΠΙΝΑΚΑΣ 5

Κατανομή συνόλου ατόμων ηλικίας 25-49 ετών που εργάζονται ή όχι (%)

Φύλο	Εργάζονται	AT	BE	DE	DK	ES	FI	FR	GR	IE	IT	LU	NL	PT	SE	UK	EU15
Γυναίκες	Ναι	77	77	76	86	59	79	70	58	63	56	68	75	79	81	77	70
	Όχι	23	23	24	14	41	21	30	42	37	44	32	25	21	19	23	30
	Σύνολο	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Άνδρες	Ναι	93	93	90	94	86	92	89	91	84	86	96	95	90	88	91	89
	Όχι	7	7	10	6	14	8	11	9	16	14	4	5	10	12	9	11
	Σύνολο	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Σύνολο	Ναι	85	85	83	90	72	85	80	74	74	71	82	85	84	85	84	80
	Όχι	15	15	17	10	28	15	20	26	26	29	18	15	16	15	16	20
	Σύνολο	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Πηγή: Eurostat (2004)

Η σύγκριση των ποσοστών «απασχόλησης» των μόνων γονέων 25-49 ετών με το σύνολο των ατόμων της ίδιας ηλικιακής ομάδας (Πίνακας 5), για την οποία ο δείκτης απασχόλησης είναι 7 ποσοστιαίες μονάδες υψηλότερος (80%), υποδεικνύει ότι κατά μέσο όρο οι μόνονι γονείς είναι λιγότερο πιθανό να εργάζονται σε σχέση με το συνολικό πληθυσμό. Το φαινόμενο αυτό χαρακτηρίζει τις περισσότερες χώρες, αλλά μια προσεκτικότερη ματιά υποδηλώνει ότι, κυρίως, στην Ελλάδα, στην Ιταλία και στην Ισπανία οι δείκτες απασχόλησης των μόνων γονέων είναι 8-12 ποσοστιαίες μονάδες υψηλότεροι και ιδιαίτερα εκείνοι των μόνων μητέρων 23-24 μονάδες υψηλότεροι σε σχέση με το συνολικό πληθυσμό. Στην Ελλάδα, ιδιαίτερα, ενώ ο δείκτης απασχόλησης των γυναικών κυμαίνεται στο 58%, ο αντίστοιχος δείκτης των μόνων μητέρων είναι 81%.

Αντίθετα, σε μια σειρά χωρών όπως το Βέλγιο, η Ολλανδία, η Γερμανία, η Σουηδία και το Ηνωμένο Βασίλειο τα ποσοστά απασχόλησης των μόνων γονέων είναι μεταξύ 10-22 ποσοστιαίες μονάδες *χαμηλότερα* σε σχέση με το συνολικό πληθυσμό.

Στην Ευρωπαϊκή Ένωση ως σύνολο, το 83% των μόνων γονέων της κύριας παραγωγικής ηλικίας (25-49 ετών) που εργάζονται δηλώνουν ότι η εργασιακή τους δραστηριότητα είναι πλήρους απασχόλησης (Πίνακας 6). Το ποσοστό αυτό κυμαίνεται από 98% στην Ελλάδα και στην Πορτογαλία έως 59% στην Ιρλανδία και 41% στην Ολλανδία. Υψηλά επίπεδα πλήρους απασχόλησης των μόνων γονέων (άνω του 90%) χαρακτηρίζουν επίσης και τη Δανία, τη Φινλανδία και τη Γαλλία.

Η σύγκριση της κατανομής αυτής με την αντίστοιχη του συνολικού πληθυσμού της ίδιας ηλικιακής ομάδας (Πίνακας 7) υποδεικνύει ότι για το σύνολο των χωρών της ΕΕ-15 οι δείκτες πλήρους απασχόλησης των μόνων γονέων είναι κατά 7 ποσοστιαίες μονάδες χαμηλότεροι, ενώ των μόνων μητέρων σε σχέση με τις γυναίκες είναι σχεδόν ισοδύναμοι. Στην περίπτωση των μόνων μητέρων, ωστόσο, τα επίπεδα μερικής απασχόλησης είναι αρκετά υψηλότερα, σε σχέση με το σύνολο των γυναικών, στην Ολλανδία και στην Ιρλανδία και χαμηλότερα σχεδόν σε όλες τις υπόλοιπες χώρες. Στην Ελλάδα ιδιαίτερα, φαίνεται ότι οι μόνες μητέρες είναι λιγότερο πιθανό, σε σχέση με το σύνολο των γυναικών, να εργάζονται σε θέσεις μερικής απασχόλησης (2% έναντι 7%). Το φαινόμενο αυτό οφείλεται σε δύο, κυρίως, λόγους: Αφενός, στην απουσία ευκαιριών μερικής απασχόλησης στους περισσότερους κλάδους της οικονομίας (με εξαίρεση το λιανικό εμπόριο) και, αφετέρου, στην εξαιρετικά χαμηλή αμοιβή της μερικής απασχόλησης, που υπολείπεται ακόμη και του επιδόματος ανεργίας και που δεν εξασφαλίζει στοιχειωδώς τα προς το ζην (Μουρίκη, 2006).

ΠΙΝΑΚΑΣ 6
Κατανομή μόνων γονέων ηλικίας 25-49 ετών, πλήρης-μερική απασχόληση (%)

Φύλο	Απασχόληση	AT	BE	DE	DK	ES	FI	FR	GR	IE	IT	NL	PT	SE	EU15
Γυναίκες	Πλήρης	84	69	77	91	83	96	93	98	59	82	32	98	84	82
	Μερική	16	31	23	9	17	4	7	2	41	18	68	2	16	18
	Σύνολο	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Άνδρες	Πλήρης														92
	Μερική														8
	Σύνολο														100
Σύνολο	Πλήρης	84	73	78	92	86	95	94	98	59	84	41	98	88	83
	Μερική	16	27	22	8	14	5	6	2	41	16	59	2	12	17
	Σύνολο	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Πηγή: Eurostat (2004)

ΠΙΝΑΚΑΣ 7

Κατανομή συνόλου ατόμων ηλικίας 25-49 ετών, πλήρης-μερική απασχόληση (%)

Φύλο	Απασχόληση	ΑΤ	ΒΕ	DE	DK	ES	FI	FR	GR	IE	IT	NL	PT	SE	EU15
Γυναίκες	Πλήρης	71	73	72	87	81	91	85	93	68	86	48	92	85	80
	Μερική	29	27	28	13	19	9	15	7	32	14	52	8	15	20
	Σύνολο	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Άνδρες	Πλήρης	98	99	96	96	96	96	99	98	95	98	94	98	97	97
	Μερική	2	1	4	4	4	4	1	2	5	2	6	2	3	3
	Σύνολο	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Σύνολο	Πλήρης	86	87	86	92	90	94	93	96	83	93	74	95	91	90
	Μερική	14	13	14	8	10	6	7	4	17	7	26	5	9	10
	Σύνολο	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Πηγή: Eurostat (2004)

Σχεδόν τα 2/3 (63%) του συνόλου των μόνων γονέων στην ΕΕ-15 εργάζονται ως μισθωτοί, μόλις το 8% αυτοαπασχολείται, το 10% είναι άνεργοι, ενώ το 14% δηλώνει ότι ασχολείται είτε με τα «οικιακά» είτε και με τη φροντίδα των παιδιών ή άλλων ατόμων (Πίνακας 8). Τα επίπεδα μισθωτής απασχόλησης είναι ιδιαίτερα υψηλά στη Δανία (80%), στην Ισπανία (75%), στο Λουξεμβούργο (94%) και στη Φινλανδία (80%), ενώ τα επίπεδα αυτοαπασχόλησης είναι ιδιαίτερα υψηλά στην Ελλάδα (17%), στην Ιταλία (19%) και στην Πορτογαλία (12%). Αντίστοιχα, σχετικά υψηλά επίπεδα ανεργίας σημειώνονται στο Βέλγιο (21%), στη Γαλλία (17%), στην Ολλανδία (24%) και στην Πορτογαλία (20%), ενώ υψηλότερα επίπεδα ενασχόλησης με «οικιακά» χαρακτηρίζουν τη Γερμανία (19%), την Ιρλανδία (21%) και το Ηνωμένο Βασίλειο (27%).

Δεδομένου ότι η πλειονότητα των μόνων γονέων σε όλες τις χώρες είναι γυναίκες, ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η σύγκριση των κατανομών ως προς την κύρια δραστηριότητα μεταξύ των μόνων μητέρων και του συνόλου των γυναικών της κύριας παραγωγικής ηλικίας 25-49 ετών (Πίνακας 9). Στο σύνολο της ΕΕ-15, τα επίπεδα μισθωτής απασχόλησης μεταξύ αυτών των δύο ομάδων γυναικών εμφανίζονται ισοδύναμα, ωστόσο ο μέσος όρος «υποκρύπτει» σημαντικές διαφορές μεταξύ των επιμέρους χωρών. Οι δείκτες μισθωτής απασχόλησης των μόνων μητέρων είναι ιδιαίτερα υψηλότεροι στην Ελλάδα (+20 ποσοστιαίες μονάδες), στην Ισπανία (+25), στην Ιρλανδία (+10), στην Ιταλία (+13) και στην Αυστρία (+10), ενώ είναι αρκετά χαμηλότεροι στο Βέλγιο (-16), στην Ολλανδία (-12) και στο Ηνωμένο Βασίλειο (-14). Ως προς τα επίπεδα ανεργίας, οι μόνες μητέρες φαίνεται ότι έχουν αυξημένες πιθανότητες, σε σχέση με το σύνολο των γυναικών, να είναι άνεργες στο Βέλγιο, στην Ελλάδα, στη Γαλλία, στην Ιρλανδία, στην Ολλανδία, στην Πορτογαλία και στη Φινλανδία.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η σύγκριση των επιπέδων ασχολίας με τα «οικιακά» και τη φροντίδα παιδιών ή άλλων ατόμων. Στο σύνολο των χωρών της ΕΕ-15, φαίνεται ότι οι μόνες μητέρες είναι λιγότερο πιθανό να ασχολούνται με τις δραστηριότητες αυτές σε σχέση με το σύνολο των γυναικών. *Το φαινόμενο αυτό είναι ιδιαίτερα έντονο στην Ελλάδα, όπου μόλις το 6% των μόνων μητέρων δηλώνει ως κύρια δραστηριότητα τις ασχολίες αυτές, έναντι 33% του συνόλου των γυναικών.* Αντίστοιχα εξαιρετικά χαμηλά επίπεδα ενασχόλησης των μόνων μητέρων με τις δραστηριότητες αυτές σημειώνονται στην Ισπανία και στην Ιταλία, ενώ εξαίρεση από το γενικό αυτό κανόνα αποτελεί μόνο το Ηνωμένο Βασίλειο.

ΠΙΝΑΚΑΣ 8
Κύρια δραστηριότητα μόνων γονέων ηλικίας 25-49 ετών, 2001 (%)

	BE	DK	DE	GR	ES	FR	IE	IT	LU	NL	AT	PT	FI	UK	EUI5
Μισθωτός	56	80	57	65*	75	71	66*	59	94*	54	76	66	80	54	63
Αυτοαπασχολούμενος	6	2	5	17*	9	3	2*	19	0*	4	9	12	2	4	8
Άνεργος	21	6	7	13*	9	17	11*	6	0*	24	6	20	15	5	10
Οικιακά, φροντίδα παιδιών ή άλλων ατόμων	4	0	19	5*	3	8	21*	12	3*	15	7	2	0	27	14
Άλλο	13	12	12	0*	3	1	0*	4	3*	3	3	0	3	9	6

Πηγή: Eurostat (2004)

* Μικρός αριθμός παρατηρήσεων.

ΠΙΝΑΚΑΣ 9

Κύρια δραστηριότητα γυναικών, μόνων γονέων και συνόλου γυναικών ηλικίας 25-49 ετών, 2001 (%)

	BE	DK	DE	GR	ES	FR	IE	IT	LU	NL	AT	PT	FI	SE	UK	EU15
	Γυναίκες, μόνοι γονείς, 25-49 ετών															
Μισθωτός	53	78	56	62	74	71	66	59	94	50	75	67	78	:	53	62
Αυτοαπασχολούμενος	6	2	4	18	8	2	2	17	0	3	9	10	2	:	5	7
Άνεργος	23	7	6	14	11	17	11	6	0	26	6	21	17	:	5	10
Οικιακά, φροντίδα παιδιών ή άλλων ατόμων	5	0	20	6	4	9	21	14	3	18	7	2	0	:	29	15
Άλλο	14	12	13	0	3	1	0	4	3	3	3	0	3	:	8	6
	Σύνολο γυναικών, 25-49 ετών															
Μισθωτός	69	80	62	42	49	69	56	46	67	62	65	62	72	:	67	60
Αυτοαπασχολούμενος	6	4	5	10	7	3	2	8	3	4	7	12	6	:	5	6
Άνεργος	8	4	6	7	9	9	3	8	1	11	3	6	6	:	2	7
Οικιακά, φροντίδα παιδιών ή άλλων ατόμων	14	1	19	33	28	17	32	31	26	21	19	11	9	:	16	21
Άλλο	3	11	9	8	7	2	6	7	3	3	5	9	8	:	10	7

Πηγή: Eurostat (2004)

ΠΙΝΑΚΑΣ 10

Ικανοποίηση από την κύρια δραστηριότητα μόνων γονέων και συνόλου ατόμων ηλικίας 25-49 ετών, 2001 (%)

	BE	DK	GR	ES	FR	IE	IT	NL	AT	PT	FI	EU15
	Μόνοι γονείς, 25-49 ετών											
Διαρεσποιημένος	18	17	46*	42	30	26*	42	21	8	52	17	32
Ικανοποιημένος	82	83	54*	58	70	74*	58	79	92	48	83	68
	Σύνολο ατόμων, 25-49 ετών											
Διαρεσποιημένος	22	11	44	32	17	21*	41	10	8	27	13	25
Ικανοποιημένος	78	89	56	68	83	79*	59	90	92	73	87	75

Πηγή: Eurostat (2004)

Ενδιαφέρον έχει, τέλος, το θέμα της ικανοποίησης των μόνων γονέων από την κύρια δραστηριότητά τους. Περισσότεροι από τα 2/3 (68%) των μόνων γονέων στο σύνολο των χωρών της ΕΕ-15 δηλώνουν ικανοποιημένοι από την κύρια δραστηριότητά τους (Πίνακας 10). Ωστόσο στις χώρες της Νότιας Ευρώπης τα επίπεδα ικανοποίησης των μόνων γονέων είναι σημαντικά χαμηλότερα και αυτό ισχύει ιδιαίτερα στην Ελλάδα (54%) και στην Πορτογαλία (48%). Αντίθετα, ιδιαίτερα υψηλά επίπεδα ικανοποίησης εμφανίζονται στην Αυστρία (92%), στο Βέλγιο (82%), στη Δανία (83% και στη Φινλανδία (83%).

Για την πλειονότητα των χωρών της ΕΕ-15, τα επίπεδα ικανοποίησης από την κύρια δραστηριότητα του γενικού πληθυσμού της κύριας παραγωγικής ηλικίας είναι υψηλότερα σε σχέση με τους μόνους γονείς, με εξαίρεση το Βέλγιο. Ωστόσο, πρέπει να σημειωθεί ότι και στην περίπτωση του γενικού πληθυσμού τα επίπεδα ικανοποίησης στις μεσογειακές χώρες είναι αρκετά χαμηλότερα από το μέσο ευρωπαϊκό όρο. Για παράδειγμα, το 56% των ατόμων στην Ελλάδα και το 59% στην Ιταλία δηλώνουν ικανοποιημένα από την κύρια δραστηριότητά τους σε σύγκριση με 87%-92% στη Δανία, στην Ολλανδία, στην Αυστρία και στη Φινλανδία.

1.3 Οικονομική επισφάλεια και εισοδηματική φτώχεια

Σύμφωνα με τα πρόσφατα δεδομένα της Eurostat, το 17% των οικογενειών με εξαρτώμενα παιδιά στο σύνολο των 25 χωρών της ΕΕ είχαν το 2005 διαθέσιμα εισοδήματα κάτω από το σχετικό όριο φτώχειας.⁷ Ωστόσο, στην περίπτωση των μονογονεϊκών οικογενειών ο δείκτης σχετικής φτώχειας ήταν σχεδόν διπλάσιος και ανήλθε στο 33% για το σύνολο της ΕΕ-25. Με άλλα λόγια, μία στις τρεις μονογονεϊκές οικογένειες ευρίσκεται κάτω από το όριο φτώχειας.

Η κατανομή των δεικτών σχετικής φτώχειας των μονογονεϊκών οικογενειών μεταξύ των επιμέρους χωρών υποδεικνύει το σχηματισμό τριών διακριτών ομάδων χωρών. Στη μία άκρη ευρίσκονται οι Σκανδιναβικές χώρες, Σουηδία, Δανία και Φινλανδία, με ποσοστά φτώχειας 18%-21%, δηλαδή ποσοστά σημαντικά χαμηλότερα από το μέσο ευρωπαϊκό όρο. Στην άλλη

7. Το όριο φτώχειας, σύμφωνα με τον ορισμό της Eurostat, ισοδυναμεί με το 60% του εθνικού διαθέσιμου ισοδύναμου εισοδήματος.

ΠΙΝΑΚΑΣ 11

Δείκτες σχετικής φτώχειας στις χώρες της ΕΕ-25, 2005. ΕΕ-25=100

	Μόνος γονέας με εξαρτ. παιδιά	2 ενήλικες με 1 εξαρτ. παιδί	2 ενήλικες με 2 εξαρτ. παιδιά	2 ενήλικες με 3 και άνω παιδιά	3 και άνω ενήλικες με εξαρτ. παιδιά	Νοικοκυριά χωρίς εξαρτ. παιδιά	Νοικοκυριά με εξαρτ. παιδιά
AT	82	75	79	77	64	75	76
BE	109	75	71	81	121	81	94
CY	106	75	64	54	57	169	65
CZ	124	75	79	96	64	44	82
DE	91	83	50	50	50	88	71
DK	64	33	36	54	36	94	53
EE	121	108	86	96	93	119	106
ES	112	117	164	138	129	113	124
FI	61	58	36	46	57	88	53
FR	79	67	64	77	107	81	76
GR	130	117	129	127	200	119	124
IE	136	100	93	100	79	125	112
IT	106	125	157	135	150	100	129
LT	145	125	129	169	100	113	135
LV	94	117	129	150	93	125	112
NL	79	75	71	77	43	50	76
PL	121	142	164	173	164	81	147
PT	103	142	179	150	107	119	124
RO	82	92	114	169	164	88	124
SE	55	33	29	35	86	69	47
SK	97	108	121	92	93	50	100
EU15	97	92	93	96	100	100	94
EU25	100	100	100	100	100	100	100

Πηγή: Eurostat Statistics Portal, επεξ. ΙΝΚΠΟ – ΕΚΚΕ

ΠΙΝΑΚΑΣ 12

Δείκτες σχετικής φτώχειας στις χώρες της ΕΕ-25, 2005
 Νοικοκυριά με εξαρτώμενα παιδιά = 100

	Μόνος γονέας με εξαρτ. παιδιά	2 ενήλικες με 1 εξαρτ. παιδί	2 ενήλικες με 2 εξαρτ. παιδιά	2 ενήλικες με 3 και άνω παιδιά	3 και άνω ενήλικες με εξαρτ. παιδιά	Νοικοκυριά με εξαρτ. παιδιά
AT	208	69	85	154	69	100
BE	225	56	63	131	106	100
CY	318	82	82	127	73	100
CZ	293	64	79	179	64	100
DE	250	83	58	108	58	100
DK	233	44	56	156	56	100
EE	222	72	67	139	72	100
ES	176	67	110	171	86	100
FI	222	78	56	133	89	100
FR	200	62	69	154	115	100
GR	205	67	86	157	133	100
IE	237	63	68	137	58	100
IT	159	68	100	159	95	100
LT	209	65	78	191	61	100
LV	163	74	95	205	68	100
NL	200	69	77	154	46	100
PL	160	68	92	180	92	100
PT	162	81	119	186	71	100
RO	129	52	76	210	110	100
SE	225	50	50	113	150	100
SK	188	76	100	141	76	100
EU15	200	69	81	156	88	100
EU25	194	71	82	153	82	100

Πηγή: Eurostat Statistics Portal, επεξ. ΙΝΚΠΟ – ΕΚΚΕ

άκρη του φάσματος της φτώχειας των οικογενειών μόνων γονέων, ομαδοποιούνται η Εσθονία (40%), η Πολωνία (40%), η Τσεχία (41%), η Ελλάδα (43%), η Ιρλανδία (45%) και η Λιθουανία (48%), όπου οι δείκτες φτώχειας των νοικοκυριών αυτών είναι, σύμφωνα με τον Πίνακα 11, 20% ως 45% υψηλότεροι από το μέσο ευρωπαϊκό όρο. Ενδιάμεσα ομαδοποιούνται οι υπόλοιπες χώρες με δείκτες φτώχειας γύρω από το μέσο ευρωπαϊκό όρο.

Μια προσεκτική ματιά στους δείκτες φτώχειας για το σύνολο των οικογενειών με εξαρτώμενα παιδιά θα οδηγούσε σε σχεδόν παρόμοιες ομαδοποιήσεις των επιμέρους χωρών. Με άλλα λόγια, φαίνεται ότι τα ποσοστά φτώχειας των μονογονεϊκών οικογενειών στις επιμέρους χώρες συσχετίζονται άμεσα και με θετικό τρόπο με τα επίπεδα φτώχειας του συνόλου των οικογενειών με εξαρτώμενα παιδιά. Δηλαδή, όσο υψηλότερα καταγράφονται οι δείκτες φτώχειας για τις οικογένειες με παιδιά, τόσο υψηλότερα αναμένονται τα επίπεδα φτώχειας και για τις μονογονεϊκές οικογένειες.⁸ Το ζήτημα αυτό θα μπορούσε να αποτελεί μια ένδειξη για τη σημασία της γενικότερης κοινωνικής πολιτικής σε σχέση με τα εξαρτώμενα παιδιά. Στη χώρα μας, για παράδειγμα, φαίνεται ότι όχι μόνο οι δείκτες φτώχειας για τις μονογονεϊκές οικογένειες αλλά και για τα νοικοκυριά με 2 ή 3 εξαρτώμενα παιδιά είναι εξίσου υψηλότεροι από τους αντίστοιχους μέσους όρους για την ΕΕ-25 (Πίνακας 11).

Ο Πίνακας 12 αποτυπώνει τους δείκτες φτώχειας διαφόρων τύπων νοικοκυριών με εξαρτώμενα παιδιά στις επιμέρους χώρες με βάση το δείκτη φτώχειας για το σύνολο των νοικοκυριών με εξαρτώμενα παιδιά. Σε όλες τις χώρες τα επίπεδα φτώχειας των νοικοκυριών μόνων γονέων είναι υψηλότερα από τα αντίστοιχα επίπεδα για όλους τους τύπους νοικοκυριών με εξαρτώμενα παιδιά.

Επίπεδο διαβίωσης

Ένας από τους συνήθεις δείκτες διαβίωσης αφορά στο μέσο διαθέσιμο εισόδημα⁹ εισόδημα των νοικοκυριών. Ο Πίνακας 13 αποτυπώνει το δείκτη αυτό, συγκρίσιμο για όλες τις χώρες με βάση τα standards αγοραστικής δύναμης (PPS). Σύμφωνα με τα δεδομένα αυτά, το επίπεδο διαβίωσης των

8. Μια απλή στατιστική ανάλυση υποδεικνύει ότι ο συντελεστής συσχέτισης μεταξύ αυτών των δεικτών για τους δύο τύπους νοικοκυριών έχει την αρκετά υψηλή τιμή 0,72.

9. Δηλαδή σταθμισμένο ανάλογα με τα μέλη του νοικοκυριού.

ΠΙΝΑΚΑΣ 13
Επίπεδα διαβίωσης ανά τύπο νοικοκυριού, 2001
Μέσο διαθέσιμο εισόδημα (PPS) ως % της ΕΕ-15

	AT	BE	DE	ES	FI	FR	GR	IE	IT	LU	NL	PT	UK	EU15
Μόνος γονέας με εξαρτ. παιδιά	116%	124%	113%	86%	101%	107%	77%	83%	94%	175%	84%	71%	94%	100%
2 ενήλικες με 1 εξαρτ. παιδί	110%	112%	110%	74%	103%	107%	76%	103%	86%	166%	94%	71%	115%	100%
2 ενήλικες με 2 εξαρτ. παιδιά	109%	124%	110%	81%	99%	110%	76%	95%	80%	176%	93%	86%	110%	100%
2 ενήλικες με 3 και άνω παιδιά	100%	122%	115%	85%	100%	114%	72%	97%	78%	174%	102%	67%	101%	100%
3 και άνω ενήλικες με εξαρτ. παιδιά	112%	129%	113%	91%	95%	103%	66%	101%	78%	148%	91%	59%	113%	100%
Νοικοκυριά χωρίς εξαρτ. παιδιά	113%	110%	116%	82%	82%	101%	63%	95%	84%	181%	107%	69%	114%	100%
Νοικοκυριά με εξαρτ. παιδιά	110%	122%	112%	85%	99%	110%	74%	95%	81%	168%	94%	69%	107%	100%
Σύνολο	111%	115%	115%	82%	90%	104%	68%	93%	82%	176%	100%	68%	111%	100%

Πηγή: Eurostat Statistics Portal, εισξ. ΙΝΚΠΟ – ΕΚΚΕ

ΠΙΝΑΚΑΣ 14

Επίπεδα διαβίωσης ανά τύπο νοικοκυριού, 2001

Μέσο διαθέσιμο εισόδημα (PPS) ως % του συνόλου των νοικοκυριών με εξαρτώμενα παιδιά

	AT	BE	DE	ES	FI	FR	GR	IE	IT	LU	NL	PT	UK	EU15
Μόνος γονέας με εξαρτ. παιδιά	81%	77%	77%	77%	77%	75%	79%	66%	88%	79%	68%	78%	67%	76%
2 ενήλικες με 1 εξαρτ. παιδί	116%	106%	113%	101%	120%	113%	118%	125%	121%	114%	116%	117%	123%	115%
2 ενήλικες με 2 εξαρτ. παιδιά	104%	106%	102%	99%	104%	105%	106%	103%	101%	109%	103%	129%	106%	104%
2 ενήλικες με 3 και άνω παιδιά	80%	89%	91%	89%	89%	92%	85%	90%	84%	92%	96%	85%	84%	88%
3 και άνω ενήλικες με εξαρτ. παιδιά	99%	103%	98%	104%	93%	92%	86%	103%	93%	85%	94%	82%	103%	97%
Νοικοκυριά χωρίς εξαρτ. παιδιά	119%	105%	119%	111%	96%	107%	98%	115%	119%	124%	132%	115%	124%	116%
Νοικοκυριά με εξαρτ. παιδιά	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Πηγή: Eurostat Statistics Portal, ενεξ. ΙΝΚΠΤΟ – ΕΚΚΕ

μονογονεϊκών οικογενειών είναι αρκετά χαμηλότερο από τον ευρωπαϊκό μέσο όρο στην Ισπανία, στην Ελλάδα, στην Ιρλανδία, στην Ολλανδία και στην Πορτογαλία. Στην Ελλάδα, ιδιαίτερα, το μέσο εισόδημα των νοικοκυριών μόνων γονέων αντιστοιχεί στα 3/4 (77%) του αντίστοιχου ευρωπαϊκού μέσου όρου. Ωστόσο, πρέπει να σημειωθεί ότι το χάσμα αυτό είναι ακόμη μεγαλύτερο (63%) στην περίπτωση των νοικοκυριών χωρίς εξαρτημένα παιδιά αλλά και για το σύνολο του πληθυσμού (68%).

Αντίστοιχο ενδιαφέρον παρουσιάζει και η επισκόπηση του δείκτη διαβίωσης σε κάθε χώρα. Σύμφωνα με τον Πίνακα 14, το μέσο διαθέσιμο εισόδημα ενός μονογονεϊκού νοικοκυριού, για το σύνολο των χωρών της ΕΕ-15, είναι μόλις το 76% του αντίστοιχου εισοδήματος των νοικοκυριών με εξαρτώμενα παιδιά. Η αναλογία αυτή είναι ακόμα πιο χαμηλή στην Ιρλανδία, στην Ολλανδία και στο Ηνωμένο Βασίλειο.

Στην Ελλάδα, ιδιαίτερα, το μέσο διαθέσιμο εισόδημα μιας μονογονεϊκής οικογένειας φτάνει το 79% σε σχέση με το σύνολο των νοικοκυριών με εξαρτώμενα παιδιά.

Στο σημείο αυτό είναι χρήσιμο να σημειώσουμε ότι στις χώρες με μεγάλο αριθμό «φιλοξενούμενων» –και άρα μη ορατών από τις επίσημες στατιστικές– μονογονεϊκών οικογενειών, τα επίπεδα διαβίωσης των οικογενειών αυτών είναι περίπου 7% υψηλότερα από τις υπόλοιπες οικογένειες μόνων γονέων (Martin and Vion, 2002). Αυτό προφανώς οφείλεται στον «καταμερισμό» των πόρων μεταξύ των ατόμων που συγκατοικούν στο ίδιο νοικοκυριό.

Οι μονογονεϊκές οικογένειες συχνά αντιμετωπίζονται ως ένα ομοιογενές σύνολο. Η ανάλυση του τμήματος αυτού υποδεικνύει ότι υπάρχει μια σημαντική ετερογένεια μεταξύ των οικογενειών αυτών στις ευρωπαϊκές χώρες, ενώ η μονογονεϊκότητα αποτελεί ένα μόνο μεταξύ του συνόλου των χαρακτηριστικών των μόνων γονέων. Ωστόσο, υπό μια γενικότερη εικόνα, θα μπορούσαμε να διακρίνουμε τρεις ομάδες χωρών με κάποια ιδιαίζοντα χαρακτηριστικά:

Οι σκανδιναβικές χώρες

Οι χώρες αυτές έχουν επίσης υψηλά ποσοστά μονογονεϊκών οικογενειών. Οι νεανικές ηλικίες, οι άνδρες και η μεγάλη συχνότητα εργαζομένων αποτελούν ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των οικογενειών αυτών, ενώ οι «φιλοξενούμενες» οικογένειες είναι σπάνιο φαινόμενο. Οι κοινωνικές μεταβιβάσεις παίζουν ένα ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο στα εισοδήματα των νοικοκυριών, αλλά εξίσου σημαντικά είναι και τα εισοδήματα από εργασία.

Οι αγγλοσαξονικές χώρες

Το Ηνωμένο Βασίλειο και η Ιρλανδία χαρακτηρίζονται από σχετικά υψηλά ποσοστά οικογενειών μόνων γονέων, μεταξύ των οποίων υπάρχουν πολλοί νέοι και άνεργοι, ενώ αυτοί που εργάζονται, απασχολούνται συχνά σε θέσεις μερικής απασχόλησης. Τα ποσοστά των «φιλοξενούμενων» οικογενειών κυμαίνονται κοντά στον ευρωπαϊκό μέσο όρο. Ένα σημαντικό μέρος των πόρων των νοικοκυριών αυτών προέρχεται από κοινωνικές μεταβιβάσεις, το μέγεθος των οποίων όμως δεν είναι ικανό για να υπερβούν τα όρια φτώχειας.

Οι χώρες της Νότιας Ευρώπης

Οι χώρες αυτές διακρίνονται από χαμηλές αναλογίες μονογονεϊκών νοικοκυριών, μεταξύ των οποίων υπάρχουν σημαντικά ποσοστά «φιλοξενούμενων» οικογενειών. Οι μόνοι γονείς είναι κυρίως μεγαλύτερης (όχι νεανικής) ηλικίας και οι περισσότεροι εργάζονται. Τα εισοδήματα των μονογονεϊκών οικογενειών φαίνεται να είναι αναλογικά υψηλότερα, ενώ οι κοινωνικές μεταβιβάσεις είναι ελάχιστες, αποτελώντας ένα μικρό μέρος του συνόλου των οικονομικών πόρων των οικογενειών.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΥ ΤΩΝ ΜΟΝΟΓΟΝΕΪΚΩΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Εισαγωγή: Η έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού

Η καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού αποτελεί έναν από τους κεντρικούς στόχους της «Κοινωνικής Ευρώπης», αλλά μέχρι σήμερα έχει αποβεί ιδιαίτερα δύσκολη τόσο η διευκρίνιση της έννοιας αυτής όσο και η «θεραπεία», κυρίως λόγω του πολυδιάστατου χαρακτήρα του προβλήματος. Η έννοια αυτή χρησιμοποιείται συχνά ως «όρος-ομπρέλα» για την ανεργία, την εξάρτηση από τις παροχές κοινωνικής προστασίας, την κοινωνική απομόνωση και την εισοδηματική φτώχεια. Ωστόσο, αυτό δεν είναι πάντοτε σωστό, αφού η κατάσταση ανεργίας, για παράδειγμα, δεν σημαίνει αναγκαστικά και κοινωνικό αποκλεισμό, ακόμα και αν συνδυάζεται με χαμηλά επίπεδα εισοδήματος. Αντίστοιχα, ένα άτομο με σταθερή εργασία θα μπορούσε να είναι «αποκλεισμένο», αν είναι κοινωνικά απομονωμένο.

Ένας λογικότερος, κατά την άποψή μας, ορισμός του κοινωνικού αποκλεισμού συνδέεται με την έλλειψη των αναγκαίων πόρων που απαιτούνται για την πλήρη συμμετοχή του ατόμου στην κοινωνία.¹⁰ Ο ορισμός αυτός μπορεί να εμπεριέχει τρεις διακριτές αιτιακές λογικές: Πρώτον, ότι τα άτομα μπορεί να «αυτο-αποκλείονται» με τη θέλησή τους, επιλέγοντας την ανεργία και την εξάρτηση από τις κοινωνικές παροχές, και κατά συνέπεια η «θεραπεία» να συνίσταται στην αύξηση της οικονομικής απόδοσης της εργασίας (make work pay). Δεύτερον, ότι ο αποκλεισμός μπορεί να οφείλεται σε ελλείψεις ή εμπόδια από την πλευρά της «προσφοράς», όπως χαμηλά επίπε-

10. Βλ. και Esping-Andersen, 2001, κεφ.2. Για μια πλήρη εννοιολογική ανάλυση, βλ. Vleminckx and Berghman, 2001, και Room, 1995.

δα δεξιοτήτων, χρόνιες ασθένειες ή έλλειψη πρόσβασης σε υποδομές φροντίδας. Στο επίπεδο αυτό, τα προγράμματα «δεύτερης ευκαιρίας» σε συνδυασμό με τις υποδομές ημερήσιας φροντίδας αποτελούν, συνήθως, την κυριότερη απάντηση. Τρίτον, ότι τα άτομα εγκλωβίζονται σε «φαύλους κύκλους», που αποτελούνται από πολλαπλά και μόνιμα πεδία αποστέρησης, όπου η έλλειψη εργασίας, η εισοδηματική φτώχεια και η κοινωνική απομόνωση αλληλεπιδρούν με σωρευτικό τρόπο και μεταβάλλονται σε «παγίδες».

Τα δεδομένα επί των οποίων στηρίζεται η ανάλυση στην παρούσα μελέτη, προέρχονται από την έρευνα «European Union Statistics on Income and Living Conditions» (EU- SILC), που διεξήχθη το 2003 από την Εθνική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδας σε συνεργασία με το Ινστιτούτο Κοινωνικής Πολιτικής του Εθνικού Κέντρου Κοινωνικών Ερευνών. Το αρχικό δείγμα της ΕΣΥΕ αφορούσε 8.167 νοικοκυριά, ενώ τα συμπληρωμένα ερωτηματολόγια αφορούν σε 6.665 νοικοκυριά και 17.970 άτομα σε ολόκληρη τη χώρα. Στο δείγμα της ΕΣΥΕ προστέθηκαν με πρόταση του ΕΚΚΕ 2.763 νοικοκυριά σε τρεις περιφέρειες με ιδιαίτερα προβλήματα. Έτσι το συνολικό μέγεθος του δείγματος ήταν 10.930, από τα οποία συμπλήρωσαν ερωτηματολόγια 9.139 νοικοκυριά και 24.340 άτομα.

Οι μεταβλητές έχουν προσδιοριστεί με βάση τους σχετικούς ορισμούς της Eurostat. Το διαθέσιμο εισόδημα του νοικοκυριού υπολογίζεται ως το συνολικό καθαρό (μετά την αφαίρεση των φόρων και των εισφορών κοινωνικής ασφάλισης) χρηματικό εισόδημα όλων των μελών του νοικοκυριού, που λαμβάνεται κατά το προηγούμενο έτος αναφοράς της έρευνας, δηλ. το 2002. Ο ορισμός αυτός περιλαμβάνει το εισόδημα από εργασία (μισθούς, αμοιβές και αποδοχές από αυτο-απασχόληση), το ιδιωτικό εισόδημα από επενδύσεις και περιουσία, τις κοινωνικές παροχές και συντάξεις, τις χρηματικές μεταβιβάσεις από άλλα νοικοκυριά καθώς και το τεκμαρτό εισόδημα από τη χρήση αυτοκινήτου της επιχείρησης. Δεν περιλαμβάνει άλλες συνιστώσες του εισοδήματος, όπως είναι τα εισοδήματα από έμμεσες κοινωνικές μεταβιβάσεις, τόκους από δάνεια, τα εισοδήματα σε είδος και το τεκμαρτό εισόδημα από ιδιοκατοίκηση.¹¹ Η συγκρισιμότητα των εισοδημάτων των νοικοκυριών επιτυγχάνεται με τη χρήση της κλίμακας ισοδυναμίας που αποδίδει τους εξής συντελεστές στάθμισης: 1 για τον πρώτο ενήλικα, 0,5 για ενήλικες (14 ετών και άνω) και 0,3 για παιδιά (13 ετών και κάτω).

11. Η συμπερίληψη του τεκμαρτού εισοδήματος από ιδιοκατοίκηση μειώνει το συνολικό ποσοστό φτώχειας περίπου κατά δύο (2) ποσοστιαίες μονάδες.

Ο ορισμός του κινδύνου ή ποσοστού φτώχειας αφορά το ποσοστό των ατόμων στο συνολικό πληθυσμό με ισοδύναμο εισόδημα χαμηλότερο από το «όριο κινδύνου φτώχειας», το οποίο ορίζεται στο 60% της διαμέσου της κατανομής του εθνικού ισοδύναμου διαθέσιμου εισοδήματος.

Στα επόμενα τμήματα του κεφαλαίου ο ορισμός του εξαρτώμενου παιδιού αφορά μόνο την ηλικία του μέλους προσδιορίζοντας κάθε άτομο κάτω των 18 ετών.

Στις επόμενες ενότητες του κεφαλαίου αυτού θα αναφερθούμε στην εξέταση τόσο των δεικτών οικονομικής επισφάλειας – φτώχειας όσο και στη συνεισφορά των επιμέρους τύπων οικογενειών στο συνολικό αριθμό των φτωχών νοικοκυριών, με βάση μια σειρά κοινωνικών και οικονομικών χαρακτηριστικών όπως η ηλικία, το επίπεδο εκπαίδευσης και η ένταση της απασχόλησης των νοικοκυριών. Θα παρουσιαστούν, επίσης, ζητήματα που αφορούν τη σχέση των δεικτών οικονομικής επισφάλειας με την ιδιοκτησία κατοικίας, το ρόλο των άτυπων δικτύων κοινωνικής αλληλεγγύης καθώς και τη χρήση των δημόσιων και κοινωνικών υπηρεσιών.

2.1 Μορφολογία των νοικοκυριών και οικονομική επισφάλεια

Ο Πίνακας 15 αποτυπώνει την κατανομή των φτωχών, μη φτωχών και του συνόλου των νοικοκυριών καθώς και τους αντίστοιχους δείκτες οικονομικής επισφάλειας διαφόρων τύπων οικογενειών, ανάλογα με τον αριθμό των ενηλίκων και τον αριθμό των εξαρτώμενων παιδιών.

Από τα δεδομένα αυτά προκύπτει ότι σχεδόν τα 2/3 (64,1%) των νοικοκυριών στην Ελλάδα δεν περιλαμβάνουν εξαρτώμενα παιδιά στη σύνθεσή τους. Η συμμετοχή των οικογενειών αυτών στο φτωχό πληθυσμό είναι ανάλογη με τη συμμετοχή τους στο συνολικό πληθυσμό, και για το λόγο αυτό ο δείκτης φτώχειας κυμαίνεται στο 21,4%, σχεδόν ισοδύναμος με το γενικό δείκτη φτώχειας (21%).

Η συνολική αυτή αποτίμηση, ωστόσο, υποκρύπτει σημαντικές διαφοροποιήσεις μεταξύ των νοικοκυριών με έναν ενήλικα και των οικογενειών με δύο ενήλικες. Τα μονομελή νοικοκυριά αποτελούν το 19,7% του συνόλου αλλά και το 25,4% των φτωχών νοικοκυριών, με συνέπεια ο δείκτης φτώχειας να φτάνει το 27,1%. Σε αυτά τα νοικοκυριά τα εντονότερα προβλήματα οικονομικής επισφάλειας εντοπίζονται: (α) στην περίπτωση που το άτομο είναι άνω των 65 ετών, όπου ο δείκτης φτώχειας φτάνει το 36,6%, και (β) στην περίπτωση που το άτομο αυτό είναι γυναίκα, όπου ο δείκτης φτώχειας φτάνει το 30,1%.

ΠΙΝΑΚΑΣ 15

Κατανομή νοικοκυριών και ποσοστό φτώχειας ανά τύπο νοικοκυριού, 2003

Τύπος νοικοκυριού	Κατανομή νοικοκυριών			Ποσοστό φτώχειας
	Μη φτωχά	Φτωχά	Σύνολο	
1. Νοικοκυριά με ένα άτομο	18.2%	25.4%	19.7%	27.1%
Νοικοκυριά με ένα άτομο πάνω από 65 χρόνων	7.7%	16.7%	9.6%	36.6%
Νοικοκυριό με ένα άτομο μικρότερο των 64 χρόνων	10.5%	8.7%	10.1%	18.1%
Νοικοκυριό με ένα άτομο – Άνδρας	6.8%	7.0%	6.9%	21.5%
Νοικοκυριό με ένα άτομο – Γυναίκα	11.4%	18.4%	12.9%	30.1%
2. Νοικοκυριά με δύο ενήλικες χωρίς εξαρτώμενα παιδιά	19.8%	16.4%	19.1%	18.1%
2 ενήλικες, χωρίς παιδιά εξαρτώμενα, και οι δύο κάτω των 65 χρόνων	13.9%	9.9%	13.0%	16.0%
2 ενήλικες, χωρίς παιδιά εξαρτώμενα, τουλάχιστον ο ένας άνω των 65 χρόνων	5.9%	6.4%	6.0%	22.5%
3. Μόνοι γονείς με ένα ή περισσότερα εξαρτώμενα παιδιά	1.5%	2.2%	1.6%	28.8%
Μόνος πατέρας	0.1%	0.2%	0.1%	42.5%
Μόνη μητέρα	1.4%	2.0%	1.5%	28.0%
4. Νοικοκυριά με δύο ενήλικες με εξαρτώμενα παιδιά	26.4%	21.7%	25.4%	18.0%
2 ενήλικες με εξαρτώμενο παιδί	10.9%	6.2%	9.9%	13.2%
2 ενήλικες με δύο εξαρτώμενα παιδιά	12.0%	8.3%	11.2%	15.6%
2 ενήλικες με τρία ή περισσότερα εξαρτώμενα παιδιά	3.5%	7.1%	4.2%	35.2%
– Σύνολο νοικοκυριών χωρίς εξαρτώμενα παιδιά	63.8%	65.2%	64.1%	21.4%
– Σύνολο νοικοκυριών με εξαρτώμενα παιδιά	36.2%	34.8%	35.9%	20.4%
Γενικό σύνολο νοικοκυριών	100.0%	100.0%	100.0%	21.0%

Πηγή: EU-SILC 2003 και Μαράτου-Αλιπράνη (2006)

Τα νοικοκυριά που αποτελούνται μόνο από δύο ενήλικες αποτελούν το 19,1% του συνόλου των νοικοκυριών και χαρακτηρίζονται γενικά από χαμηλότερα επίπεδα οικονομικής επισφάλειας (18,1%). Ωστόσο, στην περίπτωση που τουλάχιστον ο ένας ενήλικας είναι άνω των 65 ετών, ο δείκτης φτώχειας αυξάνεται στο 22,5%.

Τα νοικοκυριά με δύο ενήλικες και εξαρτώμενα παιδιά αποτελούν το 1/4 (25,4%) του συνόλου των οικογενειών στη χώρα μας. Ο δείκτης οικονομικής επισφάλειας των οικογενειών αυτών αυξάνεται ανάλογα με τον αριθμό των παιδιών, από 13,2% για ένα εξαρτώμενο παιδί, σε 15,6% για δύο παιδιά και εξακοντίζεται στο 35,2% για τρία ή περισσότερα παιδιά.

Οι μονογονεϊκές οικογένειες αποτελούν μόλις το 1,6% του συνόλου αλλά το 2,2% των φτωχών νοικοκυριών, και χαρακτηρίζονται, συνεπώς, από υψηλά επίπεδα οικονομικής επισφάλειας που φτάνουν το 28,8% στην περίπτωση, όμως, που ο μόνος γονέας είναι άνδρας ο δείκτης αυτός φτάνει το 42,5%.¹²

Στον Πίνακα 16 αποτυπώνεται η κατανομή και τα επίπεδα οικονομικής επισφάλειας των οικογενειών με ένα ή δύο ενήλικες, ανάλογα με τον αριθμό των εξαρτώμενων παιδιών. Στην πλειονότητα (περίπου το 60%) όλων των τύπων οικογενειών, ο υπεύθυνος είναι ηλικίας 30-45 ετών, ενώ περίπου στο 1/3 αυτών η ηλικία του υπεύθυνου είναι άνω των 45 ετών. Οι οικογένειες με εξαρτώμενα παιδιά και υπεύθυνο ηλικίας 18-30 ετών αναλογούν στο 7% του συνόλου. Στις οικογένειες αυτές, τα επίπεδα οικονομικής επισφάλειας ευρίσκονται πολύ κοντά στο μέσο εθνικό όρο και φτάνουν το 20,9% για τις μονογονεϊκές και το 19,4% για τα νοικοκυριά με δύο ενήλικες. Ωστόσο, στην περίπτωση που ο αριθμός των παιδιών είναι τρία ή περισσότερα, ο δείκτης φτώχειας φτάνει το 41,1%.

Στην περίπτωση που η ηλικία του υπεύθυνου είναι 30-45 ετών, ο δείκτης οικονομικής επισφάλειας για τα μονογονεϊκά νοικοκυριά είναι σε κάθε περίπτωση τουλάχιστον διπλάσιος από τους αντίστοιχους δείκτες των οικογενειών με δύο ενήλικες, και φτάνει το 41% όταν τα παιδιά είναι δύο ή περισσότερα. Εξαιρετικά υψηλούς δείκτες οικονομικής επισφάλειας (40%) παρουσιάζουν, επίσης, τα μονογονεϊκά νοικοκυριά με περισσότερα παιδιά και υπεύθυνο ηλικίας άνω των 45 ετών, όπως, επίσης, και οι οικογένειες δύο ενηλίκων με τρία ή περισσότερα παιδιά (41%).

Όπως έχει τεκμηριωθεί επανειλημμένως, το εκπαιδευτικό επίπεδο αποτελεί έναν από τους μείζονες παράγοντες ως προς τον προσδιορισμό της θέσης ενός ατόμου ή νοικοκυριού στην ιεραρχία της εισοδηματικής κλίμακας. Το ίδιο φαινόμενο παρουσιάζεται με εξαιρετικά αποκαλυπτικό τρόπο

12. Σύμφωνα με τα δεδομένα του EU-SILC 2003 για την Ελλάδα, ο αριθμός των μονογονεϊκών οικογενειών ανέρχεται σε 59.854, εκ των οποίων στις 3.471 ο υπεύθυνος είναι άνδρας. Υπενθυμίζεται βέβαια ότι η έρευνα αυτή δεν εντοπίζει τις «φιλοξενούμενες» ή «συστεγαζόμενες» μονογονεϊκές οικογένειες.

ΠΙΝΑΚΑΣ 16

Κατανομή νοικοκυριών ανά τύπο νοικοκυριού και ηλικία υπεύθυνου, 2003

	Μόνος γονέας με 1 εξαρτ. παιδί	Μόνος γονέας με 2 ή περισσ. εξαρτ. παιδιά	Σύνολο	2 ενήλικες με 1 εξαρτ. παιδί	2 ενήλικες με 2 εξαρτ. παιδιά	2 ενήλικες με 3 ή περισσότερα εξαρτώμενα παιδιά	Σύνολο
Νοικοκυριά με υπεύθυνο 18–30 χρόνων							
Μη φτωχά	11.7%	0.0%	7.8%	11.6%	3.3%	3.2%	6.7%
Φτωχά	11.7%	0.0%	5.1%	15.3%	4.3%	4.7%	7.8%
Σύνολο	11.7%	0.0%	7.0%	12.1%	3.5%	3.7%	6.9%
% φτώχειας	20.9%	0.0%	20.9%	16.8%	19.3%	41.1%	19.4%
Νοικοκυριά με υπεύθυνο 30–45 χρόνων							
Μη φτωχά	45.6%	68.0%	53.0%	53.8%	68.1%	67.2%	62.0%
Φτωχά	64.6%	68.9%	67.1%	47.4%	63.7%	52.0%	55.4%
Σύνολο	49.5%	68.4%	57.1%	52.9%	67.4%	62.3%	60.9%
% φτώχειας	27.3%	41.0%	33.8%	11.9%	14.7%	26.8%	15.6%
Νοικοκυριά με υπεύθυνο 45+ χρόνων							
Μη φτωχά	42.7%	32.0%	39.2%	34.7%	28.6%	29.6%	31.2%
Φτωχά	23.7%	31.1%	27.9%	37.3%	32.0%	43.3%	36.8%
Σύνολο	38.8%	31.6%	35.9%	35.0%	29.1%	34.0%	32.2%
% φτώχειας	12.8%	40.0%	22.3%	14.1%	17.1%	41.0%	19.7%
Σύνολο							
Μη φτωχά	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%
Φτωχά	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%
Σύνολο	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%
% φτώχειας	20.9%	40.7%	28.8%	13.2%	15.6%	32.1%	17.2%

Πηγή: EU-SILC 2003 και Μαράτου-Αλιπράνη (2006)

και στον Πίνακα 17, όπου, σύμφωνα με τα δεδομένα του, οι δείκτες φτώχειας των οικογενειών σχεδόν διπλασιάζονται, όταν το εκπαιδευτικό επίπεδο του υπευθύνου μειώνεται κατά εκπαιδευτική βαθμίδα. Μεταξύ των μονογονεϊκών οικογενειών με ένα παιδί οι δείκτες οικονομικής επισφάλειας από 11,6%, όταν ο υπεύθυνος είναι τρίτοβάθμιας εκπαίδευσης, αυξάνονται στο 26,6% για το πρωτοβάθμιο εκπαιδευτικό επίπεδο, ενώ στην περίπτωση των

ΠΙΝΑΚΑΣ 17
Κατανομή νοικοκυριών ανά τύπο νοικοκυριού
και εκπαιδευτικό επίπεδο υπεύθυνου, 2005

	Μόνος γονέας με 1 εξαρτ. παιδί	Μόνος γονέας με 2 ή περισσ. εξαρτ. παιδιά	Σύνολο	2 ενήλικες με 1 εξαρτ. παιδί	2 ενήλικες με 2 εξαρτ. παιδιά	2 ενήλικες με 3 ή περισσότερα εξαρτώμενα παιδιά	Σύνολο
Πρωτοβάθμια εκπαίδευση							
Μη φτωχά	25.6%	8.6%	20.0%	30.8%	31.9%	35.9%	32.0%
Φτωχά	35.0%	50.4%	43.7%	56.2%	63.3%	71.7%	64.0%
Σύνολο	27.6%	25.6%	26.8%	34.2%	36.8%	48.6%	37.7%
% φτώχειας	26.6%	80.0%	47.0%	21.8%	26.8%	52.1%	30.5%
Δευτεροβάθμια εκπαίδευση							
Μη φτωχά	49.2%	37.7%	45.3%	38.6%	37.7%	37.1%	38.0%
Φτωχά	52.5%	36.9%	43.7%	36.4%	31.6%	12.0%	26.5%
Σύνολο	49.9%	37.4%	44.9%	38.3%	36.7%	28.2%	35.9%
% φτώχειας	22.0%	40.2%	28.0%	12.6%	13.4%	14.9%	13.3%
Τριτοβάθμια εκπαίδευση							
Μη φτωχά	25.2%	53.7%	34.7%	30.6%	30.5%	27.0%	30.0%
Φτωχά	12.5%	12.7%	12.6%	7.4%	5.1%	16.3%	9.4%
Σύνολο	22.6%	37.0%	28.3%	27.5%	26.5%	23.2%	26.3%
% φτώχειας	11.6%	13.9%	12.8%	3.5%	3.0%	24.7%	6.4%
Σύνολο							
Μη φτωχά	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%
Φτωχά	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%
Σύνολο	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%
% φτώχειας	20.9%	40.7%	28.8%	13.2%	15.6%	35.2%	18.0%

Πηγή: EU-SILC 2005 και Μαράτου-Αλιπράντη (2006)

μονογονεϊκών νοικοκυριών με δύο ή περισσότερα παιδιά, από 13,9% για γονείς με τριτοβάθμια εκπαίδευση εκτινάσσονται στο 80% για γονείς με πρωτοβάθμια εκπαίδευση. Το ίδιο σχεδόν πρότυπο παρατηρείται και στα νοικοκυριά με δύο ενήλικες, όπου οι δείκτες φτώχειας αυξάνονται ανάλογα με τον αριθμό των παιδιών, αλλά μειώνονται στις περισσότερες περιπτώ-

ΠΙΝΑΚΑΣ 18

Κατανομή νοικοκυριών ανά τύπο και ένταση απασχόλησης νοικοκυριού, 2003

	Μόνος γονέας με 1 εξαρτ. παιδί	Μόνος γονέας με 2 ή περισσ. εξαρτ. παιδιά	Σύνολο	2 ενήλικες με 1 εξαρτ. παιδί	2 ενήλικες με 2 εξαρτ. παιδιά	2 ενήλικες με 3 ή περισσότερα εξαρτώμενα παιδιά	Σύνολο
Αριθμός ενηλίκων που απασχολούνται = 0							
Μη φτωκά	28.5%	15.3%	24.1%	5.0%	3.1%	0.0%	3.5%
Φτωκά	46.2%	29.9%	37.0%	12.1%	6.7%	16.3%	11.4%
Σύνολο	32.2%	21.2%	27.8%	5.9%	3.7%	5.8%	4.9%
% φτώχειας	30.0%	57.3%	38.3%	27.1%	28.4%	100.0%	41.9%
Αριθμός ενηλίκων που απασχολούνται = 1							
Μη φτωκά	71.5%	84.7%	75.9%	38.3%	37.3%	49.8%	39.4%
Φτωκά	53.8%	70.1%	63.0%	54.7%	59.5%	49.5%	54.8%
Σύνολο	67.8%	78.8%	72.2%	40.5%	40.8%	49.7%	42.1%
% φτώχειας	16.6%	36.2%	25.1%	17.9%	22.8%	35.3%	23.4%
Αριθμός ενηλίκων που απασχολούνται = 2+							
Μη φτωκά				56.7%	59.5%	50.2%	57.2%
Φτωκά				33.2%	33.8%	34.2%	33.8%
Σύνολο				53.6%	55.5%	44.6%	52.9%
% φτώχειας				8.2%	9.5%	27.2%	11.5%
Σύνολο							
Μη φτωκά	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%
Φτωκά	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%
Σύνολο	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%
% φτώχειας	20.9%	40.7%	28.8%	13.3%	15.6%	35.4%	18.0%

Πηγή: EU-SILC 2003 και Μαράτου-Αλιπράνη (2006)

οις όσο υψηλότερο είναι το εκπαιδευτικό επίπεδο του υπευθύνου. Στις οικογένειες αυτές, τα υψηλότερα επίπεδα φτώχειας (52,1%) απαντώνται σε νοικοκυριό με τρία ή περισσότερα παιδιά και υπεύθυνο πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης.

Σύμφωνα με τα δεδομένα του Πίνακα 18, το 68% των υπευθύνων των μονογονεϊκών οικογενειών με ένα παιδί και το 79% με δύο ή περισσότερα παι-

διά συμμετέχουν ως απασχολούμενοι στην αγορά εργασίας. Τα επίπεδα οικονομικής επισφάλειας μεταβάλλονται σημαντικά ανάλογα με τη συμμετοχή του μόνου γονέα στην αγορά εργασίας καθώς και ανάλογα με τον αριθμό των παιδιών, και φτάνουν το 57,3% στα νοικοκυριά με έναν γονέα που δεν εργάζεται και δύο ή περισσότερα παιδιά. Ακόμα, όμως, και στην περίπτωση που ο γονέας εργάζεται, σχεδόν η μία στις τρεις (36,2%) μονογονεϊκές οικογένειες με πάνω από ένα παιδί χαρακτηρίζεται ως φτωχή οικογένεια.

Μεταξύ των οικογενειών με δύο ενήλικες, τα ποσοστά φτώχειας είναι ανάλογα του αριθμού των παιδιών και αντιστρόφως ανάλογα του αριθμού των ενηλίκων που εργάζονται. Χαρακτηριστικό είναι ότι όλα (100%) τα νοικοκυριά με δύο ενήλικες εκτός αγοράς εργασίας και τρία ή περισσότερα παιδιά χαρακτηρίζονται ως οικογένειες, που διαβιούν κάτω από το όριο της εισοδηματικής φτώχειας.

2.2 Κοινωνική βοήθεια, δίκτυα αλληλεγγύης και κοινωνικές υπηρεσίες

Η σημασία των κοινωνικών δικτύων αλληλεγγύης – οικογενειακών, συγγενικών, φιλικών κ.λπ. – στην καθημερινή ζωή των οικογενειών και των ατόμων είναι ένα αναμφισβήτητο γεγονός για όλες τις ανεπτυγμένες χώρες. Η ουσιαστική διάκριση, ωστόσο, που χαρακτηρίζει τις διαφορετικές κοινωνίες επικεντρώνεται όχι τόσο στο ρόλο των κοινωνικών δικτύων αλληλεγγύης αλλά στη λειτουργία των συστημάτων κοινωνικής προστασίας και ιδιαίτερα των κοινωνικών υπηρεσιών. Από την άποψη αυτή, ο βασικός διαχωρισμός αναφέρεται, από τη μια μεριά, σε χώρες με ανεπτυγμένα και επαρκή συστήματα κοινωνικής προστασίας και, από την άλλη, σε χώρες όπου η παροχή υποστήριξης στα εξαρτώμενα κυρίως άτομα, αποτελεί ευθύνη των οικογενειών.

Η χώρα μας, όπως συχνά έχει τονισθεί, ανήκει στη δεύτερη κατηγορία. Το φαινόμενο αυτό αποτυπώνει με σαφήνεια ο Πίνακας 19, σύμφωνα με τον οποίο η μεγάλη πλειονότητα των οικογενειών (95%) σε περίπτωση κάποιας οικονομικής ή κοινωνικής ανάγκης καταφεύγει κυρίως σε συγγενείς (57%-60%), σε άλλα μέλη της οικογένειας (8%-16%) και σε φίλους και γείτονες (22%-28%). Οι γενικές αυτές τάσεις ισχύουν στον ίδιο περίπου βαθμό τόσο για τις μονογονεϊκές οικογένειες όσο και τα νοικοκυριά δύο ενηλίκων με εξαρτώμενα παιδιά. Η μηδαμινή «δειξοδυσία» του κοινωνικού κράτους στην καθημερινή ζωή των νοικοκυριών φαίνεται από το γεγονός ότι η

ΠΙΝΑΚΑΣ 19

Κατανομή νοικοκυριών ανά τύπο νοικοκυριού και ανάλογα με τη βοήθεια που δέχονται σε περίπτωση οικονομικής και κοινωνικής ανάγκης, 2003

	Μέλος νοικοκυριού	Συγγενείς	Φίλοι και γείτονες	Κοινωνικές υπηρεσίες	Άλλοι	Σύνολο απαντήσεων
Μονογονεϊκές οικογένειες						
1 γονέας, 1 παιδί	11.4%	55.5%	30.9%	0.0%	2.2%	100.0%
1 γονέας, 2 παιδιά	3.6%	67.8%	24.6%	0.0%	4.0%	100.0%
1 γονέας, 3+ παιδιά	0.0%	60.5%	0.0%	0.0%	39.5%	100.0%
Σύνολο	8.2%	60.0%	27.7%	0.0%	4.0%	100.0%
Οικογένειες 2 ενηλίκων με παιδιά						
2 ενήλικες, 1 παιδί	16.1%	57.2%	19.0%	3.7%	4.0%	100.0%
2 ενήλικες, 2 παιδιά	17.1%	56.8%	19.9%	2.3%	3.8%	100.0%
2 ενήλικες, 3+ παιδιά	15.0%	50.6%	29.8%	0.0%	4.7%	100.0%
Σύνολο	15.8%	56.4%	21.5%	2.4%	4.0%	100.0%
Γενικό σύνολο	15.2%	56.7%	21.9%	2.2%	4.0%	100.0%

Πηγή: EU-SILC 2003 και Μαράτου-Αλιπράντη (2006)

προσφυγή σε κοινωνικές υπηρεσίες είναι μηδενική για τα μονογονεϊκά νοικοκυριά και δεν υπερβαίνει το 4% για τις οικογένειες δύο ενηλίκων με εξαρτώμενα παιδιά.

Μία πλευρά των αντιφάσεων του κοινωνικού κράτους και της κοινωνικής πολιτικής στην Ελλάδα φαίνεται και από τα δεδομένα του Πίνακα 20, αναφορικά με τη χρήση διαφόρων τύπων δημοσίων και κοινωνικών υπηρεσιών από διάφορους τύπους οικογένειας ανάλογα με την εισοδηματική τους κατάσταση. Στο Α μέρος του πίνακα, που αφορά κατά κύριο λόγο προνοιακές υπηρεσίες «παθητικού» τύπου, φαίνεται ότι λίγο περισσότερο από το 50% όλων των τύπων φτωχών νοικοκυριών χρησιμοποιούν τις υπηρεσίες αυτές. Στο Β μέρος του πίνακα, φαίνεται ότι οι δημόσιες υπηρεσίες φροντίδας παιδιών χρησιμοποιούνται γενικά σε πολύ χαμηλό βαθμό, αλλά η συχνότητα της χρήσης είναι μεγαλύτερη για τα μη φτωχά νοικοκυριά, με μόνη εξαίρεση τις μονογονεϊκές οικογένειες.

ΠΙΝΑΚΑΣ 20
*Κατανομή νοικοκυριών ανά τύπο νοικοκυριού και χρήση δημόσιων
 και κοινωνικών υπηρεσιών (%), 2003*

	Μη φτωχά νοικοκυριά	Φτωχά νοικοκυριά
A. Κοινωνικές υπηρεσίες-Υπηρεσίες πρόνοιας-Κοιν. υπηρεσίες δήμων		
1 γονέας με ένα ή περισσότερα παιδιά	9.0	54.5
2 ενήλικες, 1 παιδί	11.4	55.7
2 ενήλικες, 2 παιδιά	11.3	55.6
2 ενήλικες, 3+ παιδιά	15.5	57.7
Νοικοκυριά με εξαρτώμενα παιδιά	12.0	56.0
Νοικοκυριά χωρίς εξαρτώμενα παιδιά	8.4	54.2
B. Υπηρεσίες φροντίδας παιδιών-Βρεφονηπιακοί σταθμοί		
1 γονέας με ένα ή περισσότερα παιδιά	5.4	8.3
2 ενήλικες, 1 παιδί	11.3	2.7
2 ενήλικες, 2 παιδιά	15.9	12.9
2 ενήλικες, 3+ παιδιά	19.7	12.0
Νοικοκυριά με εξαρτώμενα παιδιά	12.3	8.1
Νοικοκυριά χωρίς εξαρτώμενα παιδιά	---	---
Γ. Υπηρεσίες υποστήριξης ατόμων με ειδικές ανάγκες		
1 γονέας με ένα ή περισσότερα παιδιά	1.4	5.3
2 ενήλικες, 1 παιδί	0.7	--
2 ενήλικες, 2 παιδιά	1.3	1.1
2 ενήλικες, 3+ παιδιά	1.8	2.7
Νοικοκυριά με εξαρτώμενα παιδιά	1.3	1.7
Νοικοκυριά χωρίς εξαρτώμενα παιδιά	1.4	1.1

Πηγή: Μαράτου-Αλιπράντη (2006)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

ΘΕΣΜΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΓΙΑ ΤΙΣ ΜΟΝΟΓΟΝΕΪΚΕΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΕΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Εισαγωγή

Στην προσπάθεια εννοιολογικού προσδιορισμού της μονογονεϊκότητας, προκύπτει ότι δεν υπάρχει διεθνώς ένας κατοχυρωμένος ορισμός της, αλλά υπάρχουν πολλοί ορισμοί ανάλογα με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της κάθε μονογονεϊκής οικογένειας. Μονογονεϊκή ορίζεται η οικογένεια στην οποία ένας γονέας χωρίς σύζυγο ή σύντροφο, αλλά ίσως με άλλα άτομα, ζει με ένα τουλάχιστον ανύπαντρο παιδί, εξαρτημένο από αυτόν.¹³ Θεωρούνται κατά συνέπεια μονογονεϊκές οικογένειες εκείνες στις οποίες ανήλικα παιδιά μέχρι 18 ετών μεγαλώνουν μόνο με ένα γονέα, ο οποίος είναι υπεύθυνος για τη γονική μέριμνα και ανατροφή του, ανεξάρτητα από το λόγο απουσίας του άλλου (θάνατος, διάσταση, εγκατάλειψη κ.ά.) και από την ύπαρξη άλλων ενήλικων μελών στην οικογένεια (γονείς, αδέρφια του γονέα κ.ά.).

Όπως ήδη αναφέρθηκε, και στη χώρα μας τις τελευταίες δεκαετίες παρατηρούνται αλλαγές στις οικογενειακές και αναπαραγωγικές συμπεριφορές που επηρεάζουν τη σταθερότητα του θεσμού του γάμου, όπως χαμηλά ποσοστά γονιμότητας και γαμηλιότητας, αύξηση των ποσοστών διαζυγίων και νέων μορφών συμβιώσεων καθώς και των εκτός γάμου γεννήσεων, με συνέπεια να παρατηρείται μετάβαση από τον οικογενειακό πυρήνα των δύο γονέων σε πιο εξατομικευμένες δομές, όπως οι μονογονεϊκές οικογένειες και οι ελεύθερες συμβιώσεις.

Το ποσοστό των μονογονεϊκών νοικοκυριών στο σύνολο των νοικοκυριών με εξαρτώμενα παιδιά είναι χαμηλότερο στην Ελλάδα –καθώς και στις άλλες χώρες του Ευρωπαϊκού Νότου– σε σχέση με τις υπόλοιπες χώρες της

13. Κογκίδου Δ., 1995, σ. 23.

ΕΕ και ιδιαίτερα του Ευρωπαϊκού Βορρά.¹⁴ Η μονογονεϊκότητα είναι γένους θηλυκού, καθώς στην πλειονότητά τους (90%) οι επικεφαλής ενός μονογονεϊκού νοικοκυριού, σε όλες τις χώρες της ΕΕ, είναι γυναίκες.

Στη χώρα μας, η έννοια της οικογένειας δεν καθορίζεται νομοθετικά, αλλά εξασφαλίζεται η προστασία της συνταγματικά, δεδομένου ότι στο άρθρο 21 του Συντάγματος ορίζεται ότι η οικογένεια, ο γάμος, η μητρότητα και η παιδική ηλικία προστατεύονται από την Πολιτεία. Δεν υπάρχει ενιαίος νομικός ορισμός της οικογένειας και ο όρος εμφανίζεται σε στενή ή σε ευρεία έννοια σε διάφορα άρθρα του Αστικού Κώδικα και των άλλων νομοθετικών κειμένων στους τομείς του Εργατικού Δικαίου, του Δημοσίου Δικαίου, του Δικαίου Κοινωνικής Ασφάλισης, του Ποινικού Κώδικα κ.λπ. Η νομική έννοια της μονογονεϊκής οικογένειας συναντάται σε νομικά κείμενα, τα οποία ρυθμίζουν δικαιώματα ή μορφές κοινωνικής βοήθειας, αν και συχνότερα προβλέπονται ρυθμίσεις για τις επιμέρους κατηγορίες γονέων που υπάγονται στην έννοια της μονογονεϊκότητας (σε διάσταση, σε κατάσταση χηρείας, άγαμη μητέρα κ.ά.).

Το θεσμικό πλαίσιο για την προστασία της οικογένειας είναι κυρίως προσαρμοσμένο στο παραδοσιακό μοντέλο της οικογένειας των δύο συζύγων, όπου ο άνδρας εξασφαλίζει τα προς το ζην για την οικογένεια. Το κράτος πρόνοιας στη χώρα μας εξακολουθεί να εξυπηρετεί μια παρωχημένη και στατική αντίληψη περί οικογένειας θεωρώντας προβληματικά όλα τα μη συμβατικά σχήματα οικογένειας.¹⁵

Στο πλαίσιο αναζήτησης του τρόπου με τον οποίο η κοινωνική πολιτική ανταποκρίνεται στη διαμορφωμένη κοινωνική πραγματικότητα, διαπιστώνεται έλλειψη ειδικού θεσμικού πλαισίου βάσει του οποίου στηρίζονται ουσιαστικά οι μονογονεϊκές οικογένειες στη χώρα μας. Θεωρείται σημαντικό να αναφερθεί ότι με την αναμόρφωση του Οικογενειακού Δικαίου (Ν.1329/1983) και την προσαρμογή του στη συνταγματική επιταγή της αρχής της ισότητας, η άγαμη μητέρα εξομοιώνεται νομικά ως προς τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις με την έγγαμη μητέρα.

Επιπλέον, σε περίπτωση χωρισμού, διαζυγίου ή ακύρωσης του γάμου, η λεγόμενη «γονική μέριμνα» αποφασίζεται δικαστικά και μπορεί να δοθεί σε έναν από τους γονείς (συνήθως στη μητέρα), ή και στους δύο γονείς, εάν αυτοί συμφωνούν. Στην περίπτωση αυτή, η δικαστική απόφαση ορίζει και τον

14. Eurostat, 2004.

15. Μουρίκη Α., 2005.

τόπο διαμονής του παιδιού. Επίσης, μπορεί να μοιραστεί ανάμεσα στους γονείς (λειτουργικό ή χρονικό μοίρασμα) ή να ανατεθεί σε ένα τρίτο πρόσωπο (κηδεμόνα). Για να καταλήξει στην απόφασή του, το δικαστήριο λαμβάνει υπ' όψιν τους δεσμούς του παιδιού με τους γονείς και με τα αδέρφια του καθώς και τις συμφωνίες των γονέων για τη φροντίδα του παιδιού και τη διαχείριση της περιουσίας του. Ο γονέας στον οποίο δεν ανατέθηκε η γονική μέριμνα έχει το δικαίωμα να πληροφορείται από τον άλλο γονέα για το παιδί και την περιουσία (άρθρα 1513-1514 του Αστικού Κώδικα).

Η γονική μέριμνα του παιδιού που γεννήθηκε εκτός γάμου και δεν αναγνωρίστηκε από τον πατέρα του, ανήκει στη μητέρα. Αν ο πατέρας αναγνωρίσει το παιδί, έχει δικαίωμα στη γονική μέριμνα, αλλά μπορεί να το ασκήσει μόνο εάν η γονική μέριμνα της μητέρας έχει τερματιστεί (π.χ. λόγω θανάτου ή ανικανότητας να την ασκήσει π.χ. λόγω χρόνιας ασθένειας ή αναπηρίας). Εάν ο πατέρας υποβάλει αίτηση, το δικαστήριο μπορεί να του δώσει τη γονική μέριμνα –καθ' ολοκληρίαν ή κατά ένα μέρος– σε κάθε άλλη περίπτωση και, ιδιαίτερα, εάν η μητέρα συμφωνεί, όταν αυτό είναι για το συμφέρον του παιδιού.

Σε περίπτωση δικαστικής αναγνώρισης του παιδιού, στην οποία ο πατέρας συμμετείχε ως αντίδικος, αυτός δεν ασκεί τη γονική μέριμνα, ούτε αντικαθιστά τη μητέρα στην άσκηση γονικής μέριμνας. Εάν ο πατέρας υποβάλει αίτηση, το δικαστήριο μπορεί να αποφασίσει με διαφορετικό τρόπο, εάν αυτό επιβάλλεται από το συμφέρον του παιδιού, σε περίπτωση που η γονική μέριμνα της μητέρας έχει τερματιστεί ή αυτή είναι ανίκανη να την ασκήσει ή κατόπιν συμφωνίας ανάμεσα στους δύο γονείς (άρθρο 1515 του Αστικού Κώδικα).

Επίσης, εξομοιώνονται απόλυτα τα δικαιώματα των παιδιών που γεννήθηκαν «χωρίς γάμο» των γονιών τους με τα δικαιώματα των παιδιών που γεννήθηκαν «μέσα στο γάμο» και ενισχύεται η θέση της άγαμης μητέρας. Όμως, δεν έχει θεσπιστεί ακόμη νομικό πλαίσιο για τη συμβίωση χωρίς γάμο, η οποία δεν αναγνωρίζεται νομικά.

Η μονογονεϊκή οικογένεια δεν θεωρείται κοινωνικό πρόβλημα, που να απαιτεί κρατική παρέμβαση ή να δικαιολογεί μεγαλύτερη υποστήριξη.¹⁶ Οι νομοθετικές ρυθμίσεις για την παροχή επιδομάτων, υπηρεσιών στήριξης και άλλων διευκολύνσεων για τις οικογένειες αυτές είναι περιορισμένες και εντάσσονται στα γενικότερα υλοποιούμενα προγράμματα προστασίας της οικογένειας.

16. Μαράτου-Αλιπράντη Λ., 2002, σ.131-159.

Στην ενότητα 3.1, θα αναφερθούμε στα προγράμματα οικονομικής ενίσχυσης καθώς και σε άλλα μέτρα στήριξης που παρέχονται στα μέλη μονογονεϊκών οικογενειών με χαμηλό εισόδημα. Ακολουθεί η ενότητα 3.2 με μια σύντομη καταγραφή των κοινωνικών και οικογενειακών παροχών τις οποίες μπορούν να διεκδικήσουν οι γονείς-υπεύθυνοι μονογονεϊκών οικογενειών, καθώς και των υποστηρικτικών θεσμών και δομών που διευκολύνουν τη συμφιλίωση της οικογενειακής και επαγγελματικής τους ζωής. Τέλος, στην ενότητα 3.3 θα παρουσιάσουμε τα μέτρα κοινωνικής πολιτικής για την καταπολέμηση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού που προβλέπονται στο Εθνικό Σχέδιο Δράσης για την Κοινωνική Ένταξη - ΕΣΔΕΝ.

3.1 Στήριξη της μονογονεϊκής οικογένειας

3.1.1 Οικονομικές ενισχύσεις (επιδόματα-βοηθήματα)

Αναφορικά με την οικονομική στήριξη των μονογονεϊκών οικογενειών με χαμηλό εισόδημα, προβλέπεται η ένταξή τους είτε στο πρόγραμμα οικονομικής ενίσχυσης απροστάτευτων παιδιών (αν και αυτό δεν αφορά καθαυτές τις μονογονεϊκές οικογένειες, αλλά τα απροστάτευτα παιδιά) είτε στο πρόγραμμα ενίσχυσης οικογενειών «σε κρίση». Επίσης, προβλέπεται η χορήγηση και κάποιων άλλων επιδομάτων, που απευθύνονται γενικώς σε οικογένειες με χαμηλό εισόδημα συμπεριλαμβανομένων και των μονογονεϊκών.

Το πρόγραμμα οικονομικής ενίσχυσης απροστάτευτων παιδιών, λόγω έλλειψης πατρικής προστασίας, χρηματοδοτείται από το Υπουργείο Υγείας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης, με βάση το Ν.4051/60 «περί ενίσχυσεως απροστάτευτων παιδων». Ο νόμος αυτός καθώς και τα προεδρικά διατάγματα¹⁷ που εκδόθηκαν στη συνέχεια θέτουν τις γενικές προϋποθέσεις υπαγωγής των δικαιούχων παιδιών στο συγκεκριμένο πρόγραμμα προστασίας και εξειδικεύουν τα οικονομικά κριτήρια και το ύψος της παρεχόμενης ενίσχυσης. Αρμόδιες υπηρεσίες για την καταβολή του επιδόματος αυτού είναι οι Διευθύνσεις Κοινωνικής Πρόνοιας των κατά τόπους Νομαρχιακών Αυτοδιοικήσεων.

Συγκεκριμένα, η χρηματική αυτή παροχή χορηγείται σε απροστάτευτα παιδιά, ηλικίας μέχρι 16 ετών (ΥΑ3634/1982), που ζουν με την οικογένειά τους (με συγγενείς κατ' ευθεία γραμμή ή εκ πλαγίου μέχρι και τρίτου βαθμού συγγένειας εξ αίματος ή εξ αγχιστείας) και όχι σε παιδιά που διαβιούν σε

17. ΠΔ 108/83, ΠΔ 270/85, ΠΔ 148/97.

ιδρύματα, και υπό την προϋπόθεση να μην καλύπτονται από άλλους φορείς κοινωνικής πρόνοιας. Απροστάτευτα παιδιά θεωρούνται τα παιδιά που είναι ορφανά ή και από τους δύο γονείς ή μόνο από τον πατέρα, ή τα παιδιά που ο πατέρας τους δεν είναι σε θέση να αναλάβει τη συντήρησή τους λόγω ασθένειας, εισαγωγής σε ίδρυμα ψυχικών παθήσεων, φυλάκισης, στράτευσης, διαζυγίου/διάστασης και εγκατάλειψης, ή τα παιδιά που έχουν γεννηθεί εκτός γάμου καθώς και τα έκθετα.

Για τη χορήγηση του επιδόματος αυτού έχουν ορισθεί πολύ χαμηλά εισοδηματικά όρια, δεδομένου ότι το μηνιαίο οικογενειακό εισόδημα δεν θα πρέπει να υπερβαίνει το ποσόν των 235€ για οικογένεια μέχρι τρία μέλη, το οποίο προσαυξάνεται για κάθε επιπλέον μέλος κατά 20€. Από το εισόδημα εκπίπτουν μόνο το ποσό του ενοικίου ή η δόση στεγαστικού δανείου για αγορά πρώτης κατοικίας. Το ποσό του μηνιαίου επιδόματος για κάθε ενισχυόμενο παιδί ανέρχεται στα 44,02€/μήνα και επιδοτούνται 25.000 άτομα.¹⁸

Όπως προκύπτει από τις σχετικές διατάξεις, στο πρόγραμμα της οικονομικής αυτής ενίσχυσης εντάσσονται, εφόσον πληρούνται οι προϋποθέσεις, πέραν των άλλων περιπτώσεων και *παιδιά μονογονεϊκών οικογενειών*, με αρχηγό/επικεφαλής της οικογένειας *μόνο τη μητέρα*, η οποία είναι είτε χήρα είτε διαζευγμένη/σε διάσταση είτε άγαμη, και όχι παιδιά μονογονεϊκών οικογενειών με αρχηγό τον πατέρα τους. Δηλαδή, το πρόγραμμα αυτό δεν αφορά τα παιδιά καθαυτά των μονογονεϊκών οικογενειών, αλλά γενικότερα τα απροστάτευτα παιδιά.

Ο Συνήγορος του Πολίτη κρίνει ότι το νομοθετικό πλαίσιο ενίσχυσης απροστάτευτων παιδιών, όπως αυτό ισχύει, δεν ανταποκρίνεται πλέον στις σύγχρονες ανάγκες για την κοινωνική προστασία των παιδιών και διαπιστώνει σημαντικά ζητήματα τόσο ως προς την έκταση όσο και προς το είδος της παρεχόμενης προστασίας. Χαρακτηριστικά αναφέρεται ότι η συγκεκριμένη ρύθμιση εισάγει διακρίσεις μεταξύ των δύο φύλων, γεγονός που αντίκειται τόσο στην ελληνική όσο και στην κοινοτική νομοθεσία, δεδομένου ότι στο νόμο γίνεται αναφορά μόνο *στην αδυναμία του πατέρα να αναλάβει τη συντήρηση των παιδιών* (εδάφια 2 και 3 Ν.4051/1960). Η ρύθμιση αυτή απηχεί το προϋπάρχον οικογενειακό δίκαιο και κατά συνέπεια το φύλο του γονέα δεν θα πρέπει να έχει σημασία για την εφαρμογή του συγκεκριμένου προγράμματος.

Επίσης, ο Συνήγορος του Πολίτη θεωρεί ότι το χορηγούμενο βοήθημα σε συνδυασμό με το μηνιαίο εισόδημα, που θα πρέπει να έχει η οικογένεια

18. Σύμφωνα με τα στοιχεία του Εθνικού Σχεδίου Δράσης για την Κοινωνική Ένταξη 2005-2006, Υπουργείο Απασχόλησης και Κοινωνικής Προστασίας, 2005, σελ.18.

προκειμένου να επιδοτηθεί, δεν ανταποκρίνονται στις σημερινές οικονομικές ανάγκες για τη διαβίωση δύο ατόμων. Τα ποσά ισχύουν από το 1997 και έκτοτε δεν έχουν αναπροσαρμοστεί. Τα εξαιρετικά χαμηλά εισοδηματικά όρια αποκλείουν, στην πράξη, παιδιά τα οποία αντιμετωπίζουν σοβαρά προβλήματα (μονογονεϊκή οικογένεια, γονέας με σοβαρό πρόβλημα υγείας) και κινδυνεύουν εξίσου από κοινωνικό αποκλεισμό. Για τους λόγους αυτούς, προτείνεται να επανεξετασθούν τόσο το ύψος του εισοδήματος, που λαμβάνεται υπόψη για την καταβολή της παροχής όσο και το ύψος της χορηγούμενης παροχής, δεδομένου ότι το ποσά αυτά είναι αρκετά χαμηλά, για τη συγκεκριμένη κατηγορία επιδοτούμενων. Το γεγονός ότι το πρόγραμμα έχει συγκεκριμένη χρονική διάρκεια αποτελεί επιπλέον στοιχείο για την επέκταση και αναβάθμιση της παροχής σε επίπεδα συγκρίσιμα με αυτά άλλων κατηγοριών οικονομικής ενίσχυσης.

Παράλληλα η διατύπωση «*εξώγαμα και έκθετα*» παιδιά, που συμπεριλαμβάνονται στα απροστάτευτα παιδιά, είναι αναχρονιστική, εμπεριέχει αρνητική κρίση και επιπλέον αποκλείει μονογονεϊκές οικογένειες, όπου ο μόνος-γονέας είναι ο πατέρας.

Επίσης, η υιοθέτηση του ηλικιακού ορίου των 16 ετών, που ισχύει σήμερα για την παροχή της μηνιαίας οικονομικής ενίσχυσης και το οποίο συναρτάται με τα έτη της υποχρεωτικής εκπαίδευσης και με το ηλικιακό όριο πέραν του οποίου η εργασία παιδιών δεν είναι παράνομη, δεν συμφωνεί με τους στόχους της κοινωνικής πολιτικής στον τομέα της παιδικής προστασίας. Ακόμη, το όριο αυτό υπολείπεται σε σχέση με την ηλικία των 18 ετών, που υιοθετεί η Διεθνής Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού. Ενώ το κοινωνικοασφαλιστικό σύστημα (βλ. οικογενειακά επιδόματα) προβλέπει την κάλυψη των γονέων και για τα χρόνια φοίτησης των παιδιών τους σε αναγνωρισμένο εκπαιδευτικό ίδρυμα, δεν υφίσταται αντίστοιχη πρόβλεψη στο προνοιακό αυτό πρόγραμμα για απροστάτευτα παιδιά, των οποίων οι γονείς είτε δεν υπάρχουν είτε δεν μπορούν να τους εξασφαλίσουν τις ανάγκες διαβίωσης. Αντίθετα, μια τέτοια ρύθμιση θα ενθάρρυνε ή τουλάχιστον θα διευκόλυνε τα παιδιά που διαβιούν σε δύσκολες οικογενειακές συνθήκες, να συνεχίσουν τις σπουδές τους και να βελτιώσουν τις δυνατότητες ένταξής τους στην αγορά εργασίας. Για τους λόγους αυτούς, προτείνεται να αυξηθεί στα 18 έτη, κατ'ελάχιστο, το όριο ηλικίας των δικαιούχων, υιοθετώντας το όριο που προβλέπει η Διεθνής Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού και να επεκταθεί για να καλύψει και τα παιδιά που συνεχίζουν τις σπουδές τους.¹⁹

19. Βλέπε σχετικό Πόρισμα του Συνηγού του Πολίτη, 2003.

Επίσης, πρέπει να σημειωθεί ότι εφαρμόζεται **πρόγραμμα επιδότησης μονογονεϊκών οικογενειών** από το Αναρρωτήριο Πεντέλης, που είναι Μονάδα Κοινωνικής Φροντίδας εποπτευόμενη από τη Β΄ ΔΥΠΕ (Υγειονομική Περιφέρεια) Αττικής και παρέχει υπηρεσίες κοινωνικής φροντίδας σε παιδιά με κοινωνικά προβλήματα. Το συγκεκριμένο πρόγραμμα εφαρμόζεται βάσει της αριθμ. 32/21-8-84 απόφασης ΔΣ ΠΙΚΠΑ αρχικά για τις μητέρες υπεύθυνες μονογονεϊκών οικογενειών, που αντιμετωπίζουν σοβαρά κοινωνικο-οικονομικά προβλήματα. Με τη νεότερη απόφαση αριθμ. 9/5-3-85 επεκτάθηκε και στην επιδότηση πατέρων, προκειμένου να αποφευχθεί η ιδρυματοποίηση των παιδιών των οικογενειών αυτών.

Το Αναρρωτήριο Πεντέλης συνεχίζει να υλοποιεί τα κοινωνικο-προνοιακά προγράμματα του ΠΙΚΠΑ, το οποίο καταργήθηκε με το Ν.3106/2003 (ΦΕΚ 30Α/2003). Το ΠΙΚΠΑ παράλληλα με την ψυχο-κοινωνική στήριξη και την πρωτοβάθμια φροντίδα υγείας στις(ους) μόνες(ους) μητέρες/πατέρες και τα παιδιά τους, χορηγούσε επιδόματα με κοινωνικοοικονομικά κριτήρια στα ιατρο-κοινωνικά του κέντρα.²⁰ Τα ποσά με τα οποία επιδοτούνται οι μονογονεϊκές οικογένειες, με την προϋπόθεση να μην καλύπτονται από άλλους φορείς κοινωνικής πρόνοιας, ανέρχονται σε 105,68€ μηνιαίως για οικογένειες με ένα παιδί και 148,2€ για οικογένειες με δύο ή περισσότερα παιδιά και χορηγούνται σε περιορισμένο αριθμό μονογονεϊκών οικογενειών κατά σειρά προτεραιότητας. Ως προϋποθέσεις επιδότησης των μονογονεϊκών οικογενειών ισχύουν ακριβώς οι ίδιες που ισχύουν και στο πρόγραμμα οικονομικής ενίσχυσης απροστάτευτων παιδιών.

Επιπλέον προβλέπεται **η χορήγηση σχολικού επιδόματος σε οικογένειες με ανήλικα παιδιά ηλικίας έως 16 ετών** που φοιτούν σε δημόσια σχολεία υποχρεωτικής εκπαίδευσης (σε τάξεις του δημοτικού και του γυμνασίου). Απευθύνεται σε οικογένειες, συμπεριλαμβανομένων των μονογονεϊκών, με ετήσιο οικογενειακό εισόδημα που δεν υπερβαίνει το ποσόν των 3.000€. Το ύψος της εισοδηματικής αυτής ενίσχυσης ανέρχεται στο ποσό των 300€ ετησίως για κάθε μαθητή και καταβάλλεται εφάπαξ από την αρμόδια Οικονομική Υπηρεσία (ΔΟΥ) του τόπου διαμονής του δικαιούχου με την έναρξη κάθε σχολικού έτους.²¹ Σύμφωνα με στοιχεία του Υπουργείου Απασχόλησης και Κοινωνικής Προστασίας,²² το 2004 ενισχύθηκαν 25.397 παιδιά -μαθητές υποχρεωτικής εκπαίδευσης.

20 Κογκίδου Δ., 1995.

21. Απόφαση Υπουργείου Οικονομικών 2/37645/0020 8-7-2002.

22. Σύμφωνα με στοιχεία του Εθνικού Σχεδίου Δράσης για την Κοινωνική Ένταξη 2005-2006.

Στεγαστικό επίδομα φοιτητών 1000€ ετησίως χορηγείται σε φοιτητές, που σπουδάζουν και διαμένουν σε άλλη πόλη από την κύρια κατοικία τους, υπό την προϋπόθεση ότι το ύψος του οικογενειακού εισοδήματος φθάνει μέχρι τα 30.000 ευρώ, με προσαύξηση 3.000 ευρώ για κάθε παιδί από το δεύτερο και μετά. Επίσης η οικογένεια του φοιτητή πρέπει να μην κατέχει επιφάνεια κατοικιών άνω των 200 τ.μ. και ο φοιτητής να επιτυγχάνει στα 2/3 των μαθημάτων κάθε έτος (άρθρο 10 Ν. 3220/2004). Σύμφωνα με στοιχεία του Υπουργείου Απασχόλησης και Κοινωνικής Προστασίας, το 2005 ενισχύθηκαν 65.073 φοιτητές ανωτέρων και ανωτάτων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων.

Ειδική πρόβλεψη υπάρχει και για την παροχή **επιδόματος μητρότητας** σε γυναίκες οικονομικά αδύνατες, που έχουν πιστοποιητικό οικονομικής αδυναμίας και το οικογενειακό τους μηνιαίο εισόδημα ανέρχεται σε 587€ (έγγραφο Π2Β/3904/96 του Υπουργείου Υγείας και Πρόνοιας). Ειδικότερα, από τις Διευθύνσεις Κοινωνικής Πρόνοιας των Νομαρχιών καταβάλλεται **επίδομα μητρότητας 440€** εφάπαξ σε ανασφάλιστες εργαζόμενες γυναίκες, που βρίσκονται σε κατάσταση μητρότητας, συμπεριλαμβανομένων και των γυναικών αρχηγών μονογονεϊκών οικογενειών. Σκοπός του επιδόματος αυτού είναι η οικονομική στήριξη της εργαζόμενης γυναίκας, η οποία λόγω μητρότητας διακόπτει την εργασία της για χρονικό διάστημα έξι εβδομάδων προ του τοκετού και έξι εβδομάδων μετά τον τοκετό και δεν έχει κατοχυρώσει δικαίωμα επιδόματος τοκετού από τον ασφαλιστικό της φορέα (λόγω μικρού αριθμού ημερομισθίων) ή είναι ανασφάλιστη. Για την αναγνώριση του δικαιώματος λήψης αυτού απαραίτητη προϋπόθεση είναι να έχουν μηνιαίο οικογενειακό εισόδημα 587€ (άρθρ. 4 παρ. 5 του Ν. 1302/1982). Ο αριθμός των μητέρων που επιδοτούνται είναι πολύ μικρός, μόλις 635 άτομα επιδοτήθηκαν το 2004.²³

Σε οικογένειες που κατοικούν μόνιμα σε ορεινές και μειονεκτικές περιοχές, συμπεριλαμβανομένων και των μονογονεϊκών, παρέχεται **εισοδηματική ενίσχυση** σε περίπτωση που το ετήσιο οικογενειακό τους εισόδημα είναι μικρότερο των 2.500€. Το μέτρο αυτό άρχισε να υλοποιείται από το Σεπτέμβριο του 2002 (άρθρο 27 του Ν. 3016/2002). Το Νοέμβριο του 2004, έγινε αναπροσαρμογή των ορίων χορήγησης. Το ύψος της οικογενειακής ενίσχυσης ανήλθε σε 600€ ετησίως, όταν το ετήσιο οικογενειακό εισόδημα δεν υπερβαίνει τα 1700€, και σε 300€ ετησίως όταν το ετήσιο οικογενειακό εισόδημα κυμαίνεται μεταξύ 1.700€ και 2.500€. Το 2003, έλαβαν το επίδομα 40.746 άτομα και το 2004, 43.194 άτομα.

23. Όπως παραπάνω.

3.1.2 Άλλα μέτρα στήριξης των μονογονεϊκών οικογενειών

A. Νοσοκομειακή και ιατροφαρμακευτική περίθαλψη

Στις **ανασφάλιστες και οικονομικά αδύνατες άγαμες επίτοκες και μητέρες** καθώς και στα προστατευμένα από αυτές παιδιά χορηγείται από τις Διευθύνσεις Κοινωνικής Πρόνοιας των οικείων Νομαρχιακών Αυτοδιοικήσεων «**βιβλιάριο ανασφάλιστου πολίτη**» για τρία χρόνια, με βάση το οποίο δικαιούνται δωρεάν χορήγηση φαρμάκων και νοσοκομειακής περίθαλψης στα νοσηλευτικά ιδρύματα του ΕΣΥ²⁴ και το αντίστοιχο κόστος επιβαρύνει τον κρατικό προϋπολογισμό.

Επίσης *ο/η ανασφάλιστος/-η διαζευγμένος/-η* δικαιούται νοσοκομειακή και ιατροφαρμακευτική περίθαλψη ως άμεσα ασφαλισμένος/-η στον ασφαλιστικό φορέα που ήταν ασφαλισμένος/-η ο/η άλλος/-η σύζυγος κατά το χρόνο λύσης του γάμου τους, εφόσον το ασφαλιστικό αυτό δικαίωμα ασκείται εντός έτους από την ημερομηνία της τελεσίδικης έκδοσης της απόφασης διαζυγίου (Ν.1469/84).

B. Μειωμένη στρατιωτική θητεία

Σύμφωνα με πρόσφατη νομοθετική ρύθμιση²⁵ προβλέπεται ότι «*οι μόνοι ή μεγαλύτεροι γιοι θανόντος γονέα ή άγαμης μητέρας* υπηρετούν **μειωμένη στρατιωτική θητεία**». Συγκεκριμένα, τα ορφανά παιδιά ή τα παιδιά άγαμων μητέρων, λόγω της ευνοϊκής αυτής ρύθμισης, υπηρετούν τρεις μήνες λιγότερο από τους άλλους στρατεύσιμους στις Ένοπλες Δυνάμεις. Η εννιάμηνη θητεία ισχύει πλέον ανεξάρτητα από την προϋπόθεση να μην υπάρχει στη μονογονεϊκή αυτή οικογένεια άλλο ενήλικο ικανό για εργασία παιδί, προϋπόθεση που ίσχυε παλιότερα (Π.Δ. 292/2003) και τώρα καταργήθηκε.

Γ. Παιδικοί σταθμοί

Τα παιδιά των μονογονεϊκών **οικογενειών εγγράφονται κατά προτεραιότητα στους παιδικούς και βρεφονηπιακούς σταθμούς**, εφόσον προβλέπεται

24. Βλέπε Υ4α/48566/ΦΕΚ 668/2005 περί «καθορισμού προϋποθέσεων, κριτηρίων και διαδικασιών πρόσβασης στο σύστημα νοσηλευτικής και ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης ανασφάλιστων και οικονομικά αδυνάτων πολιτών».

25. Βλέπε το άρθρ.5 §2 του Ν.3257/2004 (ΦΕΚ 143 Α/2004) περί «Ρυθμίσεων θεμάτων προσωπικού των Ενόπλων Δυνάμεων και άλλων διατάξεων».

ότι «κατά την εγγραφή επιλέγονται τα παιδιά εργαζομένων γονέων και τα παιδιά οικονομικά αδυνάτων οικογενειών, προτιμώμενων εκείνων που έχουν ανάγκη φροντίδας από διάφορα κοινωνικά αίτια όπως, π.χ., παιδιά ορφανά από δύο ή ένα γονέα, παιδιά άγαμων μητέρων, διαζευγμένων ή σε διάσταση γονέων κ.λπ.²⁶

Πρέπει να σημειωθεί ότι, πέρα από την κατά προτεραιότητα εγγραφή των παιδιών τους στους παιδικούς σταθμούς, οι μονογονεϊκές οικογένειες, εφόσον θεωρούνται ασθενέστερες κοινωνικοοικονομικά, απαλλάσσονται της υποχρέωσης καταβολής της προβλεπόμενης μηνιαίας οικονομικής εισφοράς. Ενδεικτικά, αναφέρεται ότι ο Δήμος Αθηναίων απαλλάσσει τις μονογονεϊκές οικογένειες με οικογενειακό ετήσιο εισόδημα έως 15.000€, ενώ τους υπόλοιπους δημότες με εισόδημα έως 10.000€.²⁷ Άλλοι δήμοι για την απαλλαγή της υποχρέωσης καταβολής μηνιαίων διδάκτρων διακρίνουν τις διάφορες κατηγορίες μονογονεϊκών οικογενειών (άγαμες μητέρες ή ορφανικές οικογένειες, ή διαζευγμένοι και οικονομικά αδύναμοι γονείς), ορίζοντας διαφορετικά εισοδηματικά όρια.

Δ. Μονάδες φιλοξενίας και ψυχολογικής στήριξης

Για τη στήριξη και προστασία μονογονεϊκών οικογενειών που περνούν κρίση, παρέχονται **συμβουλευτικές-υποστηρικτικές και νομικές υπηρεσίες από πολλούς κοινωνικούς φορείς και μονάδες κοινωνικής φροντίδας**. Ειδικότερα:

- Για τη συστηματική προστασία της άγαμης μητέρας λειτουργεί ειδικό τμήμα στο Κέντρο Βρεφών «Μητέρα», όπου μπορούν να εισάγονται άγαμες έως τον τοκετό και να τους παρέχεται ψυχολογική στήριξη και οικονομική βοήθεια, μέχρι να μπορέσουν να αναλάβουν μόνες τους την ανατροφή των παιδιών τους. Επίσης, στο πλαίσιο των προγραμμάτων του «Μητέρα», παρέχονται συμβουλευτικές-νομικές υπηρεσίες σε μόνους γονείς που περνούν κρίση, με στόχο να παραμείνουν τα παιδιά κοντά τους.
- Στα Κέντρα Συμβουλευτικής και Πληροφόρησης γυναικών του (Κέντρου Ερευνών για Θέματα Ισότητας -ΚΕΘΙ) παρέχεται νομική, ψυχολογική

26. Με βάση το άρθρ.7§3 του Πρότυπου Κανονισμού Λειτουργίας Δημοτικών και Κοινοτικών ΝΠΔΔ Παιδικών και Βρεφονηπιακών Σταθμών (Αποφ.16065/ΦΕΚ 497/2002 και παλαιότερα 2β/2827/1997).

27. Βλέπε, σχετικά, www.cityofathens.gr

- και συμβουλευτική υποστήριξη και στις γυναίκες αρχηγούς μονογονεϊκών οικογενειών.
- Στις Νομαρχιακές Αυτοδιοικήσεις λειτουργούν οι Διευθύνσεις Πρόνοιας, όπου, μέσω των Κοινωνικών Υπηρεσιών, παρέχεται ψυχολογική στήριξη και βοήθεια στην άγαμη μητέρα.
 - Στο πλαίσιο του Εθνικού Κέντρου Κοινωνικής Αλληλεγγύης συντονίζονται και παρέχονται υπηρεσίες συμβουλευτικής ενημέρωσης και ψυχολογικής υποστήριξης καθώς και διαμεσολάβησης για πρόσβαση σε υπηρεσίες κοινωνικής αλληλεγγύης, σε άτομα ή οικογένειες που περιέρχονται σε κατάσταση έκτακτης ανάγκης, μεταξύ των οποίων είναι και μονογονεϊκές οικογένειες. Επίσης, παρέχεται προσωρινή φιλοξενία σε ξενώνες στα άτομα εκείνα που χρειάζονται άμεση βοήθεια στέγασης.

Ε. Στεγαστικά προγράμματα

Τα στεγαστικά προγράμματα του Οργανισμού Εργατικής Κατοικίας (ΟΕΚ)²⁸ προβλέπουν τη χορήγηση δανείου αυτοστέγασης (δανειοδοτικού προγράμματος επιδότησης επιτοκίου) σε *άγαμες μητέρες και σε άνδρες ή γυναίκες σε κατάσταση χρειάς αρχηγούς μονογονεϊκών οικογενειών με προστατευόμενα παιδιά*, εφόσον πληρούν τις προβλεπόμενες προϋποθέσεις (έχουν πραγματοποιήσει τουλάχιστον 700 ημέρες εργασίας, έχουν ετήσιο καθαρό οικογενειακό εισόδημα από 6.457€ και πάνω, κ.ά.). Επίσης, στο πλαίσιο του προγράμματος παροχής στεγαστικής συνδρομής σε άτομα με ιδιαίτερες κοινωνικές και οικονομικές ανάγκες, μπορούν να χορηγηθούν κάθε χρόνο τέσσερις έτοιμες κατοικίες σε *άγαμες μητέρες που προστατεύουν παιδί*, εφόσον πληρούν τις παραπάνω προϋποθέσεις. *Οι άγαμες μητέρες καθώς και οι άνδρες ή γυναίκες σε κατάσταση χρειάς αρχηγοί μονογονεϊκών οικογενειών με προστατευόμενα παιδιά* δικαιούνται επιδόματος ενοικίου 1.680€ ετησίως, εφόσον πληρούν τις προβλεπόμενες προϋποθέσεις, δηλ. έχουν πραγματοποιήσει τουλάχιστον 700 ημέρες εργασίας, έχουν μέγιστο ετήσιο καθαρό οικογενειακό εισόδημα 13.000€ με ένα παιδί κ.λπ.).

ΣΤ. Άλλες διευκολύνσεις/παροχές

- Αν μεταξύ των επιτυχόντων σε διαγωνισμούς προσλήψεων προσωπικού ή

28. Βλέπε, σχετικά, www.oek.gr

- πλήρωσης θέσεων στο δημόσιο που προκηρύσσει το Ανώτατο Συμβούλιο Επιλογής Προσωπικού (ΑΣΕΠ) υπάρχουν υποψήφιοι *άγαμες μητέρες*, αυτές μοριοδοτούνται με 5/100 για κάθε προστατευόμενο παιδί τους.²⁹
- Χωρίς ποσοτικό περιορισμό, επιτρέπονται οι μετεγγραφές φοιτητών ΑΕΙ και σπουδαστών ΤΕΙ του εσωτερικού από την πόλη που σπουδάζουν στην πόλη διαμονής τους, εφόσον είναι τέκνα άγαμων μητέρων με τρία μη αναγνωρισθέντα τέκνα, που δεν υπερβαίνουν το 26ο έτος της ηλικίας τους. Επίσης επιτρέπονται και οι μετεγγραφές ορφανών φοιτητών ή σπουδαστών από τον ένα ή και από τους δύο γονείς, εφόσον ο μέσος όρος του συνολικού οικογενειακού εισοδήματος των τριών τελευταίων οικονομικών ετών δεν υπερβαίνει το ποσό των 35.000€ (άρθρ.1§1 Ν.3282/2004).³⁰
 - Οι άγαμες μητέρες που καταβάλλουν εισφορές υπέρ του Οργανισμού Εργατικής Εστίας και τα προστατευόμενα τέκνα τους δικαιούνται Δελτίων Κοινωνικού Τουρισμού, με την προϋπόθεση πραγματοποίησης 50 ημερών εργασίας ή επιδοτούμενης ανεργίας το προηγούμενο έτος, αντί των 100 ημερών εργασίας των άλλων εργαζόμενων.

3.2 Εισοδηματικές ενισχύσεις και διευκολύνσεις προς την οικογένεια

3.2.1 Εισοδηματικές ενισχύσεις υπαλλήλων με οικογενειακές υποχρεώσεις

Οι εισοδηματικές μεταβιβάσεις προς τις οικογένειες με παιδιά παίρνουν τη μορφή προσαυξήσεων του μισθού, που ονομάζονται οικογενειακά επιδόματα. Στο δημόσιο τομέα καταβάλλεται οικογενειακή παροχή, ενώ στους μισθωτούς που παρέχουν εξαρτημένη εργασία με σχέση ιδιωτικού δικαίου, το οικογενειακό επίδομα χορηγείται από τον ΟΑΕΔ, στο πλαίσιο του οποίου έχει συσταθεί Ειδικός Λογαριασμός για τη χορήγηση αυτού (ΔΛΟΕΜ).

Για την ενίσχυση της οικογένειας των υπαλλήλων **του δημόσιου τομέα** (Δημοσίου, ΝΠΔΔ, ΟΤΑ, μονίμων στελεχών των Ενόπλων Δυνάμεων

29. Βάσει του άρθρου 17§8 του Ν.2190/ΦΕΚ 28/1994 «περί σύστασης ανεξάρτητης αρχής για την επιλογή προσωπικού και ρύθμισης θεμάτων διοίκησης».

30. Βλέπε Σχετική Εγκύκλιο Υπουργείου Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων περί «μετεγγραφών φοιτητών και σπουδαστών εσωτερικού, ακαδημαϊκού έτους 2006-07».

κ.λπ.), χορηγείται μηνιαία οικογενειακή παροχή, ανάλογα με την οικογενειακή τους κατάσταση και τον αριθμό των παιδιών.³¹ Η παροχή αυτή αποτελείται από ένα βασικό ποσό 35€ για έγγαμο υπάλληλο χωρίς ή με ενήλικα παιδιά, το οποίο προσαυξάνεται με 18€ για καθένα από τα δύο πρώτα παιδιά, με 35€ για το τρίτο, 47€ για το τέταρτο παιδί κ.λπ. Τα παιδιά πρέπει να είναι άγαμα και να μην υπερβαίνουν το 18ο έτος της ηλικίας τους ή το 24ο, εφόσον φοιτούν στην ανώτερη ή ανώτατη εκπαίδευση. Το βασικό ποσό της παροχής αυτής των 35€ χορηγείται και στους γονείς που τελούν σε διάσταση ή διάζευξη, στους άγαμους γονείς (εφόσον τους έχει ανατεθεί νόμιμα η επιμέλεια των παιδιών και μένουν μαζί τους), καθώς και σε περίπτωση θανάτου του ενός των συζύγων στον επιζώντα σύζυγο, εφόσον είναι υπάλληλος με προστατευόμενα παιδιά.

Το οικογενειακό επίδομα του ΟΑΕΔ καταβάλλεται εφάπαξ μία φορά το χρόνο και κλιμακώνεται ανάλογα από τον αριθμό των προστατευόμενων παιδιών, από 98,64€/χρόνο για δικαιούχους με ένα παιδί έως 808,56€/χρόνο με τέσσερα παιδιά κ.λπ. Σε περίπτωση ύπαρξης τρίτου παιδιού στην οικογένεια, τα ποσά των επιδομάτων αυτών προσαυξάνονται κατά 35,16€/χρόνο. Επίσης, προσαυξάνονται κατά 44,04€/χρόνο, εκτός των άλλων, και στην περίπτωση που τα παιδιά είναι εκτός γάμου. Το επίδομα χορηγείται μόνο στον ένα γονέα ανεξαρτήτως οικογενειακού εισοδήματος, με την προϋπόθεση της ασφάλισης του εργαζόμενου στον ΔΛΟΕΜ και της πραγματοποίησης 50 ημερών εργασίας κατά τον προηγούμενο χρόνο ή δίμηνης επιδότησης λόγω ανεργίας ή δίμηνης ανικανότητας για εργασία. Τα παιδιά, για τα οποία καταβάλλεται το επίδομα, πρέπει να είναι άγαμα μέχρι 18 ετών ή 22 ετών, αν σπουδάζουν, ή μεγαλύτερης ηλικίας, εφόσον κρίνονται ανίκανα για εργασία.

Δεν δικαιούνται το επίδομα αυτό οι μισθωτοί που βάσει Συλλογικής Σύμβασης Εργασίας (ΣΣΕ), Νόμου, Κανονισμού Επιχείρησης ή άλλων διατάξεων λαμβάνουν από τον εργοδότη τους μεγαλύτερο ποσό επιδόματος παιδιών, από εκείνο που χορηγεί ο ΔΛΟΕΜ (Διανεμητικός Λογαριασμός Οικογενειακών Επιδομάτων Μισθωτών).³² Το επίδομα αυτό το δικαιούνται και οι γονείς υπεύθυνοι μονογονεϊκών οικογενειών με προστατευόμενα παιδιά, που βρίσκονται σε διάσταση ή διάζευξη, σε χηρεία, με παιδιά

31. Βλέπε άρθρο 11 Νόμου 3205/2003 (ΦΕΚ 297Α/2003 περί «Μισθολογικών ρυθμίσεων λειτουργών και υπαλλήλων του Δημοσίου, ΝΠΔΔ και ΟΤΑ, μονίμων στελεχών των Ενόπλων Δυνάμεων και αντιστοίχων της Ελληνικής Αστυνομίας, του Πυροσβεστικού και Λιμενικού Σώματος και άλλων συναφών διατάξεων» και Νόμο 2470/1997.

32. Βλέπε, σχετικά, www.oaed.gr

εκτός γάμου αναγνωρισμένα και μη, καθώς και οι μη εργαζόμενες μητέρες με σύζυγο στρατιώτη ή φυλακισμένο.

Στον ιδιωτικό τομέα, οι παροχές αυτές ορίζονται από τις Συλλογικές Συμβάσεις Εργασίας σε ποσοστό των βασικών μισθών – επίδομα γάμου: 10% του βασικού μισθού, επίδομα παιδιών: 5% του βασικού για κάθε παιδί. Τα επιδόματα αυτά τα δικαιούνται και οι άγαμοι, χήροι και διαζευγμένοι γονείς εργαζόμενοι στον ιδιωτικό τομέα με προστατευόμενα παιδιά.³³

3.2.2 Φορολογικές ελαφρύνσεις

Έχει αλλάξει πλέον ο τρόπος υπολογισμού του φόρου εισοδήματος. Παλαιότερα ίσχυε το σύστημα μείωσης φόρου λόγω παιδιών, ανάλογα με τον αριθμό αυτών, παράλληλα με τις άλλες μειώσεις. Το ποσό του φόρου, που προέκυπτε από την εκκαθάριση, μειωνόταν κατά 90€, σε περίπτωση ενός παιδιού, κατά 105€ για κάθε παιδί σε περίπτωση δύο παιδιών, κατά 205€ για κάθε παιδί σε περίπτωση τριών παιδιών κ.λπ.

Σήμερα έχουν καταργηθεί οι μειώσεις φόρου για τα προστατευόμενα παιδιά, που συνοικούν με τους φορολογούμενους και τους βαρύνουν (δηλαδή τα ανήλικα παιδιά ή τα ενήλικα εφόσον σπουδάζουν ή υπηρετούν τη θητεία τους) και έχουν αντικατασταθεί με αφορολόγητα ποσά ανάλογα με τον αριθμό των προστατευόμενων παιδιών. Το αφορολόγητο ποσό του πρώτου κλιμακίου για εισοδήματα από μισθούς και συντάξεις διαμορφώνεται στις 11.000€, και στις 9.500€ για άλλα εισοδήματα του οικονομικού έτους 2005. Αυτό αυξάνεται ανάλογα με τον αριθμό των παιδιών (κατά 1.000€ εάν ο φορολογούμενος έχει ένα παιδί που τον βαρύνει, κατά 2.000€ για δύο παιδιά, κατά 10.000€ εάν έχει τρία παιδιά και κατά 1.000€ για κάθε παιδί πάνω από τα τρία).

3.2.3 Οικογενειακά πολυτεχνικά επιδόματα

Στο πλαίσιο του ευρέος φάσματος οικονομικών και κοινωνικών πλεονεκτημάτων για τις πολύτεχνες οικογένειες, σημαντική θέση κατέχουν τα πολυτεχνικά επιδόματα, που χορηγούνται από τον ΟΓΑ, με στόχο την ενίσχυση των οικογενειών αυτών στην κάλυψη των αυξημένων αναγκών τους αλλά και για λόγους δημογραφικής πολιτικής. Συγκεκριμένα, τα επιδόματα αυτά, τα οποία δεν εξαρτώνται πλέον από εισοδηματικά κριτήρια (άρθρ. 50

33. Με βάση το Ν. 1849/1989, άρθρο 20§2.

N.2972/ΦΕΚ 291/2001) και καταβλήθηκαν σε 330.000 περίπου οικογένειες το 2006, σύμφωνα με στοιχεία του ΟΓΑ³⁴ είναι τα εξής:

- Από 1/1/2006 χορηγείται στη μητέρα εφάπαξ παροχή 2.000€ για το τρίτο παιδί και για κάθε παιδί μετά το τρίτο, ανεξάρτητα από κάθε άλλο επίδομα, μισθό, σύνταξη, αμοιβή, αποζημίωση ή εισόδημα (άρθρ. 1 §1 Ν.3454/2006 ΦΕΚ 75Α/2006).
- Επίδομα τρίτου παιδιού ποσού 159,82€ το μήνα χορηγείται στη μητέρα που έχει ή αποκτά τρίτο παιδί, και καταβάλλεται μέχρι τη συμπλήρωση του 6^{ου} έτους της ηλικίας του παιδιού.
- Πολυτεκνικό επίδομα ύψους 39,95€ το μήνα για κάθε παιδί δικαιούνται οι οικογένειες με τέσσερα τουλάχιστον παιδιά, για κάθε άγαμο παιδί έως 23 ετών. Όμως, πρέπει να σημειωθεί ότι προβλέπεται η χορήγηση του επιδόματος αυτού στη μητέρα (άγαμη, χήρα, διαζευγμένη) υπεύθυνη μονογονεϊκής οικογένειας με τρία μόνο παιδιά κάτω των 23 ετών καθώς και στο χήρο πατέρα υπεύθυνο τριών επίσης παιδιών.
- Ισόβια σύνταξη πολύτεκνης μητέρας, ύψους 91,91€ το μήνα, χορηγείται σε πολύτεκνες μητέρες με τέσσερα τουλάχιστον παιδιά, που δεν δικαιούνται πλέον πολυτεκνικό επίδομα, εφόσον τα παιδιά τους είναι έγγαμο ή άγαμα, αλλά μεγαλύτερα των 23 ετών. Επίσης, ισόβια σύνταξη παρέχεται και σε μητέρες που δεν χαρακτηρίζονται πολύτεκνες, αλλά είχαν ή έχουν τέσσερα παιδιά, που θα πρέπει να έχουν συνυπάρξει στη ζωή.

Με το πρόσφατο θεσμικό πλαίσιο ενίσχυσης των πολύτεκνων και των τρίτεκνων οικογενειών,³⁵ αναγνωρίζεται η *πολυτεκνική ιδιότητα σε μόνους γονείς, που έχουν τη γονική μέριμνα και επιμέλεια τριών ανήλικων και άγαμων παιδιών*. Θεωρείται πολύτεκνος ο γονέας χωρίς σύζυγο, ο οποίος έχει τη γονική μέριμνα και επιμέλεια των τέκνων του και είναι μόνος υπόχρεος σε διατροφή αυτών, εφόσον έχει τρία τέκνα από τον ίδιο ή διαφορετικούς γάμους ή νομιμοποιηθέντα ή νομίμως αναγνωρισθέντα ή υιοθετημένα ή εκτός γάμου γεννηθέντα, τα οποία είναι άγαμα και δεν έχουν συμπληρώσει το 23ο έτος της ηλικίας τους ή σπουδάζουν ή εκπληρώνουν τις στρατιωτικές τους υποχρεώσεις και δεν έχουν συμπληρώσει το 25ο έτος. Δίχως να γίνεται διάκριση, εάν πρόκειται για πατέρα ή μητέρα, ένας γονέας μόνος (για οποιοδήποτε λόγο), υπεύθυνος μονογονεϊκής οικογένειας τριών τουλάχιστον παιδιών (και όχι τεσσάρων) θεωρείται πολύτεκνος και αποκτά όλα τα

34. Βλέπε και www.oga.gr

35. Βλέπε το άρθρο 6§2 του Νόμου 3454/2006 (ΦΕΚ 327Α/2006) περί «Ενίσχυσης της οικογένειας και λοιπές διατάξεις».

δικαιώματα που απορρέουν από την πολυτεχνική ιδιότητα. Το ίδιο ισχύει και για τα παιδιά του που προστατεύονται και απολαμβάνουν όλων των δικαιωμάτων των παιδιών πολυτέκνων.

3.2.4 Διευκολύνσεις εργαζομένων με οικογενειακές υποχρεώσεις (άδεια μητρότητας και γονικές άδειες)

Α) Σύμφωνα με το Δημοσιοϋπαλληλικό Κώδικα, στις γυναίκες υπαλλήλους, οι οποίες κuoφορούν και εργάζονται στο δημόσιο τομέα και στα ΝΠΔΔ, χορηγείται **άδεια μητρότητας** με πλήρεις αποδοχές (100% των προηγούμενων αποδοχών) για διάστημα πέντε μηνών συνολικά (2 πριν και 3 μετά τον τοκετό), δηλαδή συνολικά 20 εβδομάδων. Σε περίπτωση απόκτησης τέκνου πέραν του 3ου, η άδεια μετά τον τοκετό προσαυξάνεται κάθε φορά κατά δύο μήνες. Επίσης, στις υπαλλήλους που υιοθετούν παιδί, χορηγείται άδεια τριών μηνών με πλήρεις αποδοχές εντός του πρώτου εξαμήνου μετά την ολοκλήρωση της διαδικασίας της υιοθεσίας, εφόσον το υιοθετημένο παιδί είναι ηλικίας μέχρι έξι ετών.³⁶ Κατά τη διάρκεια της άδειας αυτής εξασφαλίζεται πλήρης προστασία του δικαιώματος εργασίας.

Γονική άδεια χωρίς αποδοχές διάρκειας έως δύο ετών χορηγείται στους υπαλλήλους (πατέρα ή μητέρα) υποχρεωτικά, μετά την άδεια μητρότητας, για την ανατροφή του παιδιού τους ηλικίας έως και έξι ετών. Αν και οι δύο γονείς έχουν το δικαίωμα για την άδεια αυτή, αποφασίζουν με κοινή συμφωνία ποιος από τους δύο θα κάνει χρήση του δικαιώματος και για πόσο διάστημα. Μετά το τέλος της άδειας, οι υπάλληλοι έχουν δικαίωμα να ξαναγυρίσουν στη θέση που κατείχαν. Διάστημα τριών μηνών της γονικής άδειας ανατροφής παιδιών χορηγείται με πλήρεις αποδοχές στην περίπτωση γέννησης τρίτου παιδιού και πέραν αυτού.

Επίσης ο υπάλληλος δικαιούται να εργάζεται με μειωμένο ωράριο, εφόσον έχει παιδί μικρότερο των 4 ετών (**άδεια θηλασμού ή φροντίδας βρέφους/παιδιού**). Στην περίπτωση αυτή, ο χρόνος εργασίας του γονέα υπαλλήλου μειώνεται κατά δύο ώρες την ημέρα, εφόσον έχει παιδιά μέχρι δύο ετών, και κατά μία ώρα, εφόσον έχει παιδιά 2-4 ετών, χωρίς καμία μείωση των αποδοχών του. Εφόσον όμως δεν κάνει χρήση του μειωμένου ωραρίου, ο γονέας υπάλληλος δικαιούται 9 μήνες άδεια με αποδοχές για την ανατροφή του παιδιού του. Αν και οι δύο γονείς είναι υπάλληλοι, με κοινή τους

36. Βλέπε άρθρο 52 Ν.3528/2007 (ΦΕΚ 26Α/9-2-2007) περί «Κύρωσης του Κώδικα κατάστασης Δημοσίων Πολιτικών Διοικητικών Υπαλλήλων και Υπαλλήλων ΝΠΔΔ».

δήλωση καθορίζουν ποιος από τους δύο θα κάνει χρήση του μειωμένου ωραρίου ή της άδειας ανατροφής, ή καθορίζουν χρονικά διαστήματα που ο καθένας θα κάνει χρήση, αλλά πάντοτε διαδοχικώς και μέσα στα χρονικά όρια της δικαιούμενης άδειας. Αν η σύζυγος του υπαλλήλου δεν εργάζεται, ο σύζυγος δεν δικαιούται να κάνει χρήση των παραπάνω διευκολύνσεων, εκτός αν η σύζυγος λόγω σοβαρού προβλήματος υγείας κριθεί ανίκανη να αντιμετωπίζει τις ανάγκες ανατροφής του παιδιού.

Οι υπάλληλοι δικαιούνται να λαμβάνουν, με αίτησή τους, άδεια χωρίς αποδοχές από τον εργοδότη τους, που δεν θα είναι μεγαλύτερη από έξι εργάσιμες ημέρες κάθε ημερολογιακό έτος, σε περίπτωση ασθένειας εξαρτώμενων παιδιών, μέχρι 16 ετών. Η άδεια αυτή είναι δυνατό να χορηγείται εφάπαξ ή τμηματικά και αυξάνεται σε 8 εργάσιμες ημέρες, εάν ο δικαιούχος προστατεύει δύο παιδιά και σε 10 ημέρες, εάν προστατεύει περισσότερα από δύο.

Άδεια με αποδοχές, μέχρι 22 εργάσιμες ημέρες το χρόνο, παρέχεται στον υπάλληλο στην περίπτωση που το παιδί του υποφέρει από ασθένεια και απαιτείται τακτική μετάγγιση αίματος ή χρειάζεται περιοδική νοσοκομειακή περίθαλψη.

Επιπλέον, οι υπηρεσίες υποχρεούνται να διευκολύνουν τους υπαλλήλους, που έχουν παιδιά στην πρωτοβάθμια ή δευτεροβάθμια εκπαίδευση, παρέχοντας άδεια μερικών ωρών ή ολόκληρων εργάσιμων ημερών, μέχρι 4 κάθε χρόνο, χωρίς αντίστοιχη περικοπή μισθού, για να επισκέπτονται το σχολείο των παιδιών τους, με σκοπό την παρακολούθηση της σχολικής τους επίδοσης.

Στο Νέο Δημοσιοϋπαλληλικό Κώδικα, που μόλις ψηφίστηκε,³⁷ επανεξετάστηκε το πλαίσιο διευκολύνσεων των υπαλλήλων με μεγάλες οικογενειακές υποχρεώσεις και όσων έχουν ανάγκη μεγαλύτερης προστασίας και προωθήθηκαν ευνοϊκές ρυθμίσεις για τις μονογονεϊκές οικογένειες. Συγκεκριμένα, πέρα από την παραπάνω διευκόλυνση της γονικής άδειας, για το μόνο γονέα (μητέρα ή πατέρα) στις περιπτώσεις μονογονεϊκής οικογένειας, που είναι άγαμος, ή χήρος ή διαζευγμένος/σε διάσταση και ασκεί την επιμέλεια του παιδιού, *το κατά μία ώρα μειωμένο ωράριο*, εφόσον έχει παιδιά από δύο έως τεσσάρων ετών, *ή η εννιάμηνη άδεια με αποδοχές για ανατροφή παιδιού* (εφόσον δεν κάνει χρήση του μειωμένου ωραρίου) *προσαυξάνονται κατά έξι μήνες ή ένα μήνα αντίστοιχα*.

Β) Όσον αφορά τις εργαζόμενες μητέρες με σχέση εργασίας ιδιωτικού δικαίου δικαιούνται **άδεια μητρότητας** συνολικής διάρκειας 17 εβδομάδων.

37. Βλέπε άρθρο 53§1 του παραπάνω νόμου.

Οι 8 εβδομάδες χορηγούνται υποχρεωτικά πριν την πιθανή ημερομηνία τοκετού, και οι υπόλοιπες 9 μετά τον τοκετό (άρθρο 7, ΕΓΣΕΕ 2000-2001). Κατά τη διάρκεια της άδειας δικαιούνται επίδομα μητρότητας από το ΙΚΑ, το ύψος του οποίου δεν μπορεί να είναι κατώτερο των 2/3 του μισθού τους. Επίσης οι εργαζόμενες μητέρες δικαιούνται **άδεια φροντίδας παιδιού**: α) Για χρονικό διάστημα 30 μηνών από τη λήξη της άδειας λοχείας (δηλαδή 9 εβδομάδες μετά τον τοκετό, ΕΓΣΣΕ 2004), είτε να προσέρχονται αργότερα, είτε να αποχωρούν νωρίτερα κατά μία ώρα κάθε ημέρα από την εργασία τους. β) Εναλλακτικά με συμφωνία του εργοδότη, το ημερήσιο ωράριο των μητέρων μπορεί να ορίζεται μειωμένο κατά δύο ώρες ημερησίως για τους πρώτους 12 μήνες και σε μία ώρα ημερησίως για 6 επιπλέον μήνες. Την άδεια απουσίας για λόγους φροντίδας του παιδιού μπορεί εναλλακτικά να ζητήσει και ο πατέρας, εφόσον δεν κάνει χρήση η εργαζόμενη μητέρα. Το μειωμένο ωράριο για τη φροντίδα των παιδιών θεωρείται και αμειβεται ως χρόνος εργασίας και δεν πρέπει να δημιουργεί δυσμενέστερες συνθήκες στην απασχόληση και στις εργασιακές σχέσεις των γονέων.

Το δικαίωμα καθυστερημένης προσέλευσης ή πρόωρης αποχώρησης της μητέρας και εναλλακτικά του πατέρα για τη φροντίδα παιδιών, έχουν και οι θετοί γονείς παιδιών ηλικίας έως 6 ετών, με χρονική αφετηρία την ημερομηνία της υιοθεσίας (άρθρο 6, ΕΓΣΣΕ 2002 -2003).

Άδεια πατρότητας δύο ημερών μετ' αποδοχών, κατά τη διάρκεια και αμέσως μετά τον τοκετό δικαιούται ο πατέρας που αποκτά παιδί.

Γονική άδεια άνευ αποδοχών χορηγείται στους μισθωτούς κάθε επιχείρησης ανεξαρτήτως του αριθμού απασχολούμενων σ' αυτήν. Η άδεια χορηγείται μέχρι το παιδί να συμπληρώσει τα 3,5 έτη και η διάρκειά της μπορεί να φτάσει μέχρι και 3,5 μήνες για κάθε γονέα. Προϋπόθεση για τη χορήγηση της γονικής άδειας ανατροφής, η οποία αρχίζει από τη στιγμή που λήγει η άδεια μητρότητας, είναι να απασχολείται ο άλλος γονέας εκτός σπιτιού. Αν και οι δύο γονείς πληρούν τις προϋποθέσεις λήψεως της γονικής άδειας ανατροφής, αποφασίζουν με κοινή συμφωνία, κάθε φορά, ποιος απ' τους δύο θα κάνει πρώτος χρήση αυτού του δικαιώματος και για πόσο χρονικό διάστημα. Το δικαίωμα λήψεως της άδειας έχουν και όσοι έχουν υιοθετήσει παιδί.

Μετά τη λήξη της γονικής άδειας ανατροφής, ο εργαζόμενος δικαιούται να επανέλθει στην εργασία του, στην ίδια ή σε παρόμοια θέση, η οποία δεν μπορεί σε καμιά περίπτωση να είναι κατώτερη από αυτήν που κατείχε πριν πάρει την γονική άδεια ανατροφής. Ο χρόνος αποχής από την εργασία λόγω γονικής άδειας ανατροφής υπολογίζεται ως χρόνος πραγματικής υπηρεσίας για τον υπολογισμό αποδοχών και όλων των δικαιωμάτων του εργαζόμενου.

Επίσης, σε περίπτωση ασθένειας του παιδιού ηλικίας μέχρι 16 ετών, χορηγείται άδεια χωρίς αποδοχές, εφάπαξ ή και τμηματικά και η διάρκειά της δεν μπορεί να ξεπεράσει τις 6 εργάσιμες ημέρες κάθε ημερολογιακού έτους, με δυνατότητα αύξησής της σε 8 ημέρες, εάν ο δικαιούχος προστατεύει δύο παιδιά και σε 12 για περισσότερα από δύο. Άδεια απουσίας ορισμένων ωρών ή ολόκληρης ημέρας από την εργασία του για να επισκεφτεί το σχολείο των παιδιών για σχολική παρακολούθηση χορηγείται στον υπάλληλο, που έχει παιδιά μέχρι 16 ετών, μαθητές δημοτικού ή γυμνασίου. Η άδεια είναι με αποδοχές και φτάνει συνολικά μέχρι 4 ημέρες το χρόνο. Την παραπάνω άδεια δικαιούνται και οι γονείς με παιδιά στο νηπαγωγείο.

Για τους εργαζόμενους γονείς μονογονεϊκών οικογενειών (λόγω διάστασης ή διαζυγίου ή χηρείας ή γέννησης τέκνου εκτός γάμου) με σχέση εργασίας ιδιωτικού δικαίου προβλέπεται *γονική άδεια ανατροφής του παιδιού (του οποίου έχουν την επιμέλεια) χωρίς αποδοχές μέχρι έξι μήνες*, μέχρι το παιδί να συμπληρώσει την ηλικία των τρεισήμισι ετών, ενώ οι άλλοι γονείς δικαιούνται τρεισήμισι μήνες.³⁸

Στην Εθνική Γενική Συλλογική Σύμβαση Εργασίας, που ρυθμίζει τους όρους αμοιβής και εργασίας για τους εργαζόμενους στον ιδιωτικό τομέα, υπάρχει επίσης ειδική πρόβλεψη για τις μονογονεϊκές οικογένειες. Σύμφωνα με το άρθρ. 7 της ΕΓΣΣΕ των ετών 2002-2003, όπως αυτό συνεχίζει να ισχύει, στους εργαζόμενους (-ες) που έχουν χηρέψει καθώς και στους άγαμους γονείς (μητέρα ή πατέρα) που έχουν την επιμέλεια παιδιών χορηγείται *πρόσθετη κανονική άδεια με αποδοχές έξι εργάσιμων ημερών το χρόνο, πέραν αυτής που δικαιούνται από άλλες διατάξεις*.

Οι γονείς με τρία ή περισσότερα παιδιά, δικαιούνται άδεια οκτώ εργάσιμων ημερών. Η άδεια αυτή χορηγείται λόγω αυξημένων αναγκών φροντίδας των παιδιών ηλικίας μέχρι 12 ετών εφάπαξ ή τμηματικά, μετά από συνεννόηση με τον εργοδότη, σύμφωνα με τις ανάγκες του γονέα. Επίσης, την προβλεπόμενη γονική άδεια φροντίδας του παιδιού, βάσει του άρθρου 6 της ίδιας σύμβασης, (μειωμένο ωράριο για χρονικό διάστημα 30 μηνών από τη λήξη της άδειας τοκετού), *δικαιούνται και οι άγαμοι γονείς*.³⁹

38. Βλέπε άρθρο 5§4 του Ν.1483/1984 (ΦΕΚ 153Α/1984), άρθρ.25 Ν.2639/1998.

39. Βάσει του άρθρ.7§Β4 του Ν.3144/2003 (ΦΕΚ 111Α/2003) περί «κοινωνικού διαλόγου για την προώθηση της απασχόλησης και την κοινωνική προστασία και άλλες διατάξεις», κυρώθηκε και απέκτησε ισχύ νόμου η διάταξη του άρθρου 6 της ΕΓΣΣΕ/2002 σχετικά με τη γονική άδεια φροντίδας τέκνου (δικαίωμα εργαζόμενης μητέρας ή εργαζόμενου πατέρα για μειωμένο ωράριο για διάστημα 30 μηνών από τον τοκετό), την οποία δικαιούνται **και οι άγαμοι γονείς**.

Στη συγκεκριμένη Σύμβαση Εργασίας, παρά το αίτημα της ΓΣΕΕ, δεν προβλέπεται η διευκόλυνση και του διαζευγμένου και εν διαστάσει γονέα, που έχει αποδεδειγμένα την επιμέλεια παιδιού μέχρι 12 ετών με την επέκταση και σ' αυτόν πρόσθετης άδειας έξι ή οκτώ ημερών το χρόνο, για να αντιμετωπίσει τα πρόσθετα βάρη που έχει επιφορτισθεί. Αντίστοιχες διατάξεις σχετικά με άδειες φροντίδας παιδιών των μονογονεϊκών οικογενειών ισχύουν και στις Εθνικές Κλαδικές Συμβάσεις Εργασίας.

3.2.5 Υποστηρικτικοί θεσμοί και δομές

Στο πλαίσιο της στήριξης της συμφιλίωσης της οικογενειακής και επαγγελματικής ζωής, η ανάπτυξη και λειτουργία υποστηρικτικών θεσμών και δομών για τη φύλαξη των παιδιών και τη φροντίδα των λοιπών εξαρτώμενων προσώπων συμβάλλει σημαντικά στη διευκόλυνση της πρόσβασης και της συνολικής συμμετοχής της εργαζόμενης μητέρας στην αγορά εργασίας, παρέχοντας τη δυνατότητα συνέχισης της επαγγελματικής σταδιοδρομίας και ανέλιξης.

Συγκεκριμένα, η διαθεσιμότητα υπηρεσιών φροντίδας όπως οι βρεφονηπιακοί και παιδικοί σταθμοί, τα νηπαιγωγεία, τα ολοήμερα σχολεία, τα κέντρα δημιουργικής απασχόλησης παιδιών καθώς και τα προγράμματα φροντίδας ηλικιωμένων, «βοήθεια στο σπίτι» και τα Κέντρα Ημερήσιας Φροντίδας Ηλικιωμένων (ΚΗΦΥ), η συμβατότητα των ωρών λειτουργίας αυτών και των ωρών εργασίας καθώς και η ποιότητα των παρεχομένων υπηρεσιών σ' αυτές πρέπει να εξασφαλίζονται προκειμένου να επιτυγχάνεται ο συνδυασμός των οικογενειακών και επαγγελματικών ευθυνών, των ευθυνών διαπαιδαγώγησης και φροντίδας των παιδιών καθώς και των ευθυνών φροντίδας των ηλικιωμένων εξαρτώμενων μελών της οικογένειας.

Ο ρόλος των δομών αυτών είναι θεμελιώδους σημασίας για τη στήριξη των μονογονεϊκών οικογενειών, δεδομένου ότι οι μόνοι γονείς επιβαρύνονται αποκλειστικά με την ανατροφή και φύλαξη των παιδιών τους καθώς και τη φροντίδα ηλικιωμένων μελών της οικογένειας, ασθενών ή με αναπηρίες, που δεν μπορούν να αυτοεξυπηρετηθούν. Τα οφέλη που αποκομίζουν οι γονείς αυτοί από τη λειτουργία των παραπάνω υποστηρικτικών δομών αφορούν στην αποφόρτισή τους από το πιεσμένο τους πρόγραμμα, στην εξασφάλιση ελεύθερου χρόνου και στην απρόσκοπτη συμμετοχή τους στην απασχόληση.

Επίσης, σημαντική αναδεικνύεται η συμβολή των δομών προώθησης στην απασχόληση, στην πρόληψη του αποκλεισμού από την αγορά εργασίας

και στη συνέχεια του κοινωνικού αποκλεισμού των ευπαθών κοινωνικά ομάδων, μεταξύ των οποίων συγκαταλέγονται και οι μονογονεϊκές οικογένειες, κύρια οι μόνες γυναίκες με προστατευόμενα παιδιά.

Ο ΟΑΕΔ, μέσω της Διεύθυνσης Ειδικών Κοινωνικών Ομάδων, εφαρμόζει ένα εθνικό σχέδιο ενίσχυσης και ενσωμάτωσης των πληθυσμιακών ομάδων, οι οποίες κινδυνεύουν από κοινωνικό αποκλεισμό, αναπτύσσοντας προγράμματα κατάρτισης σε ειδικότητες που έχουν ζήτηση στην αγορά εργασίας, προγράμματα απασχόλησης, διάχυσης της πληροφόρησης, ενεργοποίησης των κοινωνικών εταίρων, ώστε να διασφαλιστεί η είσοδος και παραμονή των ομάδων αυτών στην αγορά εργασίας.

Τα Κέντρα Προώθησης στην Απασχόληση του ΟΑΕΔ είναι επιφορτισμένα με τις διαδικασίες εξατομικευμένης ή ομαδικής προσέγγισης εκείνων που αναζητούν εργασία ανάλογη των προσόντων και δεξιοτήτων τους.

Το Δίκτυο κοινωνικών υποστηρικτικών υπηρεσιών καθώς και οι συνοδευτικές υποστηρικτικές υπηρεσίες παρέχουν και σε γυναίκες αρχηγούς μονογονεϊκών οικογενειών εξειδικευμένες κοινωνικές υπηρεσίες με βάση την εξατομικευμένη προσέγγιση και τη διασύνδεση των εξυπηρετούμενων με δομές προώθησης στην απασχόληση.

3.2.6 Συνταξιοδοτικά δικαιώματα

Προβλέπονται διαφορετικές ρυθμίσεις για τη συνταξιοδότηση των μελών οικογενειών λόγω θανάτου του/της συζύγου ή πατέρα /μητέρας ανάλογα με το θεσμικό πλαίσιο του τομέα (δημόσιου ή ιδιωτικού) και τις καταστατικές διατάξεις του φορέα στον οποίο υπάγονται ασφαλιστικά.

Ρυθμίσεις για τους ασφαλισμένους του Δημοσίου

- *Η χήρα* του δημοσίου υπαλλήλου, ο οποίος είχε αποκτήσει δικαίωμα σε σύνταξη ή που πέθανε στην υπηρεσία μετά τη συμπλήρωση πενταετούς τουλάχιστον συντάξιμης υπηρεσίας, θεμελιώνει συνταξιοδοτικό δικαίωμα από το δημόσιο Ταμείο, αν από το γάμο έχει συμπληρωθεί ενός έτους πραγματική συντάξιμη υπηρεσία του συζύγου της ή αν ο γάμος έχει τελεστεί δύο τουλάχιστον πλήρη έτη πριν από το θάνατό του.⁴⁰
- *Τα παιδιά* του υπαλλήλου ή του συνταξιούχου που πέθανε, είτε αυτά γεν-

40. Βλέπε άρθρο 5§1α του ΠΔ 166/2000 (ΦΕΚ 153Α'/2000) περί Κωδικοποίησης σε ενιαίο κείμενο, με τον τίτλο «Κώδικας πολιτικών και στρατιωτικών συντάξεων», των διατάξεων που ισχύουν για την απονομή πολιτικών και στρατιωτικών συντάξεων.

νήθηκαν σε γάμο των γονέων τους είτε νομιμοποιήθηκαν είτε είναι θετά είτε αναγνωρίστηκαν είτε γεννήθηκαν χωρίς γάμο των γονέων τους από μητέρα υπάλληλο ή συνταξιούχο από δική της υπηρεσία, τα κορίτσια αν είναι άγαμα και τα αγόρια μέχρι τη συμπλήρωση του 18^{ου} έτους της ηλικίας τους, εφόσον είναι άγαμα, λαμβάνουν σύνταξη. Τα άγαμα *αγόρια* που φοιτούν σε ανώτερες ή ανώτατες σχολές της χώρας ή του εξωτερικού ή σε δημόσια ΙΕΚ δικαιούνται σύνταξη μέχρι να τελειώσουν τις σπουδές τους και πάντως όχι πέρα από τη συμπλήρωση του 24^{ου} έτους ή του 22^{ου} της ηλικίας τους, για όσα φοιτούν σε ΙΕΚ. Πρέπει να σημειωθεί ότι *τα κορίτσια* που θεμελιώνουν συνταξιοδοτικό δικαίωμα από γονέα, που προολήφθηκε στο Δημόσιο μετά την 1/1/1983, αποκτούν το δικαίωμα αυτό με τους ίδιους όρους και προϋποθέσεις με τα αγόρια, όπως παραπάνω. Στα άγαμα κορίτσια, μετά την ενηλικίωσή τους ή το τέλος των σπουδών τους, η σύνταξή τους καταβάλλεται ολόκληρη, αν το συνολικό μηνιαίο εισόδημά τους δεν υπερβαίνει το 40πλάσιο του ημερομισθίου ανειδίκευτου εργάτη, περιορίζεται δε κατά το 1/3 του ποσού της, αν το εισόδημα αυτό υπερβαίνει το 40πλάσιο αλλά όχι το 60πλάσιο, και κατά το 1/2 εφόσον υπερβαίνει το 60πλάσιο.⁴¹

- *Οι διαζευγμένοι* σε περίπτωση θανάτου του/της πρώην συζύγου δικαιούνται μέρος της σύνταξης λόγω θανάτου από το Δημόσιο, τους φορείς κύριας ασφάλισης αρμοδιότητας Υπουργείου Απασχόλησης και Κοινωνικής Προστασίας και το ΝΑΤ, εφόσον πληρούν αθροιστικά έξι προϋποθέσεις:⁴²
 1. έχουν συμπληρώσει το 65ο έτος ηλικίας ή είναι ανίκανοι για άσκηση βιοποριστικού επαγγέλματος κατά ποσοστό 67% και άνω
 2. έχουν συμπληρώσει 15 έτη έγγαμου βίου μέχρι τη λύση του γάμου με αμετάκλητη δικαστική απόφαση
 3. ο/η πρώην σύζυγος, κατά τη στιγμή του θανάτου του, να κατέβαλε διατροφή που είχε καθοριστεί είτε με δικαστική απόφαση είτε με σύμβαση μεταξύ των πρώην συζύγων
 4. το διαζύγιο να μην οφείλεται σε ισχυρό κλονισμό της έγγαμης συμβίωσης με υπαιτιότητα του αιτούντος τη σύνταξη
 5. να μην έχει τελεστεί άλλος γάμος και
 6. το συνολικό ετήσιο ατομικό φορολογητέο εισόδημα να μην υπερβαίνει

41. Βλέπε άρθρο 5§1β,δ και 5 §4, 5 του ΠΔ 166/2000 (ΦΕΚ 153Α'/2000).

42. Βλέπε άρθρο 4 Ν. 3232/2004 (ΦΕΚ 48Α/2004) περί «Θεμάτων κοινωνικής ασφάλισης και άλλων διατάξεων».

το ποσό των εκάστοτε καταβαλλόμενων από τον ΟΓΑ ετήσιων συντάξεων στους ανασφάλιστους υπερήλικες.

- *Οι χήρες ή διαζευγμένες ή άγαμες μητέρες με άγαμα παιδιά υπάλληλοι*, οι οποίες έχουν προσληφθεί μέχρι και την 31/12/1982, δικαιούνται σύνταξη με τη συμπλήρωση 17½ ετών πλήρους πραγματικής συντάξιμης υπηρεσίας. Κατ' εξαίρεση για τις μητέρες με τρία τουλάχιστον παιδιά καθώς και για τους άνδρες υπαλλήλους χήρους ή διαζευγμένους με τρία τουλάχιστον παιδιά, εφόσον οι τελευταίοι έχουν με δικαστική απόφαση την επιμέλεια των παιδιών, αρκεί 20ετής πραγματική συντάξιμη υπηρεσία, ανεξάρτητα από το χρόνο πρόσληψής τους.⁴³

Ρυθμίσεις για τους ασφαλισμένους του ιδιωτικού τομέα

- *Στον επιζώντα των συζύγων* που θεμελιώνει συνταξιοδοτικό δικαίωμα λόγω θανάτου του συζύγου ασφαλισμένου ή συνταξιούχου ασφαλιστικού οργανισμού κύριας ή επικουρικής ασφάλισης αρμοδιότητας Υπουργείου Απασχόλησης και Κοινωνικής Προστασίας καταβάλλεται η σύνταξη, εφόσον δεν εργάζεται ή δεν λαμβάνει σύνταξη από οποιονδήποτε ασφαλιστικό οργανισμό ή το Δημόσιο. Διαφορετικά, η σύνταξη περιορίζεται στο 50% της σύνταξης λόγω θανάτου έως τη συμπλήρωση του 65^{ου} έτους. Μετά τη συμπλήρωση του ορίου αυτού, ο επιζών σύζυγος λαμβάνει το 70% της σύνταξης αυτής.⁴⁴ Εάν υπάρχουν παιδιά ανήλικα ή που σπουδάζουν σε ανώτερες ή ανώτατες σχολές μέχρι το 24^ο έτος της ηλικίας τους που δικαιούνται σύνταξη, το υπόλοιπο της σύνταξης του επιζώντα των συζύγων, σε περίπτωση που καταβάλλεται μειωμένη, επιμερίζεται στα παιδιά σε ίσα μέρη. Πρέπει να σημειωθεί ότι με το ισχύον θεσμικό καθεστώς αίρεται πλέον η διακοπή συνταξιοδότησης λόγω θανάτου συζύγου, όταν ο/η σύζυγος είναι ηλικίας κάτω των 40 ετών. Παλαιότερα, μια γυναίκα ή ένας άνδρας που έχανε τον/την σύζυγο της/του και ήταν κάτω των 40 ετών, έπαιρνε σύνταξη μόνο για διάστημα 3 ετών και στη συνέχεια γινόταν διακοπή της καταβολής της σύνταξης μέχρι τη συμπλήρωση του 65^{ου} έτους της ηλικίας του επιζώντα συζύγου.

43. Βλέπε άρθρο 1§1α του ΠΔ 166/2000 (ΦΕΚ 153Α'/2000).

44. Βλέπε άρθρο 4§1 α,β του Ν. 3385/2005 (ΦΕΚ 210Α'/2005) περί «Ρυθμίσεων για την πρόωθηση της απασχόλησης, την ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής και άλλων διατάξεων».

3.2.7 Προστασία της μητρότητας

- Οι μητέρες που ασφαλιζονται στο ΙΚΑ, για κάθε παιδί που αποκτούν από 1/1/2003, μπορούν να συμπληρώσουν το χρόνο ασφάλισης για θεμελίωση συνταξιοδοτικού δικαιώματος με αναγνώριση πλασματικού χρόνου ενός έτους για το πρώτο παιδί, 1½ για το δεύτερο και 2 ετών για το τρίτο. Το δικαίωμα αναγνώρισης ασκείται κατά την υποβολή της αίτησης πλήρους συνταξιοδότησης λόγω γήρατος. Ο πλασματικός χρόνος μπορεί να αναγνωρισθεί από τον πατέρα, εφόσον είναι ασφαλισμένος στο ΙΚΑ και δεν κάνει χρήση του δικαιώματος η ασφαλισμένη μητέρα.⁴⁵
- Επίσης στο πλαίσιο προστασίας της μητρότητας οι ασφαλισμένες μητέρες στον ΟΓΑ απαλλάσσονται από την υποχρέωση καταβολής εισφοράς υπέρ ΟΓΑ και για όλους τους κλάδους αυτού επί ένα έτος από τη γέννηση κάθε παιδιού, από το δεύτερο παιδί και μετά.⁴⁶

3.3 Τα Εθνικά Σχέδια Δράσης για την Κοινωνική Ένταξη (ΕΣΔΕΝ)

Το Εθνικό Σχέδιο Δράσης για την Κοινωνική Ένταξη (ΕΣΔΕΝ) κωδικοποιεί όλα τα μέτρα κοινωνικής πολιτικής για την καταπολέμηση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού και κατ' επέκταση για την προώθηση της κοινωνικής ένταξης. Η υποστήριξη των μονογονεϊκών οικογενειών εμπίπτει στην ευρύτερη κατηγορία των πολιτικών ενίσχυσης της οικογένειας, με περιορισμένα μέτρα ειδικά για τις μονογονεϊκές οικογένειες. Το ΕΣΔΕΝ 2005-2006 στον τομέα ενίσχυσης της οικογένειας είχε τρεις κύριες κατευθύνσεις πολιτικής:

- (α) την καταπολέμηση της παιδικής φτώχειας και την προώθηση δράσεων για την οικονομική στήριξη παιδιών που βρίσκονται σε δυσχερή κοινωνική και οικονομική θέση.
- (β) την ενίσχυση, πολλαπλασιασμό και εκσυγχρονισμό των μονάδων κοινωνικής φροντίδας, όπως των βρεφονηπιακών σταθμών, των ολοήμερων σχολείων, των δομών προσωρινής φιλοξενίας ευάλωτων ομάδων κ.λπ.

45. Βλέπε άρθρο 4§7 του Ν. 3029/2002 (ΦΕΚ 160Α' /2002) περί «Μεταρρύθμισης Συστήματος Κοινωνικής Ασφάλισης».

46. Βλέπε άρθρο 2§7 του Ν. 3227/2004.

(γ) τη δημιουργία νέου θεσμικού πλαισίου για τη στήριξη οικογενειών με χαμηλά εισοδήματα και την ενίσχυση των πολύτεκνων οικογενειών. Στην κατεύθυνση αυτή, μεταξύ των άλλων, συνεισφέρουν οι νέες φορολογικές ρυθμίσεις, η υλοποίηση της δέσμευσης για τη χορήγηση στεγαστικών δανείων με μηδενικό επιτόκιο από τον Οργανισμό Εργατικής Κατοικίας στους δικαιούχους με τρία παιδιά (εφόσον πληρούν τις προϋποθέσεις του εισοδήματος) καθώς και η αύξηση του οικογενειακού επιδόματος που προωθείται από τον ΟΑΕΔ.

Οι ειδικές παρεμβάσεις πολιτικής για τη στήριξη της οικογένειας και των ευπαθών κοινωνικών ομάδων συμπεριλαμβάνουν συνδυασμό τόσο οικονομικών ενισχύσεων όσο και στοχευμένων δράσεων προς τις πλέον ευάλωτες κοινωνικές ομάδες. Πρέπει να τονιστεί ότι οι οικονομικές ενισχύσεις είναι αρκετά χαμηλές και δεν παρέχουν σημαντική αποτελεσματική ενίσχυση. Επίσης, το καθορισμένο όριο εισοδήματος για τη χορήγησή τους είναι εξαιρετικά χαμηλό, με αποτέλεσμα αρκετά τμήματα των ευπαθών κοινωνικών ομάδων να μη θεμελιώνουν δικαίωμα για τη λήψη αυτών των παροχών. Οι παρεμβάσεις αυτές είναι:

- (α) Φορολογική πολιτική: οικονομική ελάφρυνση όλων των οικογενειών με παιδιά, μέσω της αύξησης του αφορολόγητου ποσού ανάλογα με τον αριθμό των παιδιών
- (β) Εισοδηματικές ενισχύσεις για οικογένειες και απροστάτευτα παιδιά, που ήδη αναφέρθηκαν και περιλαμβάνουν:
 - εισοδηματική ενίσχυση σε νοικοκυριά μόνιμων κατοίκων ορεινών και μειονεκτικών περιοχών, με ετήσιο εισόδημα μικρότερο των 2.500€,
 - σχολικό επίδομα σε οικογένειες με παιδιά ηλικίας έως 16 ετών,
 - οικογενειακά επιδόματα,
 - παροχές μητρότητας,
 - πολυτεκνικά επιδόματα,
 - επίδομα απροστάτευτων παιδιών,
 - ορφανική σύνταξη.
- (γ) Μη εισοδηματικές ενισχύσεις, οι οποίες αφορούν:
 - τη δημιουργική απασχόληση παιδιών σε ολοήμερα σχολεία πέραν του σχολικού ωραρίου (έως τις 16.00 μ.μ.) για τη διευκόλυνση της πρόσβασης των γονέων –κυρίως των μητέρων– στην απασχόληση. Μέχρι το Μάρτιο του 2005 λειτουργούσαν 3.788 τμήματα ολοήμερων δημοτικών και 1.780 ολοήμερων νηπιαγωγείων, με στόχο το 2006 να λειτουργήσουν συνολικά 6.985 τμήματα σε

ολοήμερα σχολεία, καθώς υπάρχει μεγάλη ζήτηση από πλευράς γονέων,

- τη φύλαξη παιδιών προσχολικής ηλικίας σε βρεφονηπιακούς και παιδικούς σταθμούς και κέντρα δημιουργικής απασχόλησης, που έχουν δημιουργηθεί στο πλαίσιο των Β΄ και Γ΄ ΚΠΣ (174 δομές φύλαξης παιδιών από το Β΄ ΚΠΣ και 134 βρεφονηπιακοί και παιδικοί σταθμοί και 102 κέντρα δημιουργικής απασχόλησης από το Γ΄ ΚΠΣ),
- την περίθαλψη, μόρφωση και επαγγελματική εκπαίδευση των απροστάτευτων παιδιών, που στερούνται οικογενειακής φροντίδας στις Μονάδες Κοινωνικής Φροντίδας. Τη διετία 2003-2004 φιλοξενήθηκαν 700 παιδιά ετησίως,
- τις υπηρεσίες προστασίας των βρεφών και των μητέρων που παρέχονται από εξουσιοδοτημένες αποκεντρωμένες μονάδες κοινωνικής φροντίδας εποπτευόμενες από το Υπουργείο Υγείας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης. Ενδεικτικά, τη διετία 2003-2004 φιλοξενήθηκαν 106 παιδιά ετησίως στο Κέντρο Βρεφών «Μητέρα»,
- τις δωρεάν υπηρεσίες φιλοξενίας βρεφών και νηπίων σε 22 βρεφονηπιακούς σταθμούς του Οργανισμού Εργατικής Εστίας με κριτήρια κοινωνικά και οικονομικά (παιδιά πολυτέκνων, ορφανά, παιδιά μονογονεϊκών οικογενειών, αναπήρων, παιδιά με γονείς χαμηλού εισοδήματος) με στόχο την υποστήριξη της ελληνικής οικογένειας. Κάθε σχολική χρονιά φιλοξενούνται δωρεάν περισσότερα από 1300 βρέφη και νήπια.

Το Εθνικό Σχέδιο Δράσης για την Κοινωνική Ένταξη (ΕΣΔΕΝ) 2006-2008, που παρουσιάστηκε το Σεπτέμβριο του 2006, συνεχίζει προς την ίδια κατεύθυνση με το προηγούμενο, ώστε να εξασφαλισθεί η συνέχεια της πολιτικής, δίνοντας ιδιαίτερη βαρύτητα στις δράσεις για την προώθηση στην απασχόληση, δεδομένου ότι αυτή αποτελεί αποφασιστικό παράγοντα για τον περιορισμό του κινδύνου του κοινωνικού αποκλεισμού. Οι κύριες πολιτικές προτεραιότητες είναι:

- ενίσχυση της απασχόλησης, ιδιαίτερα για τις γυναίκες, τους νέους, τους μακροχρόνια άνεργους και τις ευάλωτες ομάδες του πληθυσμού,
- αντιμετώπιση της μειονεκτικής θέσης προσώπων και ομάδων όσον αφορά την εκπαίδευση και την κατάρτιση,
- ενίσχυση της οικογένειας και στήριξη των ηλικιωμένων,
- κοινωνική ένταξη των ΑμεΑ, των μεταναστών και των ατόμων/ομάδων με πολιτισμικές/θρησκευτικές ιδιαιτερότητες.

- Στο επίπεδο της στήριξης της οικογένειας τα μέτρα πολιτικής στοχεύουν:
- Στην ένταξη των γυναικών στην αγορά εργασίας, με την αυξημένη συμμετοχή τους σε προγράμματα ενεργητικών πολιτικών απασχόλησης, που συγχρηματοδοτούνται από το Γ΄ ΚΠΣ. Ιδιαίτερη προσοχή δίνεται επίσης στη βελτίωση της εναρμόνισης του επαγγελματικού με τον ιδιωτικό βίο, μέσω της ενίσχυσης των δομών κοινωνικής φροντίδας και της βελτίωσης του θεσμικού πλαισίου των γονικών αδειών. Στο δημόσιο τομέα, εφαρμόστηκαν ρυθμίσεις για τη διευθέτηση του χρόνου εργασίας για τις μητέρες υπεύθυνες μονογονεϊκών οικογενειών και τις χήρες. Επίσης υλοποιήθηκαν ειδικές δράσεις για τη στήριξη των νοικοκυριών χωρίς κανένα εργαζόμενο μέλος.
 - Στην επέκταση και ποιοτική αναβάθμιση δομών κοινωνικής φροντίδας: Η συνέχιση των επενδύσεων σε υποστηρικτικές δομές θα επιτρέψει τη διαθεσιμότητα των γονέων για απασχόληση, ιδιαίτερα εκείνων που έχουν διευρυμένα και μη συμβατά ωράρια εργασίας. Θεσμοί ιδιαίτερα σημαντικοί προς αυτή την κατεύθυνση είναι τα ολοήμερα σχολεία και η προσχολική αγωγή καθώς και άλλες δομές (βρεφονηπιακοί σταθμοί, παιδικοί σταθμοί, κέντρα δημιουργικής απασχόλησης παιδιών).
 - Στην εισοδηματική ενίσχυση: Σημαντική εξέλιξη αποτελεί ο νόμος 3454/2006 (ΦΕΚ 75Α/2006) «Ενίσχυση της οικογένειας και λοιπές διατάξεις» με τον οποίο επεκτείνονται οικονομικές ενισχύσεις, που απολαμβάνουν οι πολύτεκνοι με οικογένειες με τρία παιδιά. Για τη στήριξη οικογενειών, με τουλάχιστον ένα παιδί ηλικίας μικρότερης των 5 ετών, που αντιμετωπίζουν προβλήματα, υλοποιούνται τα προγράμματα Home-Start, μέσω των οποίων προσφέρεται κατ' οίκον υποστήριξη και πρακτική βοήθεια.

Στο πλαίσιο της εισοδηματικής ενίσχυσης της οικογένειας, θα συνεχιστούν οι φορολογικές διευκολύνσεις, η στεγαστική συνδρομή, ενώ σχεδιάζεται και η επιδότηση οικογενειών με χαμηλά εισοδήματα. Επίσης θα συνεχιστούν οι εισοδηματικές ενισχύσεις σε οικογένειες με χαμηλά εισοδήματα, που έχουν παιδιά στην υποχρεωτική εκπαίδευση και σε πολύτεκνες οικογένειες.

Επιπλέον για τη νέα προγραμματική περίοδο, μεταξύ άλλων, προβλέπεται ειδικά προγράμματα για υπεύθυνους μονογονεϊκών οικογενειών που αντιμετωπίζουν τον κίνδυνο του κοινωνικού αποκλεισμού καθώς και στεγαστική συνδρομή για τις οικογένειες σε κίνδυνο κοινωνικού αποκλεισμού.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΚΡΑΤΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ

Εισαγωγή

Οι πολιτικές στήριξης των μονογονεϊκών οικογενειών στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αν και παρουσιάζουν διαφοροποιήσεις από χώρα σε χώρα, λόγω της διαφορετικής φιλοσοφίας των συστημάτων κοινωνικής προστασίας, επικεντρώνονται κυρίως στη χορήγηση ειδικής εισοδηματικής στήριξης, στην παροχή διευκολύνσεων μέχρι να επιστρέψουν οι γονείς επικεφαλής των οικογενειών αυτών στην αγορά εργασίας καθώς και στην ενθάρρυνσή τους για αναζήτηση απασχόλησης, προκειμένου να βελτιώσουν το επίπεδο διαβίωσης αυτών και των παιδιών τους και να απεξαρτηθούν από τα προνοιακά επιδόματα. Οι πολιτικές αυτές, πλην εκείνων που αφορούν ειδικά επιδόματα, εντάσσονται στο γενικότερο πλαίσιο πολιτικών για την προστασία της οικογένειας. Με αυτό το δεδομένο, στη συνέχεια γίνεται μια σύντομη αναφορά στα μέτρα πολιτικής που εφαρμόζονται σε κάποιες ευρωπαϊκές χώρες για την οικονομική στήριξη της οικογένειας και την εξασφάλιση των απαραίτητων προϋποθέσεων για τη συμφιλίωση της εργασιακής και οικογενειακής ζωής.

4.1 Γαλλία

Την τελευταία δεκαετία, στη Γαλλία, η πολιτική για την οικογένεια μέσω της γενναιοδωρης επιδοματικής πολιτικής και της ανάπτυξης ενός ευρέος φάσματος δημόσιων υπηρεσιών ημερήσιας φροντίδας για τα παιδιά στοχεύει τόσο στην υποστήριξη των εργαζόμενων γονέων και στον περιορισμό των

απωλειών στο επίπεδο διαβίωσης, λόγω της ανατροφής των παιδιών, όσο και στην παροχή ίσων ευκαιριών σε όλα τα παιδιά, ανεξάρτητα από την κοινωνική τους προέλευση. Η Γαλλία, σε σχέση με τις άλλες ευρωπαϊκές χώρες, εμφανίζει υψηλά ποσοστά συμμετοχής των μητέρων με μικρά παιδιά στην αγορά εργασίας καθώς και πλήρους απασχόλησης αυτών, γεγονός που συνετέλεσε στην υιοθέτηση μέτρων πολιτικής για τη συμφιλίωση της οικογενειακής και κοινωνικής ζωής, όπως είναι η θεσμοθέτηση της 35ωρης εβδομαδιαίας εργασίας καθώς και άλλων φιλικών προς την οικογένεια διευθετήσεων (πχ. γονική άδεια). Όσον αφορά τις μονογονεϊκές οικογένειες, αυτές αποτελούν το 9% των οικογενειών με παιδιά, και παρουσιάζουν υψηλά ποσοστά απασχόλησης, ακριβώς στο μέσο όρο των άλλων χωρών της ΕΕ (73%), εκ των οποίων το 94% των μόνων εργαζομένων γονέων ηλικίας 25-49 ετών εμφανίζει υψηλά επίπεδα πλήρους απασχόλησης, έναντι του μέσου ευρωπαϊκού (83%). Επίσης, ως προς το επίπεδο ανεργίας, οι μόνες μητέρες φαίνεται ότι έχουν αυξημένες πιθανότητες, σε σχέση με το σύνολο των γυναικών, να είναι άνεργες (17% έναντι 9%). Οι οικογένειες αυτές εκτός από τις καθολικές παροχές και τα στοχευμένα μέτρα κοινωνικής βοήθειας σε χαμηλού εισοδήματος οικογένειες ενισχύονται και με ειδικά μέτρα που βασίζονται σε εισοδηματικά κριτήρια και λειτουργούν ως ένα δίκτυ ασφαλείας για αυτές.⁴⁷

4.1.1 Μέτρα οικονομικής στήριξης

Επιδόματα μονογονεϊκών οικογενειών

Το επίδομα μονογονεϊκών οικογενειών (*Allocation de Parent Isolé –API*) έχει στόχο να εξασφαλίσει ένα στοιχειώδες επίπεδο διαβίωσης στη μόνη έγκυο γυναίκα καθώς και στους μόνους γονείς (μητέρα ή πατέρα) ενός τουλάχιστον παιδιού ηλικίας μέχρι τριών ετών. Χορηγείται κατά τη διάρκεια της εγκυμοσύνης στην άγαμη ή χωρισμένη ή χήρα έγκυο, ή τον πρώτο χρόνο μετά το χωρισμό/διαζύγιο ή τη χηρεία στο μόνο γονέα και μέχρι το μικρότερο παιδί της οικογένειας να συμπληρώσει τα τρία χρόνια. Το μεγαλύτερο ποσοστό των δικαιούχων του επιδόματος αυτού είναι γυναίκες (>90%). Το επίδομα αυτό αποτελεί μέρος του συστήματος «ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος», με υψηλότερο όμως από εκείνο ανώτατο εισοδηματικό όριο και βασίζεται σε εισοδηματικά κριτήρια (means-tested). Το ύψος του αντιστοιχεί

47. Βλέπε ΟΟΣΑ, 2000.

στη διαφορά μεταξύ του μέσου μηνιαίου εισοδήματος του νοικοκυριού και του ανώτατου ορίου αυτού του επιδόματος. Συγκεκριμένα, το 2007,⁴⁸ χωρίς κανένα άλλο εισόδημα, το ανώτατο μηνιαίο επίδομα για μία μόνη έγκυο γυναίκα ανέρχεται στα 561,2€ και για ένα μόνο γονέα με ένα παιδί στα 748,2€, ποσόν το οποίο προσαυξάνεται κατά 187€ για κάθε επιπλέον παιδί. Παράλληλα, στο επίδομα αυτό προστίθεται και ένα μηνιαίο στεγαστικό βοήθημα, όταν πληρώνουν ενοίκιο ή δόση στεγαστικού δανείου, και το οποίο ανέρχεται στα 52,90€ για την έγκυο γυναίκα, και για τον μόνο γονέα με ένα παιδί ή με δύο παιδιά στα 105,8€ και 130,9€, αντίστοιχα. Επίσης με το επίδομα παρέχεται και ασφάλιση ασθένειας και μητρότητας.

Με τη μεταρρύθμιση του σχετικού θεσμικού πλαισίου το 1998, χορηγήθηκαν οικονομικά κίνητρα για τη συμμετοχή των δικαιούχων γονέων, κυρίως των γυναικών, στην απασχόληση ή στην επιδοτούμενη επαγγελματική κατάρτιση. Από την αξιολόγηση της μεταρρύθμισης, προέκυψε σημαντική αύξηση στα επίπεδα πλήρους απασχόλησης των μόνων μητέρων με πολύ μικρά παιδιά, καθώς για διάστημα τριών μηνών δικαιούνταν, μεταξύ άλλων, το επίδομα και το στεγαστικό βοήθημα επιπρόσθετα της αμοιβής τους από την εργασία, παρά την υπέρβαση του εισοδηματικού ορίου παροχής αυτού.⁴⁹

Η παροχή οικογενειακής στήριξης (Allocation de Soutien Familial –ASF) είναι μία παροχή με εισοδηματικά κριτήρια (means tested), την οποία δικαιούται ο μόνος γονέας (πατέρας/μητέρα) που έχει την επιμέλεια ενός τουλάχιστον παιδιού μέχρι 20 ετών. Επίσης, όταν κάποιο άτομο ή μία οικογένεια αναλαμβάνει την ευθύνη ανατροφής ενός ορφανού, παρέχεται το δικαίωμα αυτής της οικονομικής ενίσχυσης. Στην περίπτωση που το παιδί είναι ορφανό από τον ένα γονέα ή ο γονέας δεν το έχει αναγνωρίσει, τότε αυτόματα ο άλλος γονέας αποκτά το δικαίωμα να του χορηγείται αυτή η παροχή. Με δικαστική απόφαση ο μόνος γονέας νομιμοποιείται να λαμβάνει την παροχή οικογενειακής στήριξης, όταν ο άλλος υπόχρεος γονέας δεν πληρώνει την συμφωνηθείσα διατροφή ή όταν το ύψος της διατροφής είναι μικρότερο της συγκεκριμένης παροχής. Το ύψος της ανέρχεται σε 83,8€/μήνα ή σε 111,7€/μήνα, ανάλογα αν το παιδί στερείται τη φροντίδα του ενός ή και των δύο γονέων του.

48. Όλες οι παροχές σε χρήμα αφορούν τιμές 2007. Βλέπε, σχετικά, www.caf.fr

49. Βλέπε, σχετικά, Gonzalez L., 2005.

Επδόματα σε όλες τις οικογένειες

Τα οικογενειακά επδόματα (*Allocations familiales -AF*) είναι μια καθολική παροχή σε όλες τις οικογένειες με δύο τουλάχιστον παιδιά <20 ετών, ανεξάρτητα από το ύψος του οικογενειακού τους εισοδήματος και η οποία διαφοροποιείται ανάλογα με τον αριθμό και την ηλικία των παιδιών – εφόσον προσαυξάνεται κατά 33,5€ για κάθε παιδί ηλικίας 11-16 ετών και κατά 59,6€ για κάθε παιδί ηλικίας μεγαλύτερης των 16 ετών. Συγκεκριμένα, για μία οικογένεια με δύο παιδιά το ύψος της μηνιαίας αυτής παροχής ανέρχεται σε 119,1€, με τρία παιδιά σε 271,7€ και για κάθε επιπλέον παιδί προστίθενται 152,6€. Το μεγαλύτερο από τα τρία παιδιά, στην ηλικία των 20 ετών, δικαιούται για ένα χρόνο μηνιαίο επίδομα της τάξης των 75,3€, εάν το μηνιαίο εισόδημά του από εργασία ανέρχεται μέχρι 768,7€.

Η συμπληρωματική του εισοδήματος παροχή (*Complément familial -CF*) χορηγείται με εισοδηματικά κριτήρια (means-tested) σε οικογένειες χαμηλού εισοδήματος, με τουλάχιστον τρία παιδιά από 3 μέχρι 21 ετών και ανέρχεται σε 155€/μήνα για κάθε παιδί που συμπληρώνει τα τρία χρόνια. Πρέπει να σημειωθεί ότι τα εισοδηματικά όρια των μονογονεϊκών οικογενειών είναι ακριβώς ίδια με αυτά των ζευγαριών με δύο εισοδήματα. (Ενδεικτικά, για οικογένεια με τρία παιδιά το όριο είναι 32.700€, και για κάθε επιπλέον παιδί προστίθενται 4.455€).

Η παροχή για την απόκτηση παιδιού (*Prestation d'accueil du jeune enfant -PAJE*) χορηγείται με εισοδηματικά κριτήρια (means-tested), από 1/1/2004 σε έγκυες μητέρες από τον έκτο μήνα της εγκυμοσύνης καθώς και σε οικογένειες που έχουν αποκτήσει ή υιοθετήσει ένα τουλάχιστον παιδί, μέχρι να συμπληρώσει τα τρία του χρόνια, για να αντισταθμίσει την απώλεια του εισοδήματός τους λόγω της μείωσης ή της διακοπής της αμειβόμενης επαγγελματικής τους δραστηριότητας. Η θεσμοθέτηση αυτής της παροχής, που τροποποιούσε το προηγούμενο θεσμικό πλαίσιο, έγινε για καθαρά δημογραφικούς λόγους.

Η παροχή αυτή είναι μια σύνθετη παροχή, που περιλαμβάνει μια **πριμοδότηση για τη γέννηση ή την υιοθεσία παιδιού** (*une prime*), ένα **βασικό επίδομα** (*allocation de base*) και δύο συμπληρωματικές του εισοδήματος παροχές για την ελεύθερη επιλογή του τρόπου φύλαξης του παιδιού και την ελεύθερη επιλογή δραστηριότητας, στην περίπτωση διακοπής της δραστηριότητας των γονέων για να ασχοληθούν με το παιδί. Τα ετήσια εισοδηματικά όρια των μονογονεϊκών οικογενειών για τη διεκδίκηση της παροχής αυτής είναι ακριβώς ίδια με αυτά των ζευγαριών με δύο εισοδήματα. (Ενδει-

κτικά, για έναν μόνο γονέα ή ένα ζευγάρι δύο εργαζόμενων με ένα παιδί, το όριο είναι 33.606€, με δύο παιδιά 38.692€ κ.λπ.). Το ποσόν της πριμοδότησης για κάθε παιδί είναι 855,2€ και για κάθε υιοθετούμενο 1.710,5€. Το ύψος του μηνιαίου βασικού επιδόματος είναι 171€ κατά οικογένεια.

Η **συμπληρωματική παροχή για την ελεύθερη επιλογή του τρόπου φύλαξης του παιδιού** (*complément de libre choix du mode de garde*) καταβάλλεται στην περίπτωση απασχόλησης βοηθού για τη φύλαξη παιδιών στο σπίτι κάτω των έξι ετών, όταν οι γονείς ασκούν επαγγελματική δραστηριότητα. Αντισταθμίζει επίσης ένα ποσοστό 50% των ασφαλιστικών εισφορών, ανάλογα με το ύψος της αμοιβής της βοηθού φύλαξης και την ηλικία του παιδιού.

Το ύψος της εξαρτάται από το εισόδημα και την ηλικία των παιδιών, και κυμαίνεται από 160,6€ έως 374,7€/μήνα για τα παιδιά ηλικίας μέχρι τριών ετών, τα οποία δικαιούνται διπλάσιο μηνιαίο ποσό απ' ό,τι τα παιδιά ηλικίας 3-6 ετών, για τα οποία κυμαίνεται από 80,3€ έως 187,4€.

Η **συμπληρωματική παροχή για την ελεύθερη επιλογή δραστηριότητας** (*complément de libre choix d'activité*) καταβάλλεται σε γονείς ενός τουλάχιστον παιδιού μέχρι τριών ετών, οι οποίοι διακόπτουν την εργασία τους ή μειώνουν τις ώρες εργασίας τους, προκειμένου να ασχοληθούν με την ανατροφή του. Το ύψος και η διάρκεια καταβολής της παροχής εξαρτώνται από την εργασιακή κατάσταση και το εισόδημα των γονέων, από τη λήψη άλλων συμπληρωματικών παροχών και από τον αριθμό των παιδιών.

Σχολικό επίδομα (*Allocation de rentrée scolaire-ARS*) καταβάλλεται κάθε χρόνο με την έναρξη της σχολικής χρονιάς σε οικογένειες με χαμηλά εισοδήματα, με εισοδηματικά κριτήρια (means tested) για την ενίσχυση των οικογενειών με τουλάχιστον ένα παιδί 6-18 ετών, προκειμένου να αντεπεξέλθουν στις δαπάνες της νέας σχολικής χρονιάς. Το ύψος του είναι ίδιο για κάθε παιδί και ενιαίο για μαθητές, φοιτητές και εκπαιδευόμενους με μηνιαίο εισόδημα μέχρι 768,7€. Ανέρχεται σε 268€, ποσό το οποίο μειώνεται αν τα εισοδήματα ξεπερνούν το εισοδηματικό κριτήριο

Τα στεγαστικά επιδόματα (*Allocations de logement*) με εισοδηματικά κριτήρια (means tested) επιδοτούν μέρος του ενοικίου των χαμηλού εισοδήματος νοικοκυριών και το ποσό της επιδότησης εξαρτάται από τη σύνθεση της οικογένειας, το επίπεδο του εισοδήματος, το είδος της κατοικίας και το ποσό του ενοικίου. Τα επιδόματα αυτά χορηγούνται με ευνοϊκότερους όρους στις μονογονεϊκές οικογένειες. Επίσης, υπάρχουν στεγαστικά προγράμματα εξατομικευμένης βοήθειας για την κάλυψη των στεγαστικών αναγκών των οικογενειών, όσον αφορά την αγορά, ανέγερση ή βελτίωση της κατοικίας. Στην περίπτωση μετακόμισης με την ευκαιρία απόκτησης τρίτου

παιδιού, παρέχεται πριμοδότηση (*prime de démenagement*) ύψους μέχρι 898€, η οποία προσαυξάνεται ανάλογα με τον αριθμό των παιδιών.

Ένα Ελάχιστο Εγγυημένο Εισόδημα (*Revenu Minimum d'Insertion -RMI*) εξασφαλίζεται σε όσους έχουν χαμηλό ή καθόλου εισόδημα, ηλικίας άνω των 25 ετών, ή και κάτω των 25 αν είναι έγκυες μητέρες ή μητέρες με ένα τουλάχιστον παιδί. Το ύψος του εξαρτάται από τον αριθμό των ατόμων και το συνολικό τους εισόδημα από κοινωνικές παροχές. Οι μονογονεϊκές οικογένειες το διεκδικούν όταν τα παιδιά τους είναι μεγαλύτερα από τριών ετών και δεν δικαιούνται πλέον το επίδομα μονογονεϊκών οικογενειών, το οποίο είναι όμως υψηλότερο. Το ελάχιστο εγγυημένο εισόδημα για ένα γονέα με ένα παιδί χωρίς κανένα εισόδημα είναι 661,3€/μήνα, με δύο παιδιά 793,5€ κ.λπ. Επίσης πριμοδοτούνται με 1000€ όσοι δικαιούχοι των παροχών του ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος και του επιδόματος μονογονεϊκών οικογενειών επιστρέφουν σε επαγγελματική δραστηριότητα.

Οι εργαζόμενοι γονείς των παιδιών ηλικίας μέχρι έξι ετών, που έχουν γεννηθεί ή υιοθετηθεί πριν την 1/1/2004, ημερομηνία έναρξης της μεταρρύθμισης, δικαιούνται να λαμβάνουν ένα **βοήθημα για την πρόσληψη μιας ειδικής βοηθού της μητέρας** (*aide à la famille pour l'emploi d'une assistante maternelle agréée -AFEAMA*) καθώς και ένα **επίδομα για φύλαξη του παιδιού στο σπίτι του** (*Allocation de garde d'enfant à domicile -AGED*). Αυτά τα βοηθήματα, που βασίζονται σε εισοδηματικά κριτήρια, χορηγούνται για την κάλυψη μέρους της δαπάνης φύλαξης του παιδιού, συμπληρωματικά με την απαλλαγή από τις αντίστοιχες ασφαλιστικές εισφορές, και είναι ανάλογα του οικογενειακού εισοδήματος.

Φορολογικές ελαφρύνσεις λόγω παιδιών ισχύουν στο γαλλικό φορολογικό σύστημα. Στην περίπτωση των μονογονεϊκών οικογενειών, ο *οικογενειακός συντελεστής* (*quotient familial*), δηλαδή η αναλογία του φορολογητέου εισοδήματος και της σύνθεσης του νοικοκυριού, υπολογίζεται διαφορετικά, δεδομένου ότι τα παιδιά μονογονεϊκών οικογενειών έχουν μεγαλύτερη (διπλάσια) βαρύτητα σε σχέση με τα παιδιά των άλλων οικογενειών. Επίσης, οι γονείς δικαιούνται μείωση του φόρου λόγω των δαπανών για τη φροντίδα των παιδιών τους.

4.1.2 Μέτρα γονικής προστασίας

Άδεια μητρότητας δικαιούται η μισθωτή έγκυος γυναίκα για διάστημα 16 εβδομάδων τουλάχιστον, έξι πριν την υπολογιζόμενη ημερομηνία τοκετού και δέκα εβδομάδες μετά. Από το τρίτο παιδί και μετά, δικαιούται άδεια 26

εβδομάδων (8 πριν και 18 εβδομάδες μετά), εφόσον έχει ήδη δύο παιδιά να φροντίζει. Σε περίπτωση γέννησης διδύμων δικαιούται 12 εβδομάδες άδεια πριν την υπολογιζόμενη ημερομηνία τοκετού και 22 εβδομάδες μετά. Σε περίπτωση ασθένειας ή επιπλοκών λόγω της εγκυμοσύνης ή του τοκετού δικαιούται μεγαλύτερη άδεια (2 εβδομάδες πριν και 4 μετά τον τοκετό). Κατά τη διάρκεια της άδειας μητρότητας, η μισθωτή έγκυος λαμβάνει από το ταμείο κοινωνικής ασφάλισης ημερήσια αποζημίωση, η οποία ισούται με το ημερομίσθιό της, που υπολογίζεται βάσει των μέσων αποδοχών των τριών μηνών πριν την άδεια, με ανώτατο μηνιαίο όριο τα 2.682€.

Σε περίπτωση υιοθεσίας παιδιού, οι γονείς δικαιούνται **άδεια υιοθεσίας**, διάρκειας 10 εβδομάδων ή 18 όταν πρόκειται για απόκτηση τρίτου παιδιού στην οικογένεια, η οποία ξεκινά 7 ημέρες πριν την άφιξη του παιδιού στο νοικοκυριό. Η άδεια μπορεί να χρησιμοποιηθεί από τον ένα γονέα ή να μοιραστεί μεταξύ τους.

Άδεια πατρότητας (*congé de paternité*) διάρκειας 11 ημερών δικαιούται ο πατέρας μετά την ημερομηνία γέννησης ενός παιδιού ή 18 ημερών στην περίπτωση γέννησης περισσότερων του ενός, η οποία μπορεί να αθροιστεί με την άδεια των τριών ημερών, που του παρέχεται κατά τη γέννηση του παιδιού. Η άδεια αυτή πρέπει να χρησιμοποιηθεί εντός προθεσμίας 4 μηνών.

Γονική άδεια (*congé parental d' éducation ou travail à temps partiel*) διάρκειας τριών ετών δικαιούνται οι γονείς (πατέρας/μητέρα) ενός παιδιού που γεννήθηκε ή υιοθετήθηκε και είναι μέχρι 16 ετών. Η άδεια αυτή παρέχεται μετά την άδεια μητρότητας και μπορεί να χρησιμοποιηθεί είτε ως άδεια για την ανατροφή του παιδιού (άνευ αποδοχών) ή ως άδεια για εργασία με μειωμένο ωράριο (με ανάλογη περικοπή των αποδοχών του). Παράλληλα, το δικαίωμα επιστροφής στην εργασία προστατεύεται και οι γονείς μπορούν να διεκδικούν όλα τα επιδόματα και τις άλλες παροχές που προβλέπονται. Επίσης, σε περίπτωση σοβαρού προβλήματος υγείας του παιδιού, ατυχήματος, αναπηρίας, οι γονείς δικαιούνται **άδεια γονικής παρουσίας** (*congé de présence parentale*) διάρκειας μέχρι 310 ημέρες, τις οποίες μπορούν να χρησιμοποιήσουν ανάλογα με τις ανάγκες, σε περίοδο τριών ετών. Κατά την άδεια αυτή, μπορούν να διεκδικήσουν αντίστοιχη **ημερήσια αποζημίωση γονικής παρουσίας** (*allocation journalière de présence parentale*), εάν δεν καλύπτονται από άλλη οικογενειακή παροχή. Για τις αντίστοιχες ημέρες της άδειας τους καταβάλλεται ημερήσια αποζημίωση, που ανέρχεται σε 39,6€ και για μόνους γονείς σε 47€.

4.1.3 Υπηρεσίες παιδικής φροντίδας

Στη Γαλλία, η φροντίδα των μικρών παιδιών ηλικίας μέχρι 3 ετών αναλαμβάνεται κατά το μεγαλύτερο ποσοστό της (64%) από τους ίδιους τους γονείς και άτομα του συγγενικού ή φιλικού περιβάλλοντος, και κατά μικρότερα ποσοστά από πιστοποιημένους φροντιστές (*assistantes maternelles*), που αναλαμβάνουν την ημερήσια φροντίδα 1-3 παιδιών στο σπίτι τους, από *baby-sitters* στο σπίτι των παιδιών καθώς και από βρεφονηπιακούς σταθμούς (*crèches*). Οι σταθμοί αυτοί, που λειτουργούν ως κέντρα ημερήσιας φροντίδας στο πλαίσιο της τοπικής αυτοδιοίκησης, συλλόγων γονέων, και επιχειρήσεων, αν και αποτελούν την οικονομικότερη λύση σε σχέση με τις άλλες υπηρεσίες, δεν επαρκούν προκειμένου να καλύψουν τις υπάρχουσες ανάγκες. Δεδομένου ότι η ζήτηση για βρεφονηπιακούς σταθμούς υπερβαίνει κατά πολύ την προσφορά, πλήττονται ιδιαίτερα οι χαμηλού εισοδήματος οικογένειες, μεταξύ των οποίων και οι μονογονεϊκές. Συμπληρωματικά, λειτουργούν και άλλες υπηρεσίες προσωρινής φύλαξης για λίγες ώρες ή περιστασιακά (*halte-garderies*).

Από την ηλικία των τριών ετών, σύμφωνα με το νόμο, τα παιδιά έχουν δικαίωμα, να χρησιμοποιούν δωρεάν τις υπηρεσίες των γειτονικών τους παιδικών σταθμών (*écoles maternelles*). Το 1/3 των παιδιών ηλικίας 2 ετών και το 100% των παιδιών 3 έως 6 ετών καλύπτεται από τους σταθμούς αυτούς,⁵⁰ η πλειονότητα των οποίων είναι δημόσιοι. Επίσης, υπάρχουν κέντρα δημιουργικής απασχόλησης καθώς και υπηρεσίες φύλαξης που λειτουργούν εκτός του ωραρίου των σταθμών.

Τα υψηλά επίπεδα απασχόλησης των επικεφαλής μονογονεϊκών οικογενειών γονέων, ιδιαίτερα των μητέρων, οφείλονται, κατά κύριο λόγο, στη διαθεσιμότητα και την ποιότητα των δωρεάν υπηρεσιών φύλαξης παιδιών προσχολικής ηλικίας καθώς και στην προτεραιότητα που δίνεται στις μονογονεϊκές οικογένειες.

4.2 Ηνωμένο Βασίλειο

Από το 1997, το Ηνωμένο Βασίλειο έχει εφαρμόσει ένα πλήρως αναμορφωμένο σύστημα κοινωνικής προστασίας, επιχειρώντας να επιτύχει τη βελτίωση των οικονομικών απολαβών των οικογενειών με χαμηλά εισοδήματα και

50. Στη Γαλλία, τα παιδιά ξεκινούν την υποχρεωτική εκπαίδευση στην ηλικία των 6 ετών.

του επιπέδου διαβίωσής τους, με αύξηση των ευκαιριών απασχόλησής τους και ένταξή τους στην αγορά εργασίας. Η νέα αυτή πολιτική αποτελεί μια βαθιά τομή στο προνοιακό σύστημα σε σχέση με τις πολιτικές του παρελθόντος, που είχαν βασιστεί στην επιδοματική ενίσχυση των οικογενειών αυτών.

Στο πλαίσιο αυτό εντάσσεται και η εφαρμογή ενός εθνικού προγράμματος για τις μονογονεϊκές οικογένειες, *The New Deal for Lone Parents*,⁵¹ που στοχεύει στην άρση των φραγμών που εμποδίζουν τους μόνους γονείς να ενταχθούν ή να επιστρέψουν στην απασχόληση, αναγνωρίζοντας ότι αυτός είναι ο καλύτερος τρόπος για να επιτύχουν αύξηση του εισοδήματός τους και βελτίωση των μελλοντικών προοπτικών γι' αυτούς και τα παιδιά τους.

Επανεξετάζοντας λοιπόν τις υποστηρικτικές υπηρεσίες που παρέχονται στις μονογονεϊκές οικογένειες, το Ηνωμένο Βασίλειο υιοθετεί πλέον πολιτικές που στοχεύουν στην παραγωγή εισοδημάτων από απασχόληση (*make work pay*)⁵² καθώς και άλλες ενέργειες συνδεδεμένες με την απασχόληση, όπως η κατάρτιση. Οι μόνιμοι γονείς που εντάσσονται σε αυτό το πρόγραμμα συνεργάζονται με ειδικούς συμβούλους – εισηγητές (*personal advisers*), οι οποίοι τους παρέχουν υποστηρικτικές και συμβουλευτικές υπηρεσίες που αφορούν την προώθηση στην κατάρτιση και στην απασχόληση, την εξασφάλιση θέσης στις υπηρεσίες παιδικής φροντίδας για τη φύλαξη των παιδιών τους και τη διεκδίκηση των επιδομάτων. Στόχος του προγράμματος αυτού είναι η αύξηση του ποσοστού της απασχόλησης των μόνων γονέων στο 70% το 2010.

Πρέπει να σημειωθεί ότι απώτερος στόχος αυτών των πολιτικών είναι η απεξάρτηση των μονογονεϊκών οικογενειών από την παροχή επιδομάτων μέσω της μετάβασής τους στην αμειβόμενη απασχόληση. Η αξιολόγηση της εφαρμογής του προγράμματος για τις μονογονεϊκές οικογένειες, που πραγματοποιήθηκε το 2004, έδειξε ότι τα μέτρα πολιτικής που υιοθετήθηκαν είχαν επιτυχία.⁵³

Πρόσθετες παροχές και επιδόματα που πλαισιώνουν τις νέες αυτές πολιτικές για τη στήριξη της οικογένειας εστιάζουν κυρίως στην παιδική προστασία και στη μείωση της παιδικής φτώχειας.

51. Αρχικά το πρόγραμμα αυτό απευθυνόταν στις μονογονεϊκές οικογένειες με παιδιά σχολικής ηλικίας, αλλά μετά επεκτάθηκε σε όλους τους άνεργους μόνους γονείς.

52. Gray A., 2001.

53. Ο αριθμός των μονογονεϊκών οικογενειών που έκαναν χρήση του επιδόματος εισοδηματικής ενίσχυσης μειώθηκε από περισσότερο από ένα εκατ. το 1997 σε περίπου 810.000 το 2004, και το ποσοστό απασχόλησής τους αυξήθηκε από 37% το 1998 σε 54% το 2003 (Millar J., 2004).

4.2.1 Μέτρα οικονομικής στήριξης

Επιδόματα για οικογένειες με χαμηλά εισοδήματα (συμπεριλαμβανομένων και των μονογονεϊκών οικογενειών)⁵⁴

Επίδομα ενίσχυσης εισοδήματος (Income Support) δικαιούνται οι μονογονεϊκές οικογένειες αλλά και όλες οι οικογένειες με χαμηλά εισοδήματα, που δεν εργάζονται ή εργάζονται λιγότερο από 16 ώρες την εβδομάδα. Όσον αφορά τις μόνες μητέρες, εκείνες που συζούν και ο σύντροφός τους εργάζεται 24 ώρες την εβδομάδα ή περισσότερο, δεν δικαιούνται το συγκεκριμένο επίδομα.

Η παροχή αυτή αποτελεί το εθνικό βοήθημα κοινωνικής προστασίας στο Ηνωμένο Βασίλειο. Το ύψος του επιδόματος ποικίλλει ανάλογα με την ηλικία, το εισόδημα, τη φροντίδα εξαρτώμενων μελών και άλλους παράγοντες. Μεγάλος αριθμός μόνων μητέρων, 810.000 όπως αναφέρθηκε ανωτέρω,⁵⁵ που δεν εργάζονται ή υποαπασχολούνται λαμβάνει αυτό το επίδομα. Στην περίπτωση δε που έχουν παιδιά μικρότερα των 16 ετών, είναι δικαιούχοι του επιδόματος, χωρίς να θεωρείται απαραίτητη προϋπόθεση η αναζήτηση εργασίας. Παρόλα αυτά πρέπει να συντρέχουν άλλες προϋποθέσεις, όπως η διεκδίκηση διατροφής από τους πρώην συζύγους αλλά και η συμμετοχή σε συνεντεύξεις με στόχο την απασχόληση. Όσοι λαμβάνουν το ανωτέρω επίδομα δικαιούνται δωρεάν οδοντιατρική και φαρμακευτική περίθαλψη καθώς και στεγαστικό επίδομα.

Επίδομα αναζήτησης εργασίας (Jobseeker's allowance) δικαιούνται όλοι οι άνεργοι ή απασχολούμενοι λιγότερο από 16 ώρες την εβδομάδα, ηλικίας 18 ετών και άνω που έχουν χαμηλά εισοδήματα. Το ύψος του επιδόματος εξαρτάται από την ηλικία, το εισόδημα και το μέγεθος του νοικοκυριού. Συγκεκριμένα: α) οι άνεργοι 18-24 ετών δικαιούνται 67 €/εβδομάδα, β) οι άγαμοι 25 ετών και άνω καθώς και οι μονογονεϊκές οικογένειες δικαιούνται 85€/εβδομάδα και γ) οι έγγαμοι ή σε συμβίωση⁵⁶ που είναι και οι δύο άνω των 18 ετών δικαιούνται 133 €/εβδομάδα.

Επίδομα απασχόλησης (Job Grant) χορηγείται άπαξ στους πρώην δικαιούχους των επιδομάτων ενίσχυσης εισοδήματος και αναζήτησης εργασίας, όταν βρουν εργασία πλήρους απασχόλησης (τουλάχιστον 16 ώρες/εβδομάδα) και

54. Όλες οι παροχές σε χρήμα αφορούν τιμές 2007. Βλέπε, σχετικά, www.direct.gov.uk

55. Στοιχεία 2004.

56. Στο Ηνωμένο Βασίλειο οι έγγαμοι και οι συμβιώοντες αντιμετωπίζονται ως μία κατηγορία.

σαματήσουν να λαμβάνουν τα ανωτέρω επιδόματα. Το ύψος του επιδόματος ανέρχεται σε 150€ για τους άγαμους και έγγαμους ή σε συμβίωση και σε 370€ για τους μόνους γονείς και έγγαμους ή σε συμβίωση με παιδιά.

Στεγαστικό επίδομα (*Housing benefit*) παρέχεται σε νοικοκυριά με χαμηλό εισόδημα που αδυνατούν να καλύψουν τη δαπάνη του ενοικίου. Η παροχή δίνεται βάσει εισοδηματικών κριτηρίων (*means tested*) και το ποσό της επιδότησης εξαρτάται από το μέγεθος της οικογένειας, το επίπεδο του εισοδήματος και την τοποθεσία του ακινήτου. Επιδοτείται μέρος ή και το σύνολο του ενοικίου, αλλά δεν καλύπτονται οι δαπάνες ύδρευσης, θέρμανσης και φωτισμού, ακόμη και αν περιλαμβάνονται στο ενοίκιο.

Επίδομα διατροφής παιδιού (*Child maintenance*) καταβάλλεται από τον γονέα που δεν κατοικεί μαζί με την οικογένειά του, για την κάλυψη των αναγκών ανατροφής του παιδιού. Η Υπηρεσία Παιδικής Προστασίας (*Child Support Agency*) αναλαμβάνει να εισπράξει το ποσό του επιδόματος από τον γονέα στις περιπτώσεις 1) που ζητηθεί από τον ένα ή τον άλλο γονέα 2) όταν ο γονέας λαμβάνει επίδομα ενίσχυσης εισοδήματος ή επίδομα αναζήτησης εργασίας. Αν ο υπόχρεος στην καταβολή του επιδόματος γονέας δεν είναι συνεπής στις υποχρεώσεις του, η Υπηρεσία Παιδικής Προστασίας φροντίζει ώστε να καταβληθεί το συνολικό ποσό που οφείλει. Επίσης, στις οικογένειες που λαμβάνουν επίδομα ενίσχυσης εισοδήματος ή επίδομα αναζήτησης εργασίας, παράλληλα με το επίδομα διατροφής παιδιού, καταβάλλεται από το κράτος ένα επιπλέον επίδομα διατροφής παιδιού (*Child maintenance Premium*), το οποίο ανέρχεται περίπου σε 15€/εβδομάδα. Στην περίπτωση που ο γονέας δεν έχει πλέον τις προϋποθέσεις για τη λήψη του προηγούμενου επιδόματος διατροφής, είτε διότι εργάζεται περισσότερο από 16 ώρες την εβδομάδα, είτε διότι αυξήθηκαν τα εισοδήματά του, δικαιούνται το ήμισυ του ποσού του επιδόματος (*Child maintenance Bonus*) και με ανώτατο συνολικό ποσό τα 1500€.

Επίδομα παραμονής στην εκπαίδευση (*Education Maintenance Allowance -EMA*) παρέχεται απευθείας στους μαθητές ηλικίας 16 και 17 ετών, εάν το οικογενειακό τους εισόδημα δεν ξεπερνά τις 44.000€/χρόνο. Το ποσό του επιδόματος κυμαίνεται από 15-45€/εβδομάδα και κύριος στόχος του είναι η ενθάρρυνση των παιδιών, που ανήκουν σε νοικοκυριά με χαμηλά εισοδήματα να παραμείνουν στην εκπαίδευση, ώστε να βελτιώσουν τις δεξιότητές τους και να αυξήσουν τις ευκαιρίες απασχόλησής τους στο μέλλον.

Το 2003 τέθηκε σε ισχύ ένα νέο ολοκληρωμένο σύστημα παροχών που περιλαμβάνει **πίστωση φόρου σε οικογένειες με χαμηλά εισοδήματα που έχουν παιδιά** (*Child tax credit*) αλλά και **σε απασχολούμενους με χαμηλά**

εισοδήματα (*Working tax credit*). Οι παροχές αυτές δεν είναι φορολογικές ελαφρύνσεις, αλλά χρηματικά βοηθήματα που δίνονται από το κράτος ως πριμοδότηση του εισοδήματος στις οικογένειες που το εισόδημά τους είναι χαμηλότερο από το εκάστοτε αφορολόγητο όριο, για να αντιμετωπίσουν τις ανάγκες της καθημερινότητας. Η πίστωση φόρου λόγω παιδιών ενσωματώνει παροχές στήριξης της οικογένειας, που μέχρι τότε δίνονταν μέσω των επιδομάτων ενίσχυσης του εισοδήματος, αναζήτησης εργασίας, φοροαπαλλαγής εργαζομένων με παιδιά καθώς και άλλων επιδομάτων, δημιουργώντας ένα ενιαίο σύστημα οικονομικής ενίσχυσης οικογενειών με παιδιά, που απευθύνεται τόσο σε εργαζόμενους όσο και σε ανέργους. Δικαιούχοι αυτού του βοηθήματος είναι οι οικογένειες με παιδιά που το ετήσιο εισόδημά τους δεν υπερβαίνει τα 86.000€ (ή τα 96.000€ αν έχουν παιδί μικρότερο του ενός έτους). Το ύψος του ποσού εξαρτάται από το ετήσιο εισόδημα και τις αποταμιεύσεις καθώς και από τον αριθμό των παιδιών στην οικογένεια. Ειδικότερα παρέχεται ένα οικογενειακό βοήθημα με ανώτατο όριο τα 800€/χρόνο σε οικογένειες που έχουν τουλάχιστον ένα παιδί και ένα βοήθημα παιδιού με ανώτατο όριο τα 2.500€/χρόνο περίπου για κάθε παιδί στην οικογένεια. Η πίστωση φόρου για εργαζόμενους με χαμηλά εισοδήματα είναι μια παροχή που βασίζεται σε εισοδηματικά κριτήρια, χορηγείται σε όσους εργάζονται τουλάχιστον 16 ώρες/εβδομάδα και είναι ανεξάρτητο από την ύπαρξη παιδιών στην οικογένεια. Το ύψος του ποσού εξαρτάται από το ετήσιο εισόδημα και τις αποταμιεύσεις και αφορά τη χορήγηση ενός βασικού ποσού με ανώτατο όριο τα 2.400€/χρόνο περίπου, σε όσους είναι δικαιούχοι της παροχής, το οποίο συμπληρώνεται ανάλογα με τις ιδιαιτερότητες που υπάρχουν σε κάθε οικογένεια (ύπαρξη δευτέρου ενήλικα, ανάπηρου ατόμου, μονογονεϊκή οικογένεια, απασχόληση πάνω από 30 ώρες/εβδομάδα κ.λπ.). Στην περίπτωση που υπάρχουν παιδιά στην οικογένεια, χορηγείται **πίστωση φόρου για την κάλυψη των δαπανών φροντίδας τους σε πιστοποιημένες υπηρεσίες παιδικής φροντίδας** (*Child care tax credit*). Το ανώτατο όριο αυτού του βοηθήματος φθάνει μέχρι τα 250€/εβδομάδα για ένα παιδί και τα 440€/εβδομάδα περίπου για δύο ή περισσότερα παιδιά.

Επιδόματα σε όλες τις οικογένειες

Επίδομα παιδιού (*Child benefit*) χορηγείται σε όλους τους γονείς που έχουν παιδιά μέχρι 16 ή 20 ετών, εάν σπουδάζουν, και ανέρχεται σε 24€/εβδομάδα για το πρώτο παιδί και 16€/εβδομάδα για κάθε επιπλέον παιδί. Είναι καθολικό, μηνιαίο επίδομα αλλά παρέχεται εβδομαδιαία μόνο στις μονογονεϊ-

κές οικογένειες και στους δικαιούχους των επιδομάτων εισοδηματικής ενίσχυσης και αναζήτησης εργασίας.

4.2.2 Μέτρα γονικής προστασίας

Άδεια μητρότητας (*Ordinary maternity leave*) 26 εβδομάδων δικαιούνται οι μισθωτές μητέρες στο Ηνωμένο Βασίλειο και για το διάστημα αυτό λαμβάνουν **επίδομα μητρότητας** (*Maternity pay*), το οποίο υπολογίζεται για τις πρώτες 6 εβδομάδες με βάση το 90% των μέσων εβδομαδιαίων αποδοχών τους και για τις επόμενες 20 ανέρχεται στα 154€/ εβδομάδα. Όσες γυναίκες γέννησαν μετά την 1^η Απριλίου 2007, θα δικαιούνται πρόσθετη άδεια μητρότητας (*Additional maternity leave*) 26 εβδομάδων,⁵⁷ σύνολο 52 εβδομάδες και το επίδομα μητρότητας καταβάλλεται για 39 εβδομάδες ως εξής: για τις πρώτες 6 εβδομάδες με βάση το 90% των μέσων εβδομαδιαίων αποδοχών και για τις επόμενες 33 εβδομάδες καταβάλλεται ποσό 154€/εβδομάδα. Οι υπόλοιπες 13 εβδομάδες αδειάς δίνονται άνευ αποδοχών. Στόχος της σημαντικής αυτής αύξησης στη διάρκεια της άδειας μητρότητας είναι η αποφυγή του αποκλεισμού των γυναικών από την αγορά εργασίας μετά την απόκτηση παιδιού και η εξασφάλιση ισορροπίας μεταξύ της οικογενειακής και της επαγγελματικής ζωής. Επίσης, οι μητέρες που είναι αυτοαπασχολούμενες ή εργαζόμενες, αλλά δεν θεμελιώνουν δικαίωμα για απαίτηση του επιδόματος μητρότητας από την εργασία τους, δικαιούνται παροχή μητρότητας (*Maternity allowance*), η οποία υπολογίζεται με βάση τις μέσες εβδομαδιαίες αποδοχές μιας συγκεκριμένης περιόδου και καταβάλλεται για 18 εβδομάδες. Το ανώτατο ποσό που μπορεί να καταβληθεί για όλο το διάστημα αυτό ανέρχεται σε 1.650€. Ειδικό επίδομα μητρότητας λαμβάνουν οι άνεργες μητέρες (*Sure Start Maternity Leave*). Το επίδομα αυτό άρχισε να καταβάλλεται από το 2000, σε αντικατάσταση του επιδόματος μητρότητας που παρείχε το Κοινωνικό Ταμείο σε κάποιες ευάλωτες ομάδες του πληθυσμού με χαμηλά εισοδήματα, και έχει παρουσιάσει μεγάλη αύξηση από την αρχή της ισχύος του, φθάνοντας σήμερα τα 735€. Η άνεργη μητέρα μπορεί να λάβει το επίδομα αυτό οποιαδήποτε χρονική στιγμή από την 29^η εβδομάδα της κύησης μέχρι τον τρίτο μήνα του παιδιού. Είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι πολλές επιχειρήσεις στο Ηνωμένο Βασίλειο έχουν εφαρμόσει δι-

57. Πρέπει να σημειωθεί ότι οι μητέρες δικαιούνται την πρόσθετη άδεια μητρότητας μόνο στην περίπτωση που έχουν απασχόληση για συνεχή περίοδο 26 εβδομάδων, υπολογιζόμενη μέχρι την 15^η εβδομάδα πριν από την αναμενόμενη ημερομηνία τοκετού.

κό τους σχήμα παροχών άδειας και επιδόματος μητρότητας, το οποίο μπορεί να είναι πιο γενναιόδωρο από το θεσμικά ισχύον. Σε καμία περίπτωση βέβαια ο εργοδότης δεν μπορεί να προσφέρει μικρότερο χρόνο άδειας και χαμηλότερο επίδομα μητρότητας από το θεσπισμένο όριο.

Άδεια πατρότητας (*Paternity leave*) 2 εβδομάδων, με αποδοχές που ανέρχονται σε 154€/εβδομάδα, δικαιούται ο εργαζόμενος, με εξαίρεση τους ελεύθερους επαγγελματίες, που αποκτά παιδί και υποχρεούται να κάνει χρήση της άδειας αυτής εντός διαστήματος 8 εβδομάδων από τη γέννηση του παιδιού. Η παροχή αυτή αποτελεί ένα σημαντικό κίνητρο για την αύξηση της συμμετοχής του πατέρα στην φροντίδα του παιδιού.

Άδεια υιοθεσίας (*Adoption leave*) δικαιούνται οι εργαζόμενοι γονείς που υιοθετούν παιδί και, σύμφωνα με τη νομοθεσία, ισχύει και για αυτούς ό,τι προβλέπεται και για τους φυσικούς γονείς. Η καινοτομία στην περίπτωση των θετών γονέων είναι ότι μπορούν να επιλέξουν ποιος από τους δύο θα κάνει χρήση της άδειας μητρότητας. Κατά συνέπεια, αντίθετα με τους φυσικούς γονείς, στην περίπτωση της υιοθεσίας ο χρόνος της άδειας για τους γονείς δεν διαφοροποιείται ανάλογα με το φύλο.

Γονική άδεια (*parental leave*) 13 εβδομάδων (18 για παιδιά με αναπηρία) δικαιούνται οι εργαζόμενοι γονείς (πατέρας ή μητέρα) και οι θετοί γονείς για τη φροντίδα των παιδιών τους. Οι γονείς υποχρεούνται να κάνουν χρήση της άδειας αυτής μέχρι τα 5α γενέθλια του παιδιού τους ή μέχρι το 5ο έτος από την υιοθεσία. Στην περίπτωση φροντίδας ανάπηρου παιδιού η δυνατότητα χρήσης της άδειας παρατείνεται μέχρι τα 18α γενέθλια του παιδιού. Η χρήση της άδειας αυτής από τους γονείς είναι περιορισμένη λόγω της μη καταβολής αποδοχών.

Άδεια για φροντίδα εξαρτώμενων μελών (*time off for dependents*) χορηγείται στους εργαζόμενους γονείς για να αντιμετωπίσουν μια επείγουσα ανάγκη που αφορά τη φροντίδα των παιδιών τους. Δεν προβλέπεται καθορισμένη χρονική διάρκεια για τη συγκεκριμένη άδεια, ούτε υπάρχει περιορισμός στη συχνότητα άσκησης αυτού του δικαιώματος, εφόσον η άδεια είναι άνευ αποδοχών, αλλά η χρήση της προϋποθέτει αντιμετώπιση αποδεδειγμένης κατάστασης εκτάκτου ανάγκης.

4.2.3 Υπηρεσίες παιδικής φροντίδας

Στο Ηνωμένο Βασίλειο, το μεγαλύτερο εμπόδιο για την ένταξη ή επιστροφή των γονέων, κυρίως της μητέρας, στην αγορά εργασίας είναι η έλλειψη προοβασίμων και ποιοτικών υπηρεσιών παιδικής φροντίδας με χαμηλό κόστος.

Ο αριθμός των υπηρεσιών σε σχέση με τις ανάγκες είναι πολύ περιορισμένος⁵⁸ και επιπλέον, καθώς οι περισσότερες απ' αυτές τις υπηρεσίες λειτουργούν στο πλαίσιο του ιδιωτικού τομέα είναι πολύ ακριβές και κατ' επέκταση μη προσβάσιμες για τις οικογένειες με χαμηλά εισοδήματα.⁵⁹ Πράγματι, από έρευνες,⁶⁰ έχει διαπιστωθεί ότι οι χρήστες υπηρεσιών παιδικής προστασίας είναι γονείς, εργαζόμενοι και οι δύο με πλήρη απασχόληση σε υψηλού κύρους και εισοδήματος επαγγέλματα. Αντίθετα οι μονογονεϊκές οικογένειες αντιμετωπίζουν ανυπερβλήτα εμπόδια, λόγω του περιορισμένου αριθμού θέσεων αλλά και του υψηλού κόστους, στην εύρεση υπηρεσιών παιδικής προστασίας. Ειδικότερα, η παιδική προστασία για παιδιά από 0-5 ετών, παρέχεται μέσω βρεφονηπιακών και παιδικών σταθμών (*day nurseries, playgroups*) καθώς και ειδικά καταρτισμένων φροντιστών (*registered childminders*). Παράλληλα για παιδιά ηλικίας 3-4 ετών παρέχονται υπηρεσίες εκπαίδευσης (*early years education*),⁶¹ κυρίως μέσω του εκπαιδευτικού συστήματος σε νηπιαγωγεία και τάξεις υποδοχής σε δημοτικά σχολεία. Οι υπηρεσίες αυτές, όμως, λειτουργούν συνήθως για λίγες ώρες την ημέρα και για να μπορέσουν να επιστρέψουν οι γονείς στην εργασία τους απαιτείται η χρήση συμπληρωματικών υπηρεσιών φύλαξης, συνήθως με σημαντικό κόστος, το οποίο συχνά δεν μπορούν να αντέξουν. Για το λόγο αυτό τα ποσοστά απασχόλησης των γυναικών με παιδιά ηλικίας κάτω των 4 ετών σε σχέση με τα αντίστοιχα των ανδρών είναι εξαιρετικά χαμηλά. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι το ποσοστό απασχόλησης των γυναικών με παιδιά κάτω των 2 ετών είναι 50% σε σχέση με 90% των ανδρών και αυτών με παιδιά 2-4 ετών 55% έναντι 89% των ανδρών.⁶² Το μεγαλύτερο πρόβλημα εντοπίζεται στην κάλυψη των αναγκών φροντίδας των παιδιών ηλικίας κάτω των δύο ετών, των οποίων οι γονείς εργάζονται. Το μεγαλύτερο ποσοστό τους, περίπου τα 2/3 στην Αγγλία και στην Ουαλία, δέχεται άτυπη φροντίδα στο σπίτι από τις γιαγιάδες αλλά ακόμη και από τα μεγαλύτερα αδέρφια.

Για παιδιά σχολικής ηλικίας λειτουργούν εκτός σχολείου υπηρεσίες (*out-of-school clubs*) κατά τη διάρκεια της σχολικής χρονιάς, αλλά και υπηρεσίες φρο-

58. Το 1998, υπήρχαν μόνο 830.000 θέσεις σε υπηρεσίες παιδικής προστασίας για 5.1 εκατ. παιδιά κάτω των 8 ετών (Baldock J., Hadlow J., 2001).

59. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι το κόστος για τη φροντίδα ενός παιδιού κάτω των δύο ετών σε βρεφονηπιακό σταθμό φθάνει τα 203€/εβδομάδα (Baldock J., Hadlow J., 2001).

60. Wasoff F., Dey I., 2000.

61. Σημειώνεται ότι η βασική εκπαίδευση στο Ηνωμένο Βασίλειο ξεκινά στην ηλικία των 5 ετών.

62. Finch N., 2003.

ντίδας των παιδιών κατά τη διάρκεια των διακοπών (*holiday schemes*). Η λειτουργία αυτών των υπηρεσιών, μετά τις ώρες του σχολείου αλλά και κατά τη διάρκεια των διακοπών, παρέχει τη δυνατότητα στους γονείς να εργαστούν και αυτό επιβεβαιώνεται και από τα αυξημένα ποσοστά απασχόλησης των γυναικών με παιδιά ηλικίας 10-15 (72% για τις γυναίκες και 80% για τους άνδρες).

Το κράτος, αναγνωρίζοντας την έλλειψη υπηρεσιών, την παροχή φροντίδας από τις υπάρχουσες υπηρεσίες σε ώρες μη συμβατές με τα εργασιακά ωράρια καθώς και το υψηλό κόστος της παιδικής φροντίδας, στο νέο νόμο για την παιδική προστασία (*Childcare Act*) που ψηφίστηκε το 2006 δίνει ιδιαίτερη έμφαση στην ανάπτυξη ποιοτικών υπηρεσιών παιδικής φροντίδας, στο πλαίσιο της τοπικής αυτοδιοίκησης, ιδιαίτερα για παιδιά ηλικίας μικρότερα των πέντε ετών.

4.3 Φινλανδία

Η δομή της οικογένειας στη Φινλανδία ακολουθεί τα ίδια πρότυπα με τις υπόλοιπες ευρωπαϊκές χώρες, με υψηλό ποσοστό διαζυγίων, με αύξηση του αριθμού των μονογονεϊκών οικογενειών και μείωση της γονιμότητας. Οι μονογονεϊκές οικογένειες, ανέρχονται στο 9% του συνόλου των οικογενειών με εξαρτώμενα παιδιά στη Φινλανδία, που το 86% αυτών έχουν επικεφαλής γυναίκες και περισσότερο από το 1/3 αυτών είναι άγαμες μητέρες. Οι μόνοι γονείς 25-49 ετών εμφανίζουν υψηλότερο ποσοστό απασχόλησης σε σχέση με τον ευρωπαϊκό μέσο όρο (83% έναντι 73%). Σχεδόν η πλειονότητα των απασχολούμενων μόνων γονέων αυτής της ηλικιακής ομάδας έχει πλήρη απασχόληση (95% έναντι 83% του μέσου ευρωπαϊκού όρου). Επίσης, το επίπεδο μισθωτής απασχόλησης των μόνων γονέων είναι πολύ υψηλό (80%) σε σχέση με το μέσο ευρωπαϊκό (63%). Ως προς το επίπεδο ανεργίας, οι μόνες μητέρες στη Φινλανδία φαίνεται ότι έχουν αυξημένες πιθανότητες, σε σχέση με το σύνολο των γυναικών, να είναι άνεργες (17% έναντι 6%, αντίστοιχα). Η οικογενειακή πολιτική στη Φινλανδία παρέχει οικονομική ενίσχυση και ένα οργανωμένο σύστημα παιδικής φροντίδας με στόχο τη στήριξη της οικογένειας στην ανατροφή των παιδιών. Επίσης, υιοθετεί πολιτικές συμφιλίωσης της επαγγελματικής με την οικογενειακή ζωή διευκολύνοντας την ένταξη των γυναικών στην αγορά εργασίας. Η υποστήριξη των οικογενειών με παιδιά υλοποιείται όχι μόνο μέσω οικονομικών παροχών αλλά και μέσω ενός ολοκληρωμένου συστήματος κοινωνικών υπηρεσιών. Οι σημαντικοί τομείς στους οποίους επικεντρώνεται η οικογενειακή πολιτι-

κή είναι τα γονικά επιδόματα, η παροχή υπηρεσιών ημερήσιας φροντίδας για τα παιδιά καθώς και η ανάπτυξη και ο σεβασμός των κοινωνικών δικαιωμάτων των παιδιών, στοχεύοντας στη δημιουργία ενός ασφαλούς περιβάλλοντος για τα παιδιά καθώς και στην εξασφάλιση των απαραίτητων προϋποθέσεων τόσο για την απόκτηση όσο και για την ανατροφή αυτών.

4.3.1 Μέτρα οικονομικής στήριξης

Επίδομα μονογονεϊκών οικογενειών

Επίδομα διατροφής (*maintenance allowance*) καταβάλλεται σε παιδιά έως 18 ετών, εφόσον ο υπόχρεος γονέας παραλείπει να πληρώσει τη διατροφή, που έχει συμφωνηθεί ή επιδικαστεί. Στη συνέχεια, οι τοπικές αρχές επιδιώκουν την είσπραξη του ποσού από τον υπόχρεο γονέα. Τα παιδιά που έχουν γεννηθεί εκτός γάμου, των οποίων δεν έχει αναγνωρισθεί η πατρότητα καθώς και τα υιοθετημένα από μόνους γονείς έχουν το δικαίωμα να διεκδικήσουν αυτό το επίδομα. Σε τιμές 2005, το ύψος του επιδόματος ανέρχεται σε 118,5€/μήνα.

Επίδομα σε όλες τις οικογένειες

Παροχή μητρότητας (*Maternity grant*) παρέχεται στην έγκυο γυναίκα είτε σε χρήμα (140€) είτε σε είδος (ρουκισμός), για τη φροντίδα του νεογέννητου παιδιού.

Επίδομα παιδιού (*child allowance*) χορηγείται για κάθε παιδί μέχρι 17 ετών, από τον κρατικό προϋπολογισμό, απαλλάσσεται από φόρο και δεν εξαρτάται από την οικονομική κατάσταση της οικογένειας. Το συνολικό ποσό του επιδόματος εξαρτάται από τον αριθμό των παιδιών και κλιμακώνεται από 100€/μήνα για το πρώτο παιδί έως 172€ για το πέμπτο και τα επόμενα αυτού. Οι γονείς υπεύθυνοι μονογονεϊκών οικογενειών λαμβάνουν ένα συμπληρωματικό ποσό 36,6€ για κάθε παιδί.⁶³

Στεγαστική συνδρομή (*housing support*) χορηγείται υπό τη μορφή στεγαστικού επιδόματος καθώς και στεγαστικών δανείων με επιδοτούμενα επιτόκια, με εγγύηση του κράτους. Το στεγαστικό επίδομα (*housing allowance*) από κρατικούς πόρους παρέχεται σε οικογένειες με χαμηλά εισοδήματα για την κάλυψη μέρους της δαπάνης στέγασης και εξαρτάται από

63. Βάσει στοιχείων του Υπουργείου Κοινωνικών Υποθέσεων και Υγείας, 2005, www.stm.fi

το μέγεθος της οικογένειας, το εισόδημα, τα έξοδα στέγασης, το μέγεθος και την παλαιότητα της κατοικίας.

Κοινωνική βοήθεια (*social assistance*) παρέχεται από τις υπηρεσίες της τοπικής αυτοδιοίκησης, όταν το εισόδημα της οικογένειας δεν επαρκεί για την κάλυψη των στοιχειωδών αναγκών διαβίωσης.

4.3.2 Προστασία της μητρότητας

Άδεια μητρότητας (*maternity leave*) για χρονικό διάστημα συνολικά 105 εργάσιμων ημερών (17,5 εβδομάδες) παρέχεται στη μητέρα ξεκινώντας 50 έως 30 εργάσιμες ημέρες πριν την υπολογιζόμενη ημέρα τοκετού. Για το ίδιο διάστημα της χορηγείται *επίδομα μητρότητας* (*maternity allowance*) ανάλογο των αποδοχών της (με ελάχιστο ποσό 15,2€/ημέρα).

Γονική άδεια (*parental leave*) δικαιούνται οι γονείς (μητέρα ή πατέρας) για χρονικό διάστημα 158 εργάσιμων ημερών μετά την άδεια μητρότητας για να φροντίζουν το παιδί στο σπίτι, προκειμένου να έχουν και οι δύο γονείς ίσες ευκαιρίες συμμετοχής στη φροντίδα των παιδιών τους. Η άδεια αυτή είναι δυνατόν να μοιραστεί και μεταξύ των δύο γονέων. Επίσης, για το διάστημα αυτής της άδειας λαμβάνουν αντίστοιχο *γονικό επίδομα* (*parental allowance*), το οποίο εξαρτάται από τις αποδοχές τους (με ελάχιστο ποσό 15,2€/ημέρα). Αν και τα τελευταία χρόνια παρατηρείται αυξητική τάση, μόνο το 9,5% των πατέρων έκαναν χρήση της γονικής άδειας, το 2005.

Άδεια πατρότητας (*paternity leave*) 18 εργάσιμων ημερών (συνολικά ή κατά διαστήματα) παρέχεται στον πατέρα, που αποκτά παιδί, παράλληλα με τη μητέρα που βρίσκεται σε άδεια μητρότητας. Για την ίδια περίοδο, αντίστοιχα, ο πατέρας λαμβάνει και *επίδομα πατρότητας* (*paternity allowance*). Συμπληρωματικά μπορεί να πάρει επιπλέον 1-12 ημέρες άδειας αμέσως μετά τη χρήση της γονικής άδειας. Το 2005, ένα αρκετά μεγάλο ποσοστό των πατέρων, της τάξης του 69%, άσκησε το δικαίωμα άδειας πατρότητας.

Άδειες φροντίδας (*care leave*) άνευ αποδοχών από την εργασία τους μετά τη λήξη των παραπάνω αδειών και μέχρι τη συμπλήρωση τριών ετών του παιδιού τους δικαιούνται και οι δύο γονείς (όχι ταυτόχρονα), εφόσον το παιδί δεν εντάσσεται σε κάποιο ημερήσιο πρόγραμμα φροντίδας του δήμου. Για το διάστημα αυτό, η οικογένεια που φροντίζει η ίδια το παιδί μπορεί να λαμβάνει *επίδομα φροντίδας παιδιού στο σπίτι* (*child home care allowance*), το οποίο φορολογείται ως εισόδημα. Το επίδομα αυτό ανέρχεται σε 294,3€/μήνα για ένα παιδί <3 ετών, προσauξάνεται με 84,1€/μήνα για κάθε επιπλέον παιδί <3 ετών και με 50,5€/μήνα για κάθε παιδί >3 ετών αλλά <7 ετών. Επί-

σης, το επίδομα αυτό μπορεί να συμπληρωθεί (*supplement*), ανάλογα με το εισόδημα και το μέγεθος της οικογένειας, με επιπλέον ποσόν 168,2€/μήνα.

4.3.3 Υπηρεσίες παιδικής φροντίδας

Από το 1996, βάσει του θεσμικού πλαισίου, όλα τα παιδιά προσχολικής ηλικίας⁶⁴, μετά τη λήξη της γονικής άδειας φροντίδας τους, έχουν εξασφαλισμένη θέση σε υπηρεσίες οργανωμένης ημερήσιας φροντίδας της τοπικής αυτοδιοίκησης, κατόπιν αίτησης των γονέων τους και ανεξάρτητα από το επίπεδο του εισοδήματός τους ή την εργασιακή τους κατάσταση. Η φροντίδα αυτή παρέχεται είτε στα κέντρα ημερήσιας φροντίδας των δήμων για παιδιά 3-6 ετών (*day-care centres*) είτε στο πλαίσιο της οργάνωσης υπηρεσιών φροντίδας μικρών παιδιών,⁶⁵ υπό την επίβλεψη της οικογένειας (*municipal child-minding*). Οι γονείς πληρώνουν για αυτές τις υπηρεσίες δίδακτρα, ανάλογα του εισοδήματός τους καθώς και του αριθμού των παιδιών.⁶⁶ Οι πολύ χαμηλού εισοδήματος οικογένειες απαλλάσσονται της υποχρέωσης αυτής. Επίσης, υπάρχει η δυνατότητα προσφυγής σε ιδιωτικές υπηρεσίες φροντίδας των παιδιών, είτε σε κέντρα ημερήσιας φροντίδας είτε σε ιδιώτες της επιλογής των γονέων. Η ύπαρξη τέτοιων ιδιωτικών υπηρεσιών είναι αρκετά περιορισμένη, εφόσον μόνο το 3,5% των παιδιών τις χρησιμοποιεί.

Παρόλα αυτά, τα μισά παιδιά προσχολικής ηλικίας δεν χρησιμοποιούν αυτές τις υπηρεσίες και φροντίζονται άτυπα, κύρια από τις μητέρες τους, γεγονός που οφείλεται κατά κύριο λόγο στην ύπαρξη πολλών κοινωνικών επιδομάτων που στηρίζουν τους γονείς για τη φροντίδα των παιδιών τους.

Οι πρώτοι 10 μήνες της ζωής ενός παιδιού καλύπτονται εξ ολοκλήρου τόσο από την άδεια μητρότητας και στη συνέχεια τη γονική άδεια όσο και από τα αντίστοιχα επιδόματα. Μέχρι την ηλικία των τριών ετών ενός παιδιού, οι γονείς του μπορούν να διεκδικήσουν άδεια από την εργασία τους και παράλληλα ειδικό επίδομα, προκειμένου οι ίδιοι να ασχοληθούν με τη φροντίδα του, με την προϋπόθεση ότι για το ίδιο χρονικό διάστημα δεν κάνουν χρήση των υπηρεσιών ημερήσιας φροντίδας στο πλαίσιο της τοπικής αυτοδιοίκησης. Συγκεκριμένα, το 1998, μόνο το 1/3 των παιδιών μέχρι την ηλι-

64. Στη Φινλανδία, τα παιδιά ξεκινούν το σχολείο στην ηλικία των 7 ετών.

65. Ο δήμος προσλαμβάνει *baby-sitters*, ειδικά καταρτισμένες, οι οποίες φροντίζουν συνήθως 4-5 παιδιά προσχολικής ηλικίας στο σπίτι τους, συχνά μαζί με τα δικά τους παιδιά. Περίπου το 50% των παιδιών ηλικίας μέχρι 3 ετών είναι υπό την επίβλεψη αυτών των γυναικών.

66. Το 2005, για το πρώτο παιδί το ποσόν ανέρχεται το πολύ σε 200€/μήνα, σε 180€ για το δεύτερο, και σε 40€ για τα επόμενα παιδιά (Ministry of Social Affairs and Health, 2005).

κία των τριών ετών χρησιμοποιούσε υπηρεσίες ημερήσιας φροντίδας, σε αντίθεση με τα 2/3 των ηλικιών 3-6 ετών.

Στην περίπτωση που οι γονείς επιλέγουν ιδιωτικές υπηρεσίες φροντίδας για το προσχολικής ηλικίας παιδί τους λαμβάνουν από το δήμο τους ειδικό επίδομα (*private child care allowance*) για την πληρωμή αυτών των υπηρεσιών, το οποίο ανέρχεται σε 137,3€/μήνα για κάθε παιδί και μπορεί να συμπληρωθεί (*supplement*), ανάλογα με το εισόδημα και το μέγεθος της οικογένειας, με επιπλέον ποσόν 134,6€/μήνα. Αν το παιδί παρακολουθεί πρόγραμμα φροντίδας του δήμου, part-time ένα χρόνο πριν την έναρξη του σχολείου δικαιούνται ένα μικρό επίδομα (*care allowance*) 58,9€/μήνα και συμπλήρωμα μειωμένο κατά το ήμισυ.

Επίσης, οι γονείς εναλλάξ δικαιούνται μειωμένου ωραρίου εργασίας (με αντίστοιχη περικοπή αποδοχών) μέχρι το τέλος της δεύτερης χρονιάς του παιδιού στο σχολείο. Όλο αυτό το χρονικό διάστημα, λαμβάνουν μέρος του *επίδοματος φροντίδας παιδιού στο σπίτι (partial child home care allowance)*. Το επίδομα αυτό ανέρχεται σε 70€/μήνα και καταβάλλεται για ένα μόνο παιδί, ανεξάρτητα αν υπάρχουν περισσότερα παιδιά στο νοικοκυριό.

4.4 Ιρλανδία

Την τελευταία δεκαετία, η οικογένεια ευρίσκεται στο κέντρο του ενδιαφέροντος της κοινωνικής πολιτικής στην Ιρλανδία και στο πλαίσιο της διαδικασίας σχεδιασμού στρατηγικής καταπολέμησης της φτώχειας γίνεται επαναπροσδιορισμός της οικογενειακής πολιτικής. Από την επιλεκτική αντιμετώπιση των περισσότερο ευάλωτων κοινωνικών ομάδων και την έλλειψη υπηρεσιών φροντίδας παιδιών, εκτός του πλαισίου της εκκλησίας και του εθελοντικού τομέα, η πολιτική κατευθύνεται στην οικονομική ενίσχυση των οικογενειών με παιδιά, στην υιοθέτηση μέτρων για τη συμφιλίωση οικογενειακής και επαγγελματικής ζωής, αυξάνοντας την προσφορά θέσεων παιδικής φροντίδας, στην ανάπτυξη υπηρεσιών υποστηρικτικών της οικογένειας καθώς και στην αναγνώριση και στο σεβασμό των δικαιωμάτων των παιδιών.

Η συμμετοχή των γυναικών στην απασχόληση παραμένει ακόμη σε χαμηλά επίπεδα, εκτός από την ηλικιακή ομάδα 25-34, που αυξάνεται συνεχώς και το 2004 ανήλθε στο 76%.⁶⁷ Επίσης χαμηλό είναι και το ποσοστό πλή-

67. Βλέπε, σχετικά, OECD, 2006.

ρους απασχόλησης, που ανέρχεται στο 22% για τις γυναίκες 25-54 ετών με παιδιά μικρότερης ηλικίας των 16 ετών, δεδομένου ότι οι εργαζόμενοι γονείς με παιδιά προσχολικής και σχολικής ηλικίας αντιμετωπίζουν ακόμη δυσκολίες στη συμφιλίωση οικογενειακής και επαγγελματικής ζωής, λόγω της έλλειψης υποδομής για τη φροντίδα των παιδιών και του υψηλού κόστους, και για το λόγο αυτό επιλέγουν τη μερική απασχόληση.

Όσον αφορά τις μονογονεϊκές οικογένειες, αυτές αναγνωρίζονται ως μία σημαντική κοινωνική ομάδα με θεσπισμένες προνοιακές ανάγκες, αποτελούν το 7% των νοικοκυριών με παιδιά και το 99% αυτών έχει επικεφαλής γυναίκα. Η Ιρλανδία χαρακτηρίζεται από ένα σημαντικά μεγαλύτερο ποσοστό μόνων γονέων νεαρής ηλικίας 16-24 ετών, που ανέρχεται στο 11% σε σχέση με το 3% στο σύνολο των ευρωπαϊκών χωρών. Επίσης, το ποσοστό απασχόλησής τους είναι σχετικά χαμηλό (69% για τους μόνους γονείς 25-49 ετών έναντι 73% του μέσου ευρωπαϊκού, αντίστοιχα). Αξίζει να σημειωθεί και το υψηλό επίπεδο ενασχόλησης με «οικιακά» των μόνων γονέων (21%) έναντι του μέσου ευρωπαϊκού (14%). Επιπλέον, ως προς το επίπεδο ανεργίας οι μόνες μητέρες φαίνεται ότι έχουν αυξημένες πιθανότητες, σε σχέση με το σύνολο των γυναικών, να είναι άνεργες (11% έναντι 3%). Η προστασία που τους παρέχεται έχει στόχο, αφενός, να ενισχύσει οικονομικά και να ενθαρρύνει τους μόνους γονείς να αναζητήσουν απασχόληση αντί της μακροχρόνιας εξάρτησης από τα προνοιακά επιδόματα και, αφετέρου, να τους στηρίξει να παραμείνουν στο σπίτι, εφόσον αυτή είναι η επιθυμία τους.

4.4.1 Μέτρα οικονομικής στήριξης

Επδόματα μονογονεϊκών οικογενειών

Ειδική παροχή για μονογονεϊκές οικογένειες (One-parent Family Payment – OFP) καταβάλλεται στο γονέα (πατέρα ή μητέρα) που ανατρέφει, χωρίς την υποστήριξη συντρόφου, ένα τουλάχιστον παιδί έως 18 ετών, και ο οποίος είναι χήρος/α, διαζευγμένος/η, σε διάσταση, σύζυγος φυλακισμένου, άγαμος/η ή ο γάμος του έχει ακυρωθεί. Είναι μια παροχή που βασίζεται σε εισοδηματικά κριτήρια (means tested) και χορηγείται εφόσον το εισόδημα του δικαιούχου δεν υπερβαίνει τα 375€/εβδομάδα. Η παροχή αυτή μπορεί να παραταθεί μέχρι την ηλικία των 22 ετών του παιδιού, στην περίπτωση που συνεχίζει τις σπουδές του σε κάποια αναγνωρισμένη σχολή. Το ύψος της υπολογίζεται με βάση τα συνολικά εισοδήματα του γονέα, ανέρχεται έως 185,8€/εβδομάδα και προσαυξάνεται με 22€ για κάθε παιδί. Το 2004, χορηγήθηκε σε 80.103 άτομα. Η παροχή αυτή αναπροσαρμόζεται σε ετήσια βάση και η συνολική δα-

πάνη το έτος 2000 αντιστοιχούσε στο 7% των συνολικών δαπανών κοινωνικής πρόνοιας.⁶⁸ Σε περίπτωση υπέρβασης του ορισθέντος εισοδηματικού ορίου, το ποσό που πληρώνεται στους μόνους γονείς μειώνεται κατά το ήμισυ για 6 μήνες και στη συνέχεια διακόπτεται (*transitional payment*).

Πρέπει να σημειωθεί ότι κατά το χρονικό διάστημα της χορήγησης της *ειδικής παροχής για μονογονεϊκές οικογένειες (One-parent Family Payment -OFP)* μειώνονται ως προς το ήμισυ κάποια άλλα επιδόματα που μπορούν να διεκδικήσουν οι μόνιμοι γονείς για περιορισμένο χρονικό διάστημα, όπως τα επιδόματα μητρότητας, υγείας και ασφάλειας, υιοθεσίας, αναπηρίας, ανεργίας, κ.ά.

Γονικό επίδομα χηρείας (Widowed Parent Grant) χορηγείται στο γονέα (πατέρα ή μητέρα) που χηρεύει και έχει την επιμέλεια ενός τουλάχιστον παιδιού έως 18 ετών ή έως 22, εφόσον αυτό σπουδάζει. Το επίδομα αυτό χορηγείται «άπαξ» προκειμένου να ενισχύσει το εισόδημα της οικογένειας μετά το θάνατο του ενός γονέα και ανέρχεται σε 4.000€.

Κάρτα υγείας (medical card -GP visit card) έχουν δικαίωμα να αποκτήσουν τα μέλη των μονογονεϊκών οικογενειών, με την οποία τους παρέχεται η δυνατότητα να επισκεπτόνται δωρεάν τον οικογενειακό γιατρό. Και αυτή η παροχή δίνεται με εισοδηματικά κριτήρια (*means tested*).

Επιδόματα σε όλες τις οικογένειες

Το επίδομα παιδιού (child benefit) καταβάλλεται, σε μηνιαία βάση, συνήθως στη μητέρα κάθε παιδιού μέχρι την ηλικία των 16 ετών, εφόσον έχει αναλάβει τη φροντίδα του, ή στον πατέρα ή και σε άλλο πρόσωπο, που μένει μαζί με το παιδί και το φροντίζει. Εάν το παιδί συνεχίζει να σπουδάζει ή έχει κάποιας μορφής αναπηρία παρατείνεται η παροχή μέχρι τα 18 έτη ηλικίας. Το ποσό της καθολικής αυτής παροχής, ανεξαρτήτως εισοδήματος, ανέρχεται σε 150€/μήνα για το πρώτο και δεύτερο παιδί και σε 185€/μήνα για το τρίτο και τα επόμενα παιδιά.

Το συμπληρωματικό επίδομα φροντίδας μικρού παιδιού (early childcare supplement) θεσμοθετήθηκε πρόσφατα, τον Απρίλιο του 2006, και καταβάλλεται σε τριμηνιαία βάση για κάθε παιδί κάτω των έξι ετών, συμπληρωματικά με το παραπάνω επίδομα παιδιού. Το ποσό αυτού ανέρχεται σε 250€ το τρίμηνο για κάθε παιδί (συνολικά 1.000€/χρόνο).

68. Σύμφωνα με τα στοιχεία του Τομέα Κοινωνικών και Οικογενειακών Υποθέσεων, Department of Social and Family Affairs (2005), βλέπε www.welfare.ie/publications

Το επίδομα υιοθεσίας παιδιού (*adoptive benefit*) παρέχεται στους γονείς (μητέρα ή άγαμο άνδρα) που υιοθετούν ένα παιδί, είτε είναι υπάλληλοι είτε αυτοαπασχολούμενοι και πληρούν κάποιες ασφαλιστικές προϋποθέσεις. Το επίδομα κυμαίνεται από 207,8€ έως 280€ το μήνα, ανάλογα με το εισόδημα του δικαιούχου, και χορηγείται για μια συνεχή χρονική περίοδο 20 εβδομάδων από την ημέρα της υιοθεσίας. Το ίδιο διάστημα παρέχεται στο δικαιούχο και άδεια άνευ αποδοχών (*adoptive leave*).

Επίδομα θέρμανσης (*Fuel Allowance*) δικαιούνται οι χαμηλού εισοδήματος γονείς, αλλά και οι μόνοι γονείς, εφόσον αδυνατούν να καλύψουν τις ανάγκες θέρμανσης του νοικοκυριού. Το ποσό του επιδόματος αυτού ανέρχεται σε 14€/εβδομάδα και καταβάλλεται για χρονικό διάστημα 29 εβδομάδων (από τέλος Σεπτεμβρίου έως μέσα Απριλίου κάθε έτους).

Συμπληρωματική του εισοδήματος παροχή (*Family Income Supplement- FIS*) επίσης χορηγείται και στο γονέα υπεύθυνο μονογονεϊκής οικογένειας, που εργάζεται αλλά έχει χαμηλό εισόδημα.⁶⁹ Το ύψος της αφορολόγητης αυτής παροχής, υπολογίζεται στο 60% της διαφοράς μεταξύ του εισοδηματικού ορίου, ανάλογα με το μέγεθος της οικογένειας, και του μέσου εβδομαδιαίου εισοδήματος του νοικοκυριού.

Συμπληρωματικό προνοιακό επίδομα (*Supplementary Welfare Allowance*) παρέχεται σε εβδομαδιαία βάση, προκειμένου να καλυφθούν εξαιρετικά έκτακτες ανάγκες, όταν δεν υπάρχει καθόλου εισόδημα ή αυτό είναι πολύ χαμηλό. Συνήθως χορηγείται για την πληρωμή ενοικίου, ενυπόθηκων δανείων, εξόδων κηδείας, καθώς και για την κάλυψη αναγκών λόγω φυσικών καταστροφών.

Επίδομα ένδυσης και υπόδησης για τους μαθητές (*Back to School Clothing and Footwear*) παρέχεται σε γονείς μαθητών με πολύ χαμηλά εισοδήματα, που είναι δικαιούχοι κάποιων προνοιακών παροχών, συμπεριλαμβανομένων και των μόνων γονέων με παιδιά π.χ. της συμπληρωματικής του εισοδήματος παροχής ή εντάσσονται σε προγράμματα κατάρτισης ή προώθησης στην απασχόληση κ.λπ. Το εισοδηματικό όριο για μονογονεϊκές οικογένειες με ένα παιδί ορίζεται στα 314,9€/εβδομάδα, με δύο παιδιά στα 336,5€ κ.λπ. Το επίδομα κυμαίνεται από 120€ για κάθε παιδί 2-11 ετών έως 190€ για κάθε παιδί 12-22 ετών.

69. Προκειμένου να δικαιούται αυτή την παροχή πρέπει να εργάζεται το λιγότερο 19 ώρες/εβδομάδα σε εργασία αναμενόμενης διάρκειας τριών μηνών και το μέσο εβδομαδιαίο εισόδημα να είναι μέχρι 465€ με ένα παιδί, 510€ με δύο παιδιά κ.λπ. (βλέπε, σχετικά, www.welfare.ie/publications/sw22).

Σημαντική είναι η **έκπτωση του οικογενειακού φορολογητέου εισοδήματος** (*home carer tax credit*) λόγω της κύριας ενασχόλησης της συζύγου συνήθως με τη φροντίδα ενός τουλάχιστον εξαρτώμενου μέλους της οικογένειας (παιδιά μέχρι 19 ετών, ηλικιωμένους, άτομα με αναπηρία), και κατ' επέκταση περιορισμένης δραστηριότητας στην αγορά εργασίας. Επίσης, για τις μονογονεϊκές οικογένειες με χαμηλά εισοδήματα προβλέπονται πολύ χαμηλοί φορολογικοί συντελεστές και για το λόγο αυτό, η μετακίνησή τους από την παθητική συσσώρευση επιδομάτων προς μια μερική απασχόληση δεν τους συμφέρει οικονομικά.

4.4.2 Μέτρα γονικής προστασίας

Άδεια μητρότητας (*maternity leave*) λαμβάνει η μητέρα, είτε είναι υπάλληλος είτε αυτοαπασχολούμενη και πληρώνει σχετικές εισφορές στον ασφαλιστικό της φορέα, για ένα συνεχές διάστημα μέχρι 26 εβδομάδων,⁷⁰ κατά το οποίο καταβάλλεται επίδομα μητρότητας (*Maternity benefit*). Προκειμένου να δικαιούται επίδομα μητρότητας για το μέγιστο διάστημα των 26 εβδομάδων, η μητέρα πρέπει να χρησιμοποιήσει 2 έως 16 εβδομάδες άδεια πριν το τέλος της εβδομάδας του αναμενόμενου τοκετού. Για όλο το διάστημα που παίρνει το επίδομα, δεν επιτρέπεται να εργάζεται, διαφορετικά διακόπτεται το επίδομα. Αμέσως μετά την κανονική μετ' αποδοχών άδεια μητρότητας, διάρκειας 26 εβδομάδων, η μητέρα δικαιούται συμπληρωματική άδεια μητρότητας, άνευ αποδοχών, για διάστημα 12 το πολύ εβδομάδων. Το ποσό του επιδόματος μητρότητας κυμαίνεται από 207,8€ έως 280€/εβδομάδα, ανάλογα με το εισόδημα και το συνολικό χρόνο εργασίας της τη χρονιά αυτή.

Γονική άδεια (*parental leave*) άνευ αποδοχών, με εξασφαλισμένη τη θέση εργασίας τους κατά την επιστροφή τους, δικαιούνται οι εργαζόμενοι γονείς (πατέρας ή μητέρα) με βάση τη Parental Leave Act του 1998, προκειμένου να φροντίσουν τα παιδιά τους. Η άδεια αυτή διάρκειας 14 εβδομάδων, κατόπιν συνεννόησης με τον εργοδότη, μπορεί να είναι συνεχής ή διακεκομμένη και κάθε εβδομάδα προσμετράται ασφαλιστικά. Επίσης, οι γονείς δικαιούνται επιπλέον περιορισμένη μετ' αποδοχών άδεια διάρκειας 3 ημερών το χρόνο ή 5 ημερών τα τρία χρόνια, σε περίπτωση επείγοντος προβλήματος υγείας του παιδιού τους. Έχει παρατηρηθεί θετική συσχέτιση της χρήσης των πολιτικών συμφιλίωσης οικογενειακής και επαγγελματικής ζωής

70. Από το Μάρτιο 2007, το χρονικό διάστημα των 22 εβδομάδων αυξήθηκε σε 26 εβδομάδες.

(άδεια μητρότητας, γονική) εκ μέρους των γυναικών και της συμμετοχής τους στην αγορά εργασίας.⁷¹

Επίδομα υγείας και ασφάλειας (*Health and Safety Benefit*) καταβάλλεται, σε εβδομαδιαία βάση, στις γυναίκες εκείνες που παίρνουν αντίστοιχη άδεια από την εργασία τους, λόγω των κινδύνων στους οποίους εκτίθενται, κατά τη διάρκεια της εγκυμοσύνης ή του θηλασμού. Αυτό συμβαίνει όταν εργάζονται νυκτερινές ώρες ή αντιμετωπίζουν λόγω του επαγγέλματός τους κινδύνους για την υγεία και την ασφάλειά τους και εφόσον καλύπτουν τις προϋποθέσεις του ασφαλιστικού τους φορέα. Και το επίδομα αυτό είναι ανάλογο του επιπέδου των εισοδημάτων της εργαζόμενης και προσαυξάνεται ανάλογα με τον αριθμό των εξαρτώμενων παιδιών.

4.4.3 Υπηρεσίες παιδικής φροντίδας

Όσον αφορά το σύστημα παιδικής φροντίδας στην Ιρλανδία, πρέπει να σημειωθεί ότι τα τελευταία χρόνια έχει αναδειχθεί σε θέμα πολιτικής προτεραιότητας, δεδομένου ότι υπάρχει έλλειψη επάρκειας αντίστοιχων υπηρεσιών φύλαξης και φροντίδας παιδιών προσχολικής ηλικίας. Οι υπάρχουσες δομές των βρεφονηπιακών και παιδικών σταθμών (*crèches, preschools, playgroups*) τόσο οι ιδιωτικές όσο και οι δημόσιες (σε επίπεδο κοινότητας) είναι υπερπλήρεις και λόγω της ζήτησης τα δίδακτρα είναι πολύ υψηλά (κατά μέσον όρο 600€/μήνα για πλήρες ωράριο φροντίδας).

Παράλληλα υπάρχουν και ιδιώτες, που αναλαμβάνουν τη φροντίδα μικρών παιδιών στο σπίτι τους (*childminders*), συχνά μαζί με τα δικά τους παιδιά, και το ωράριο, οι υποχρεώσεις και η αμοιβή τους ρυθμίζονται κατόπιν συνεννόησης με τους γονείς. Υπολογίζεται ότι ένα ποσοστό της τάξης του 12% και του 17% των αναγκών φροντίδας των παιδιών ηλικίας μέχρι 3 και 9 ετών, αντίστοιχα, ανατίθεται με υψηλό κόστος στον ιδιωτικό τομέα.⁷² Βάσει του ισχύοντος νομοθετικού πλαισίου (*Child Care Act, 1991*), οι ιδιώτες αυτοί όταν φροντίζουν λιγότερα από 4 παιδιά δεν απαιτείται να καταχωρούνται επίσημα ούτε επομένως και να ελέγχονται. Πρόσφατα, προκειμένου να αυξηθεί η προσφορά των παρεχόμενων υπηρεσιών, έγινε πρόβλεψη για την παροχή οικονομικών κινήτρων στον ιδιωτικό τομέα προκειμένου να δημιουργηθούν επιπλέον θέσεις φροντίδας για παιδιά προσχολικής ηλικίας.⁷³ Μεγά-

71. Βλέπε, σχετικά, OECD, 2006.

72. Όπως παραπάνω.

73. Ειδικότερα, θεσπίστηκε ως κίνητρο η φοροαπαλλαγή του εισοδήματος των child-

λη είναι η έλλειψη υπηρεσιών φροντίδας για τις ώρες μετά το σχολείο, εφόσον μόνο το 2,2% των μαθητών καλύπτεται από την παράταση του σχολικού ωραρίου. Συμπληρωματικά, σε κοινοτικό επίπεδο αναπτύσσονται προγράμματα απασχόλησης μικρών παιδιών «μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα»⁷⁴ από εθελοντές, τα οποία καλύπτουν μερικές ώρες του ωραρίου εργασίας ή εκπαίδευσης των γονέων τους. Τα προγράμματα αυτά απασχολούν τα μικρά παιδιά εποικοδομητικά, συμβάλλοντας τόσο στην εκπαίδευση όσο και στην κοινωνικοποίησή τους. Επίσης, πρέπει να σημειωθεί ότι δεν προβλέπεται άμεση κρατική οικονομική ενίσχυση για τις δαπάνες φροντίδας παιδιών προσχολικής ηλικίας με τις οποίες επιβαρύνονται οι γονείς τους.

Με βάση τα διαθέσιμα στοιχεία, περίπου το 57,5% των οικογενειών με παιδιά προσχολικής ηλικίας φροντίζουν οι ίδιες τα παιδιά σε σταθερή βάση⁷⁵ και δεν χρησιμοποιούν τις υπάρχουσες υπηρεσίες φροντίδας. Για το λόγο αυτό, αν και τα παιδιά στην Ιρλανδία δεν υποχρεούνται να φοιτούν στο σχολείο μέχρι την ηλικία των 6 ετών, σχεδόν όλα τα παιδιά ξεκινούν το δημοτικό σχολείο μόλις συμπληρώσουν τα 4 χρόνια.

Λόγω της αυξανόμενης συμμετοχής των γυναικών στην αγορά εργασίας και της αντίστοιχης ζήτησης υπηρεσιών φροντίδας για μικρά παιδιά, παράλληλα με την αποδυνάμωση των υποστηρικτικών δικτύων της οικογένειας, τα τελευταία χρόνια υλοποιούνται αρκετά προγράμματα για την ανάπτυξη υπηρεσιών φροντίδας των παιδιών, στοχεύοντας στην αύξηση κατά 50% των διαθέσιμων θέσεων σε υπηρεσίες στο πλαίσιο της κοινότητας – όχι ιδιωτικού ή κερδοσκοπικού χαρακτήρα.⁷⁶

Πρέπει να επισημανθεί ότι όσον αφορά τις μονογονεϊκές οικογένειες, πέρα από την τηλεφωνική γραμμή βοήθειας, τα ειδικά φυλλάδια οδηγιών για μονογονεϊκές οικογένειες καθώς και τις ειδικές διευθύνσεις στο διαδίκτυο,

minders, που προέρχεται από φύλαξη παιδιών και ανέρχεται μέχρι 10.000 €/χρόνο.

74. Τα έξοδά τους καλύπτονται από επιχορηγήσεις, ενώ η συμμετοχή των γονέων είναι μικρή (ενδεικτικά, 30€ για 15 ώρες απασχόλησης των παιδιών την εβδομάδα). Τα προγράμματα αυτά προετοιμάζουν τα παιδιά για το σχολείο, εφόσον κυρίως απευθύνονται σε παιδιά που την επόμενη σχολική χρονιά ξεκινούν το πρώτο επίπεδο εκπαίδευσης.

75. Βλέπε, σχετικά, Department of Justice, Equality and Law Reform, 2004, *Developing Childcare in Ireland*, σ.8.

76. Επίσης υλοποιείται ένα Εθνικό Επενδυτικό Πρόγραμμα για την Παιδική Φροντίδα (National Childcare Investment Programme –NCIP 2006-2010) με στόχο την ένταξη των κοινωνικά αποκλεισμένων γονέων στην κατάρτιση, εκπαίδευση και απασχόληση μέσω της υποστήριξης της ανάπτυξης υπηρεσιών παιδικής φροντίδας σε κοινοτικό επίπεδο σε μη προνομιούχες περιοχές της χώρας. Βλέπε, σχετικά, Department of Justice, Equality and Law Reform, 2004.

υπάρχει ένα εκτεταμένο δίκτυο κοινωνικών υπηρεσιών στο οποίο μπορούν να απευθύνονται και να λαμβάνουν πληροφόρηση και υποστήριξη σχετικά με τις διαθέσιμες επιλογές τους σε κάθε πρόβλημα που αντιμετωπίζουν.

Στις κοινωνικές υπηρεσίες των τοπικών γραφείων κοινωνικής πρόνοιας (one stop-shop) παρέχεται καθοδήγηση στους μόνους γονείς, καθώς και σε όλες τις οικογένειες σε κρίση, από ειδικούς συμβούλους (facilitators), σχετικά με τον τρόπο βελτίωσης του εισοδήματός τους, καθώς και ενθάρρυνση προκειμένου να επιστρέψουν στην εκπαίδευση και κατάρτιση, με στόχο να προωθηθούν σε εργασία ανάλογη με τα προσόντα τους και την επιθυμία τους.

Δίνεται μεγάλη έμφαση στην ένταξη των μόνων γονέων σε ειδικά προγράμματα εκπαίδευσης (σε δευτεροβάθμιο, τριτοβάθμιο, ή και σε μεταπτυχιακό επίπεδο σπουδών) ή επαγγελματικής κατάρτισης προκειμένου να αποκτήσουν εξειδίκευση, ώστε να ενταχθούν στη συνέχεια στην αγορά εργασίας. Τους παρέχεται επιπλέον ως κίνητρο η δυνατότητα να διατηρούν για τα πρώτα 3-4 χρόνια, παράλληλα με τα εισοδήματά τους από την εργασία τους, και τα προνοιακά επιδόματά τους καθώς και άλλες παροχές, όπως την πληρωμή δαπάνης φροντίδας των παιδιών τους και σταδιακά να απεξαρτηθούν από αυτά.

4.5 Σουηδία

Στη Σουηδία, κεντρική θέση στο σχεδιασμό της πολιτικής για την οικογένεια έχουν η παροχή ενός ανεπτυγμένου συστήματος φροντίδας των παιδιών καθώς και η προσφορά διευκολύνσεων στους γονείς, προκειμένου να ανταποκρίνονται στις υποχρεώσεις ανατροφής των παιδιών τους. Η γονεϊκότητα θεωρείται ότι αποτελεί ευθύνη και της μητέρας και του πατέρα και οι πατέρες ενθαρρύνονται ιδιαίτερα να έχουν ενεργή συμμετοχή στην ανατροφή των παιδιών τους, κάνοντας χρήση των δικαιωμάτων τους για γονικές άδειες.

Η Σουηδία παραδοσιακά λαμβάνει μέτρα για την ενθάρρυνση των γυναικών να συνδυάζουν την οικογενειακή και επαγγελματική ζωή, με αποτέλεσμα να εμφανίζει υψηλά ποσοστά συμμετοχής των γυναικών στην αγορά εργασίας, που φτάνουν το 86% των μητέρων με παιδιά προσχολικής ηλικίας και το 94% με παιδιά σχολικής ηλικίας.

Το 55% των παιδιών γεννιούνται εκτός γάμου των γονέων τους, η συχνότητα των διαζυγίων αυξάνει συνεχώς, και το ποσοστό των μονογονεϊκών οικογενειών με παιδιά ανέρχεται στο 22% του συνόλου των νοικοκυριών με

παιδιά και το 26% των μόνων γονέων είναι άνδρες⁷⁷, το υψηλότερο ποσοστό μεταξύ των 15 χωρών της ΕΕ, που ανέρχεται κατά μέσον όρο στο 9%.

Οι μόνοι γονείς επικεφαλής μονογονεϊκών οικογενειών συμπεριλαμβάνονται στο πλαίσιο πολιτικής για εργαζόμενους γονείς, χωρίς να ξεχωρίζουν ως μια ιδιαίτερη ομάδα. Το σχήμα της οικογένειας που επιλέγουν οι γονείς δεν επηρεάζει τα δικαιώματά τους σε σχέση με τα παιδιά τους και στην πράξη τα δικαιώματα των παιδιών είναι εκείνα που βρίσκονται στο επίκεντρο του σχεδιασμού πολιτικής. Οι μόνοι γονείς 25-49 ετών εμφανίζουν χαμηλότερα ποσοστά απασχόλησης σε σχέση με τα άτομα της ίδιας ηλικιακής ομάδας (75% και 85%, αντίστοιχα), και το μεγαλύτερο ποσοστό αυτών εργάζεται με πλήρη απασχόληση (88% έναντι 83% του μέσου ευρωπαϊκού, αντίστοιχα).

4.5.1 Μέτρα οικονομικής στήριξης

Επδόματα μονογονεϊκών οικογενειών

Βοήθημα διατροφής (*maintenance support*) εξασφαλίζεται εκ των προτέρων σε κάθε παιδί μονογονεϊκής οικογένειας μέχρι 18 ετών ή 20 εφόσον σπουδάζει, του οποίου οι γονείς δεν συμβιώνουν για οποιονδήποτε λόγο και δεν λαμβάνει διατροφή από τον υπόχρεο γονέα. Το βοήθημα αυτό καταβάλλεται στο γονέα που έχει αναλάβει την επιμέλεια και με τον οποίο το παιδί μένει, και ανέρχεται στα 141€/μήνα για κάθε παιδί. Ο υπόχρεος για τη διατροφή του παιδιού γονέας οφείλει να αποδώσει στο κράτος το σύνολο ή μέρος της παροχής αυτής, ανάλογα με το ύψος του εισοδήματός του και τον αριθμό των παιδιών, για τα οποία είναι υπεύθυνος. Το βοήθημα αυτό μπορεί να χορηγηθεί και συμπληρωματικά της διατροφής, που καταβάλλει ο ένας γονέας απευθείας στον άλλο, ώστε να ανέλθει αυτή στο ποσό των 141€/μήνα για κάθε παιδί.

Επδόματα σε όλες τις οικογένειες

Το επίδομα παιδιού (*child allowance*) είναι μια καθολική παροχή χωρίς εισοδηματικά κριτήρια, που χορηγείται σε κάθε γονέα που έχει την επιμέλεια ενός παιδιού μέχρι 16 ετών και ανέρχεται στα 117€/μήνα.⁷⁸ Ένα συμπληρωματικό επίδομα (*large family supplement*) για κάθε παιδί χορηγείται στις

77. Βλέπε Björnberg U. et al., 2004, *Labour Supply: The case of Sweden*.

78. Όλες οι παροχές σε χρήμα αφορούν τιμές 2006.

Βλέπε, σχετικά, www.forsakringskassan.se/sprak/eng. Πρέπει να σημειωθεί ότι η μετατροπή των ποσών έγινε λαμβάνοντας υπόψη την ισοτιμία 1Ευρώ=9 κορώνες Σουηδίας.

οικογένειες με δύο ή περισσότερα παιδιά, το οποίο κλιμακώνεται από 11€/μήνα για το δεύτερο παιδί, 50,5€ για το τρίτο, έως 262€ για το πέμπτο και τα επόμενα. Όταν το παιδί συμπληρώσει την ηλικία των 16 ετών και συνεχίζει την εκπαίδευση στο λύκειο (upper secondary school), παρατείνεται η χορήγηση του επιδόματος μέχρι την ηλικία των 20 ετών, με τη μορφή του επιδόματος σπουδών (*study allowance*).

Στεγαστικό επίδομα (*housing allowance*) παρέχεται με εισοδηματικά κριτήρια (means- tested) σε οικογένειες χαμηλού εισοδήματος με παιδιά και το ύψος του εξαρτάται από το μέγεθος και κόστος της κατοικίας, το εισόδημα και τη σύνθεση του νοικοκυριού. Κατ' εξαίρεση δικαιούχοι του επιδόματος αυτού είναι και νέοι 18-28 ετών χωρίς παιδιά. Αποτελείται από δύο επιμέρους επιδόματα, το «ειδικό επίδομα για τα παιδιά», ανάλογο του αριθμού τους, και το «στεγαστικό», ανάλογο του κόστους της κατοικίας. Σε οικογένειες που πληρώνουν χαμηλό ενοίκιο χορηγείται μόνο το «ειδικό επίδομα για τα παιδιά». Σχεδόν το 30% των νοικοκυριών με παιδιά στη Σουηδία λαμβάνει αυτό το επίδομα.

Στην περίπτωση που οι γονείς συμμετέχουν σε κάποιο πρόγραμμα επαγγελματικής κατάρτισης και προώθησης στην απασχόληση υποστηρίζονται από τα τοπικά Γραφεία Εργασίας (County Employment Boards) και τους καταβάλλεται ένα ημερήσιο επίδομα (Activity support) για 5 ημέρες/εβδομάδα, που υπολογίζεται όπως και το επίδομα ασθενείας, είναι, δηλαδή, ανάλογο του απολεσθέντος εισοδήματος.

4.5.2 Μέτρα γονικής προστασίας

Επίδομα κύησης (*pregnancy benefit*) για διάστημα έως 50 ημερών (7 εβδομάδες) καταβάλλεται σε έγκυες γυναίκες, οι οποίες αδυνατούν να συνεχίσουν την ιδιαίτερα επίπονη εργασία τους λόγω της κατάστασής τους, για το χρονικό διάστημα της άδειάς τους από την 60^η έως την 11^η ημέρα πριν από την αναμενόμενη ημερομηνία τοκετού. Απαραίτητη προϋπόθεση είναι η αδυναμία μετακίνησής τους σε άλλη λιγότερο κοπιαστική θέση εργασίας από τον εργοδότη τους. Επιπλέον, οι γυναίκες εκείνες, στις οποίες απαγορεύεται να συνεχίσουν την εργασία τους λόγω των κινδύνων στους οποίους εκτίθενται στο εργασιακό τους περιβάλλον, δικαιούνται αυτό το επίδομα για όσο διάστημα ισχύει η απαγόρευση. Το επίδομα αυτό υπολογίζεται στο 80% των αποδοχών της εγκύου γυναίκας.

Γονική άδεια (*parental leave*) παρέχεται στους γονείς (μητέρα ή πατέρα) για διάστημα μέχρι 480 ημερών, κατά το οποίο καταβάλλεται και το αντί-

στοιχο επίδομα (*parental benefit*). Για τις πρώτες 390 ημέρες, το επίδομα υπολογίζεται όπως και το επίδομα ασθενείας, είναι δηλαδή ανάλογο του απολεσθέντος εισοδήματος (ανέρχεται στο 80% των αποδοχών του γονέα μέχρι το καθορισμένο όριο των 70€/ημέρα). Σε γονείς με χαμηλό ή μηδενικό εισόδημα παρέχεται βασικό επίδομα της τάξης των 20€/ημέρα (*minimum guaranteed benefit*) για το χρονικό διάστημα των 390 αυτών ημερών. Για τις υπόλοιπες 90 ημέρες της γονικής άδειας, εφόσον ο γονέας επιλέξει να παρατείνει την άδειά του και να παραμείνει στο σπίτι με το παιδί, δικαιούται το ελάχιστο βασικό επίδομα των 20€/ημέρα (το ίδιο ποσόν για όλους). Οι 480 ημέρες της γονικής άδειας διαιρούνται εξίσου μεταξύ των δύο γονέων και ο καθένας λαμβάνει άδεια 240 ημερών. Υπάρχει, όμως, η δυνατότητα μεταβίβασης 180 ημερών άδειας από τον ένα γονέα στον άλλο, υποχρεωτικά όμως ο κάθε γονέας πρέπει να κάνει χρήση άδειας τουλάχιστον 60 ημερών. Οι μόνοι γονείς επικεφαλής μονογονεϊκών οικογενειών δικαιούνται όλες τις ημέρες της γονικής άδειας –και τις 480– μόνοι τους. Η μητέρα δικαιούται να ξεκινήσει την άδειά της 60 ημέρες πριν την αναμενόμενη ημερομηνία τοκετού. Οι γονείς κάθε παιδιού μπορούν να κάνουν χρήση της γονικής αυτής παροχής μέχρι την ηλικία των 8 ετών ή μέχρι την ολοκλήρωση της πρώτης σχολικής του χρονιάς. Επιπλέον, τους δίνεται η δυνατότητα επιλογής να εργάζονται με μειωμένο ωράριο για κάποιο χρονικό διάστημα (με ανάλογη περικοπή των αποδοχών τους), λύση που προτιμούν πολλές μητέρες. Σχεδόν όλοι οι γονείς επωφελούνται αυτών των αδειών, περίπου το 95% αυτών κάνει χρήση των 390 ημερών με αποδοχές βάσει του υψηλότερου επιδόματος και το 80% των γονέων χρησιμοποιεί και τις υπόλοιπες ημέρες, που αμείβονται με το ενιαίο ελάχιστο επίδομα. Τα τελευταία χρόνια, το ποσοστό χρησιμοποίησης της γονικής άδειας από τους άνδρες αυξάνεται σταθερά, από 3% το 1974 έτος που θεσμοθετήθηκε, ανήλθε στο 14% το 2001. Επίσης, ο νόμος εγγυάται την προστασία της εργασίας και οι γονείς κατά τη επιστροφή τους από την άδεια απαιτούν την ίδια ή εφάμιλλη θέση εργασίας.

Προσωρινή γονική άδεια (*temporary parental leave*) για τη φροντίδα του παιδιού τους χορηγείται στους γονείς σε περίπτωση ασθένειας του παιδιού ή του ατόμου, που έχει αναλάβει τη φροντίδα αυτού. Οι γονείς δικαιούνται να ζητήσουν μέχρι 120 ημέρες άδεια το χρόνο για τη φροντίδα κάθε παιδιού ηλικίας μέχρι 12 ετών, ή 16 υπό ειδικές προϋποθέσεις. Το αντίστοιχο γονικό επίδομα ανέρχεται στο 80% των αποδοχών τους και καταβάλλεται για όλη την εργάσιμη ημέρα ή για ποσοστό αυτής, ανάλογα με την ανάγκη της άδειας. Κατά μέσον όρο οι γονείς παίρνουν άδεια 7 ημερών ανά παιδί ετησίως. Η διευκόλυνση αυτή χρησιμοποιείται σε ευρεία κλίμακα και από

τους δύο γονείς. Το 2001, το 41% των ημερών της γονικής αυτής άδειας χρησιμοποιήθηκε από τους πατέρες.

Άδεια πατρότητας (*Paternity leave or Dad's days*) δέκα ημερών με αποδοχές (προσωρινό γονικό επίδομα) δικαιούται ο πατέρας που αποκτά παιδί, εντός διαστήματος 60 ημερών από την έξοδο του παιδιού από το μαιευτήριο. Η παροχή αυτή χρησιμοποιείται από την πλειονότητα των πατέρων για να φροντίσουν το νεογέννητο παιδί ή τα μεγαλύτερα παιδιά της οικογένειας.

4.5.3 Υπηρεσίες παιδικής φροντίδας

Στη Σουηδία, το δημόσιο σύστημα παροχής φροντίδας σε μικρά παιδιά διακρίνεται για την καθολικότητά του και το υψηλό επίπεδο ποιότητας των παρεχομένων υπηρεσιών και συντελεί στην εκπαίδευση και ολοκληρωμένη ανάπτυξη των παιδιών, διευκολύνοντας τους γονείς να συνδυάζουν την ανατροφή των παιδιών με την εργασία ή τις σπουδές τους, δεδομένου ότι βασίζεται κυρίως στις ανάγκες των παιδιών. Η τοπική αυτοδιοίκηση είναι υποχρεωμένη να παρέχει δημόσιες οργανωμένες υπηρεσίες φροντίδας σε όλα τα παιδιά τόσο προσχολικής ηλικίας 1-6 ετών όσο και σχολικής μέχρι την ηλικία των 12 ετών, που να λειτουργούν καθόλη τη διάρκεια του έτους με ωράριο που εξυπηρετεί τους γονείς, που εργάζονται ή σπουδάζουν.⁷⁹

Όσον αφορά τη φροντίδα παιδιών προσχολικής ηλικίας, το μεγαλύτερο ποσοστό τους (65% όλων των παιδιών ηλικίας 1-5 ετών) εγγράφονται σε βρεφονηπιακούς και παιδικούς σταθμούς (*regular preschools*), ενώ μικρότερο ποσοστό παιδιών (11%) ανατίθεται για ημερήσια φροντίδα στο σπίτι κάποιων ειδικά καταρτισμένων φροντιστών (*municipal childminders*), επιλεγμένων από την τοπική αυτοδιοίκηση (*family daycare homes*). Συμπληρωματικά λειτουργούν και ανοιχτές προσχολικές υπηρεσίες (*open preschools*) όπου τα παιδιά με τους γονείς ή τους φροντιστές τους μπορούν να μετέχουν δωρεάν σε παιδαγωγικές ομάδες δραστηριοτήτων, όποτε το επιθυμούν.

Για τα παιδιά σχολικής ηλικίας λειτουργούν κέντρα δημιουργικής απασχόλησης (*leisure-time centres*) προκειμένου να απασχολούνται τις ελεύθερες ώρες και ημέρες και ένα αρκετά μεγάλο ποσοστό της τάξης του 62% των παιδιών ηλικίας 6-9 ετών χρησιμοποιεί αυτές τις υπηρεσίες. Επιπλέον, τα παιδιά αυτής της ηλικίας χρησιμοποιούν και ανοιχτές εκτός σχολείου

79. Δεν υπάρχουν διαθέσιμες υπηρεσίες φροντίδας για παιδιά ηλικίας μέχρι ενός έτους, λόγω του δικαιώματος των γονέων για γονική άδεια 480 ημερών για τη φροντίδα του παιδιού τους.

υπηρεσίες (open out-of-school services) καθώς και οικογενειακή ημερήσια φροντίδα (family day-care homes).

Ενώ τα παιδιά υποχρεούνται να ξεκινήσουν την υποχρεωτική εκπαίδευση στην ηλικία των 7 ετών, σχεδόν όλα, το 95% των παιδιών ηλικίας 6 ετών, παρακολουθούν, αν και δεν είναι υποχρεωτικό, μια προσχολική τάξη (preschool class) προετοιμασίας για το σχολείο. Οι δήμοι υποχρεούνται να εξασφαλίζουν σε όλα τα παιδιά τη δυνατότητα παρακολούθησης τουλάχιστον τριών ωρών/ημέρα προσχολικής προετοιμασίας (συνολικά 525 ώρες), ακόμη και στα παιδιά των άνεργων γονέων.

Οι γονείς πληρώνουν στους δήμους δίδακτρα για τις υπηρεσίες φροντίδας των παιδιών τους, τα οποία υπολογίζονται σε ποσοστό του εισοδήματός τους και εξαρτώνται από την ηλικία, και τη χρήση των υπηρεσιών αυτών από τα παιδιά (πλήρες ή μειωμένο ωράριο). Κάθε δήμος αποφασίζει το ύψος των διδάκτρων, ανάλογα με το ποσό της κρατικής επιχορήγησης που λαμβάνει από την κεντρική διοίκηση. Από το 2001, έχουν καθοριστεί ανώτατα όρια διδάκτρων, τα οποία για παιδιά προσχολικής ηλικίας ανέρχονται περίπου σε 150€/μήνα και για παιδιά σχολικής ηλικίας σε 100€, τα οποία μειώνονται ανάλογα με τον αριθμό των παιδιών κάθε οικογένειας. Επίσης, η τοπική αυτοδιοίκηση μπορεί να παραχωρήσει την αρμοδιότητα για λειτουργία αντίστοιχων υπηρεσιών φροντίδας και σε άλλους φορείς, όπως σε σωματεία γονέων, μεταβιβάζοντας αντίστοιχα κάποιες επιχορηγήσεις. Παράλληλα λειτουργούν και ιδιωτικές υπηρεσίες φροντίδας σε περιορισμένη κλίμακα. Περίπου το 15% όλων των παιδιών προσχολικής ηλικίας χρησιμοποιούν υπηρεσίες που δεν υπάγονται στην αρμοδιότητα των δήμων.

4.6 Γερμανία

Η ενοποίηση της Ανατολικής με τη Δυτική Γερμανία είχε ως αποτέλεσμα τη συγχώνευση δύο διαφορετικών και συχνά αντικρουόμενων προσεγγίσεων στον τομέα της οικογενειακής πολιτικής. Για παράδειγμα, στην Ανατολική Γερμανία ήδη από το 1950, με το Νόμο «περί της προστασίας των παιδιών και των μητέρων και περί δικαιωμάτων των γυναικών», τα εκτός γάμου παιδιά δεν θεωρούνται κοινωνικά στιγματισμένα, και οι άγαμες μητέρες εμφάνιζαν μεγαλύτερα ποσοστά απ' ότι στη Δυτική και η συνολική δαπάνη ανατροφής των παιδιών τους καλυπτόταν από το κράτος, είτε άμεσα είτε έμμεσα μέσω διαφόρων παροχών, δημόσιων υπηρεσιών παιδικής φροντίδας και επιπλέον βοηθημάτων στις μόνες μητέρες. Στη Δυτική, η οποία είχε

ανάκαθεν έναν έντονο «οικογενειοκεντρικό» χαρακτήρα, επικρατούσε το μοντέλο του άνδρα «τροφοδότη» της οικογένειας (breadwinner) με τη μητέρα να παραμένει στο σπίτι με τα παιδιά.

Στη Γερμανία, το Σύνταγμα προστατεύει την οικογένεια, στην έννοια της οποίας συμπεριλαμβάνει τα έγγαμα ζευγάρια με ή χωρίς παιδιά, καθώς και τους μόνους γονείς (μητέρες και πατέρες). Ο ορισμός της «οικογένειας» και των «γονέων» είναι σε διαδικασία συνεχούς αναθεώρησης και διεύρυνσης, για παράδειγμα το 2004, σύντροφοι του ίδιου φύλου που συμβιώνουν κέρδισαν το δικαίωμα υιοθεσίας των παιδιών των συντρόφων τους, εφόσον συναινεί ο βιολογικός γονέας τους. Οι σύντροφοι που συμβιώνουν (όχι οι γονείς των παιδιών με τα οποία συνοικούν) δεν αναγνωρίζονται νομικά ως «οικογένεια» της μόνης μητέρας ή πατέρα.

Ο συνδυασμός των προβλημάτων που εμφανίζουν και οι άλλες ευρωπαϊκές χώρες, όπως η χαμηλή γονιμότητα, η γήρανση του πληθυσμού, τα χαμηλά ποσοστά απασχόλησης των γυναικών, οι μεταβολές στη δομή της οικογένειας, θέτουν σε κίνδυνο το οργανωμένο γερμανικό σύστημα κοινωνικής ασφάλειας. Το ποσοστό απασχόλησης των μητέρων με παιδιά μέχρι 3 ετών είναι πολύ χαμηλό (48%), σε σχέση με το αντίστοιχο όλων των γυναικών (64,5%).⁸⁰ Οι μονογονεϊκές οικογένειες ανέρχονται στο 8% των οικογενειών με παιδιά, κατά το μεγαλύτερο ποσοστό τους (58%) έχουν ένα παιδί, παρουσιάζουν χαμηλή απασχόληση, δεδομένου ότι οι μόνοι γονείς 25-49 ετών παρουσιάζουν απασχόληση 68% έναντι του μέσου ευρωπαϊκού 73%, και έναντι του συνόλου των ατόμων αυτής της ηλικίας 83%. Επίσης, ένα υψηλό ποσοστό τους (22%) εργάζεται σε συνθήκες μερικής απασχόλησης σε σχέση με το συνολικό πληθυσμό της ίδιας ηλικιακής ομάδας (14%) και σημειώνει αρκετά υψηλό επίπεδο ενασχόλησης με «οικιακά» (19%), ενώ η κοινωνική βοήθεια (social assistance) αποτελεί το δίκτυ ασφαλείας γι αυτές, εξασφαλίζοντάς τους ένα αξιοπρεπές επίπεδο διαβίωσης.

Σήμερα στη Γερμανία, η οικογενειακή πολιτική επικεντρώνεται στην οικονομική ενίσχυση της οικογένειας μέσω της επιδοματικής και φορολογικής πολιτικής καθώς και της ευρείας εφαρμογής του προγράμματος κοινωνικής βοήθειας στις οικογένειες με χαμηλά εισοδήματα. Παράλληλα, θέμα προτεραιότητας αποτελούν η υιοθέτηση πολιτικών συμφιλίωσης της οικογενειακής και επαγγελματικής ζωής και η άρση των εμποδίων για την απασχό-

80. Έντονες διαφοροποιήσεις συναντώνται μεταξύ των περιοχών της πρώην Δυτικής και Ανατολικής Γερμανίας, λόγω της διαφοράς στην ανάπτυξη των υπηρεσιών δημόσιας παιδικής προστασίας.

ληση των γυναικών, μέσω της εξασφάλισης των δικαιωμάτων των μεγάλης διάρκειας γονικών αδειών καθώς και της περαιτέρω ανάπτυξης του συστήματος παιδικής φροντίδας.

4.6.1 Μέτρα οικονομικής στήριξης

Επδόματα μονογονεϊκών οικογενειών

Η προκαταβολή διατροφής (*Maintenance advance*) είναι ένα ειδικό βοήθημα για μονογονεϊκές οικογένειες, που εξασφαλίζει ένα σταθερό ελάχιστο επίπεδο διαβίωσης σε κάθε παιδί (εκτός γάμου ή διαζευγμένων γονέων) που διαμένει με ένα μόνο γονέα, στην περίπτωση που το ποσό της διατροφής που έχει συμφωνηθεί ή επιδικαστεί δεν καταβάλλεται από τον υπόχρεο γονέα (πατέρα ή μητέρα). Το βοήθημα αυτό χορηγείται και στα ορφανά παιδιά, όταν δεν λαμβάνουν άλλη παροχή. Χορηγείται σε παιδιά ηλικίας μέχρι 12 ετών για διάστημα το πολύ 72 μηνών. Το ύψος του μηνιαίου αυτού επιδόματος εξαρτάται από την ηλικία του παιδιού και διαφοροποιείται ελαφρά κατά περιοχές. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι, για παιδιά ηλικίας 0-6 ετών, διαμορφώνεται στα 122€ για την πρώην Δυτική και στα ή 106€/μήνα για την πρώην Ανατολική Γερμανία, και για τα μεγαλύτερα παιδιά 6-12 ετών στα 164 και 145€/μήνα αντίστοιχα.⁸¹

Εισοδηματική ενίσχυση δικαιούνται οι μόνοι γονείς επικεφαλής μονογονεϊκών οικογενειών, υπό τη μορφή **πρόσθετης επιχορήγησης** (*Additional requirements grant*), οι οποίοι δεν εργάζονται λόγω του ότι ασχολούνται με τη φροντίδα των παιδιών τους και δεν έχουν επαρκή μέσα για τη διαβίωσή τους. Η παροχή αυτή υπολογίζεται σε ποσοστό του ελάχιστου καθορισμένου εισοδηματικού ορίου, ανάλογα με τον αριθμό και την ηλικία των παιδιών.

Επδόματα σε όλες τις οικογένειες

Το επίδομα παιδιού (*child benefit*) θεωρείται η σημαντικότερη οικογενειακή παροχή. Είναι μια καθολική παροχή για όλα τα παιδιά μέχρι 18 ή 21 ετών (εφόσον είναι εγγεγραμμένα στο Ταμείο Ανεργίας και έχουν ετήσιο εισόδημα μέχρι 7.680€), η οποία μπορεί να λειτουργήσει με δύο διαφορετικούς τρόπους: είτε ως καθαρά χρηματικό επίδομα είτε ως φοροαπαλλαγή (tax allowance). Το επίδομα παιδιού καταβάλλεται κάθε μήνα με τους μισθούς και

81. Όλες οι παροχές σε χρήμα αφορούν τιμές 2007. Βλέπε, σχετικά, www.bmfsfj.de/Publikationen/women-in-germany

τα άλλα κοινωνικά επιδόματα, στην ουσία όμως είναι ενσωματωμένο στο φορολογικό σύστημα και οι μηνιαίες πληρωμές πρέπει να θεωρούνται ως προκαταβολές επιστροφής φόρου. Το ύψος του επιδόματος ανέρχεται σε 154 €/μήνα για το πρώτο, δεύτερο και τρίτο παιδί, και 179 € για το τέταρτο και τα επόμενα από αυτό, ανεξάρτητα από το επίπεδο του εισοδήματος των γονέων. Όταν λειτουργεί ως φοροαπαλλαγή, το αντίστοιχο συνολικό ποσό του επιδόματος εκπίπτει από το οικογενειακό εισόδημα, πριν αυτό φορολογηθεί και συντελεί στο να μειώνεται ο φόρος που προκύπτει. Πρέπει να σημειωθεί ότι οι οικογένειες με χαμηλά εισοδήματα προτιμούν την παροχή σε χρήμα, διότι το ποσό του επιδόματος είναι υψηλότερο από τη μείωση του φόρου. Οι γονείς των παιδιών που σπουδάζουν δικαιούνται αυτό το επίδομα μέχρι αυτά να συμπληρώσουν την ηλικία των 27 ετών (ή 28 ετών για τα αγόρια που υπηρετούν τη στρατιωτική ή πολιτική τους θητεία). Εάν οι γονείς είναι χωρισμένοι ή σε διάσταση, χορηγείται στο γονέα με τον οποίο διαμένει το παιδί, ή σε όποιο άλλο πρόσωπο έχει την επιμέλειά του. Τα ορφανά παιδιά και τα παιδιά που δεν γνωρίζουν πού είναι οι γονείς τους λαμβάνουν τα ίδια το επίδομα, εφόσον κανείς άλλος δεν διεκδικεί αυτό ή άλλες ισοδύναμες παροχές.

Ομοσπονδιακό επίδομα ανατροφής παιδιού (*Federal child-raising allowance*) καταβάλλεται σε γονείς που έχουν πάρει άδεια από την εργασία τους ή έχουν μειώσει τις ώρες απασχόλησης (μέχρι 30 ώρες/εβδομάδα), λόγω της ενασχόλησής τους με την ανατροφή των παιδιών, μέχρι τη συμπλήρωση του 2ου έτους της ηλικίας τους. Οι γονείς έχουν το δικαίωμα να επιλέξουν μεταξύ 300€/μήνα, ανώτατο όριο, για χρονικό διάστημα 2 ετών άδειας από την εργασία ή μειωμένης απασχόλησης ή 460€/μήνα, ανώτατο όριο, για διάστημα μόνο ενός έτους αντίστοιχα. Το επίδομα αυτό παρέχεται με εισοδηματικά κριτήρια, με ιδιαίτερα ευνοϊκούς όρους για τις μονογονεϊκές οικογένειες (30.000€/χρόνο όριο εισοδήματος για έγγαμο ζευγάρι και 23.000€/χρόνο για μονογονεϊκές οικογένειες, το οποίο αυξάνεται ανάλογα με τον αριθμό των παιδιών). Το επίδομα αυτό, ενώ δεν μπορεί να καταβληθεί συγχρόνως με το επίδομα μητρότητας, συνήθως καταβάλλεται παράλληλα με το γονικό επίδομα. Ορισμένα κρατίδια (Länder) συνεχίζουν την καταβολή του επιδόματος αυτού και μετά τη συμπλήρωση των δύο ετών ηλικίας του παιδιού.

Το συμπληρωματικό επίδομα παιδιού για οικογένειες με χαμηλό εισόδημα (*supplementary children's Allowance for low income families*) παρέχεται για χρονικό διάστημα 36 μηνών σε οικογένειες με ανήλικα παιδιά, των οποίων το εισόδημα δεν εξασφαλίζει το επίπεδο στοιχειώδους διαβίωσης για τα παιδιά τους. Χορηγείται με εισοδηματικά κριτήρια και το ύψος του ανέρχεται κατ' ανώτατο όριο μέχρι τα 140€/μήνα για κάθε παιδί.

Στεγαστικό επίδομα (*Housing benefit*) παρέχεται με εισοδηματικά κριτήρια (means tested) και επιδοτείται μέρος του ενοικίου ή του δανείου των χαμηλού εισοδήματος νοικοκυριών. Το ποσό της επιδότησης εξαρτάται από τη σύνθεση της οικογένειας, το επίπεδο του εισοδήματος, την κατάσταση και την τοποθεσία του ακινήτου.

Η παροχή **κοινωνικής βοήθειας** (*social assistance*) με εισοδηματικά κριτήρια υπάγεται στην υπευθυνότητα των υπηρεσιών της τοπικής αυτοδιοίκησης, εξασφαλίζοντας ένα ελάχιστο επίπεδο εισοδήματος σε χαμηλού εισοδήματος οικογένειες, όταν αυτές αδυνατούν να καλύψουν τις στοιχειώδεις ανάγκες διαβίωσης. Παράλληλα, το πρόγραμμα στοχεύει στην ανεξαρτητοποίηση των δικαιούχων της βοήθειας, μέσω της ένταξής τους στην αγορά εργασίας. Το ύψος της κοινωνικής βοήθειας εξαρτάται από τις ιδιαίτερες ανάγκες της οικογένειας (αριθμό, ηλικία παιδιών, έξοδα στέγασης, θέρμανσης, έκτακτες ανάγκες). Οι μονογονεϊκές οικογένειες εντάσσονται στο πρόγραμμα, με ευνοϊκότερα κριτήρια και όταν έχουν παιδί μέχρι 4 ετών ή δύο παιδιά μέχρι 10 ετών απαλλάσσονται από την υποχρέωση αναζήτησης εργασίας. Το 26% των μόνων γονέων παίρνουν παροχές της κοινωνικής βοήθειας για μεγάλο χρονικό διάστημα.

4.6.2 Μέτρα γονικής προστασίας

Άδεια μητρότητας (*Maternity leave*) δικαιούνται οι εργαζόμενες γυναίκες που περιμένουν παιδί για διάστημα 14 εβδομάδων συνολικά, 6 εβδομάδων πριν και 8 εβδομάδων μετά τη γέννηση του παιδιού. Για το ίδιο διάστημα τους χορηγείται **επίδομα μητρότητας** (*Maternity benefit*), το οποίο διαφοροποιείται ανάλογα με τον ασφαλιστικό τους φορέα. Το ποσό του επιδόματος εξαρτάται από το μέσο εισόδημα των τριών τελευταίων ημερολογιακών μηνών πριν τον τοκετό, είναι αφορολόγητο και δεν υπόκειται σε ασφαλιστικές κρατήσεις. Το ανώτερο ποσό είναι 13€/ημέρα και ο εργοδότης καλύπτει τη διαφορά μέχρι τη συμπλήρωση του μέσου ημερήσιου καθαρού εισοδήματος. Μετά τη λήξη της άδειας μητρότητας παρέχεται γονική άδεια και επίδομα ανατροφής παιδιού.

Γονική άδεια (*Parental leave ή child-raising leave*) από την εργασία τους διάρκειας μέχρι τριών ετών μπορούν να διεκδικήσουν οι εργαζόμενοι γονείς (μητέρα ή πατέρα) που αποκτούν παιδί, προκειμένου να ασχοληθούν με την ανατροφή του. Υπάρχει η δυνατότητα πολλών επιλογών σχετικά με τον τρόπο χρήσης αυτής της άδειας: μπορούν να πάρουν άδεια και οι δύο συγχρόνως για κάποιο χρονικό διάστημα ή διαδοχικά, ή να την περιορίσουν

για ένα μόνο χρόνο με υψηλότερο κατά 30% επίδομα βάσει εισοδηματικών κριτηρίων, ή να την πάρουν τμηματικά, δηλαδή να πάρουν δύο χρόνια μετά τη γέννηση του παιδιού και το υπόλοιπο, όταν το παιδί ξεκινήσει το σχολείο, εξασφαλίζοντας τη θέση εργασίας τους κατά την επιστροφή τους από την άδεια. Η γονική άδεια πρέπει να χρησιμοποιηθεί εντός 8 ετών από την απόκτηση του παιδιού. Οι γονείς σε γονική άδεια μπορούν να εργάζονται με μειωμένο ωράριο, 15 έως 30 ώρες την εβδομάδα κατόπιν συνεννόησης με τον εργοδότη τους. Για διάστημα 24 μηνών της γονικής άδειας, οι γονείς δικαιούνται να λαμβάνουν το Ομοσπονδιακό Επίδομα Ανατροφής παιδιού, βάσει εισοδηματικών κριτηρίων, όπως ήδη αναφέρθηκε. Ένα μικρό ποσοστό της τάξης του 5% των πατέρων κάνει χρήση του δικαιώματος της γονικής άδειας, και το 65% των μητέρων διακόπτει την εργασία του όταν αποκτά παιδί. Για τα παιδιά που γεννιούνται από 1/1/2007 ισχύει νέο θεσμικό πλαίσιο για τη γονική άδεια. Το κύριο σημείο της μεταρρύθμισης είναι η αντικατάσταση του *Επιδόματος Ανατροφής παιδιού*, που βασίζεται σε εισοδηματικά κριτήρια με ένα **γονικό επίδομα** (*parents' benefit*). Το νέο αυτό επίδομα, που υπολογίζεται σε ποσοστό 67% των καθαρών αποδοχών του/της εργαζόμενου/ης πατέρα ή μητέρας, μπορεί να φτάσει μέχρι τα 1.800€/μήνα, στην περίπτωση πλήρους αποχής από την εργασία. Διαφορετικά, το ποσό μειώνεται ανάλογα με τις ώρες εργασίας της μερικής απασχόλησης. Οι γονείς που δεν έχουν εργαστεί μέχρι τη γέννηση του παιδιού δικαιούνται 300€/μήνα. Το γονικό επίδομα καταβάλλεται για διάστημα 12 μηνών σ' έναν από τους δύο γονείς, και στην περίπτωση που και οι δύο γονείς μοιράζονται το χρόνο της γονικής άδειας, το γονικό επίδομα καταβάλλεται για δύο επιπλέον μήνες. Στόχοι του δημογραφικού αυτού μέτρου είναι, αφενός, η αύξηση του χαμηλού ποσοστού γονιμότητας των γυναικών (1,36) και, αφετέρου, η αύξηση της ενασχόλησης του πατέρα στην ανατροφή των παιδιών. Επίσης, κάθε γονέας παιδιού μέχρι 12 ετών, σε περίπτωση ασθένειάς του, δικαιούται άδεια μετ' αποδοχών δέκα ημερών, ή είκοσι, εάν ο γονέας είναι μόνος επικεφαλής μονογονεϊκής οικογένειας. Εάν υπάρχουν περισσότερα από δύο παιδιά, η άδεια μπορεί να φτάνει τις 25 ημέρες ή τις 50 ημέρες, αντίστοιχα. Για την απόκτηση επαγγελματικών δεξιοτήτων για την ευκολότερη ενσωμάτωση των μητέρων στην εργασία τους μετά από τη γονική άδεια, η οποία συχνά είναι μακράς διάρκειας, σχεδιάζονται και υλοποιούνται προγράμματα επαγγελματικής επανακατάρτισης και εξειδίκευσης, που χαρακτηρίζονται από τις απαιτήσεις των επιχειρήσεων και τις εξατομικευμένες ανάγκες των γυναικών.

4.6.3 Υπηρεσίες παιδικής φροντίδας

Στη Γερμανία, βάσει του θεσμικού πλαισίου, τα παιδιά ηλικίας 3 έως 5 ετών, ανεξάρτητα από την εργασιακή κατάσταση των γονέων τους, δικαιούνται μια θέση σε παιδικούς σταθμούς (kindergarten), μετά τη λήξη της γονικής άδειας. Η παροχή υπηρεσιών οργανωμένης ημερήσιας φροντίδας σε παιδιά μέχρι τριών ετών αλλά και πάνω από έξι παρουσιάζει μεγάλες ελλείψεις, κυρίως στο έδαφος της πρώην Δυτικής Γερμανίας, με συνέπεια να υπάρχει δυσκολία στη συμφιλίωση της οικογενειακής με την επαγγελματική ζωή, ιδιαίτερα για τις γυναίκες. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι στην πρώην Δυτική Γερμανία, το ποσοστό κάλυψης των αναγκών για παιδιά ηλικίας έως τριών ετών είναι μόλις 3%, ενώ στην πρώην Ανατολική φτάνει το 36%. Ανάλογη εικόνα παρουσιάζεται και για τα παιδιά ηλικίας 6-9 ετών (6% και 66%, αντίστοιχα). Αξιοσημείωτη εμφανίζεται να είναι και η έλλειψη παιδικών σταθμών ημερήσιας φροντίδας (full time) στην πρώην Δυτική Γερμανία σε σχέση με την πρώην Ανατολική (20% και 100%, αντίστοιχα), ενώ υπάρχει επάρκεια παιδικών σταθμών που λειτουργούν μέχρι τις μεσημβρινές ώρες (88% και 100%, αντίστοιχα).⁸²

Οι παιδικοί σταθμοί λειτουργούν στο πλαίσιο της τοπικής αυτοδιοίκησης αλλά και της εκκλησίας, της ιδιωτικής πρωτοβουλίας, των επιχειρήσεων και των σωματείων γονέων. Τα δίδακτρα που πληρώνουν οι γονείς στους παιδικούς σταθμούς ποικίλλουν και εξαρτώνται από το ύψος του εισοδήματός τους, τον αριθμό των παιδιών και το σύνολο των ωρών παραμονής των παιδιών στις υπηρεσίες αυτές και κυμαίνονται από 30 μέχρι 300€/μήνα για κάθε παιδί. Λόγω της μεγάλης ζήτησης για υπηρεσίες ημερήσιας φροντίδας εφαρμόζεται σχέδιο επέκτασης τέτοιων υπηρεσιών στην πρώην Δυτική και διατήρησης όσων λειτουργούν στην πρώην Ανατολική Γερμανία.

Παράλληλα πολλές επιχειρήσεις που έχουν υιοθετήσει πολιτικές για τη στήριξη της οικογένειας έχουν δημιουργήσει χώρους φροντίδας των παιδιών των εργαζομένων μέσα στους χώρους εργασίας.

4.7 Πορτογαλία

Η Πορτογαλία, όπως και οι άλλες χώρες που υπάγονται στο μεσογειακό κοινωνικό μοντέλο, εμφάνισαν καθυστέρηση στην ανάπτυξη του συστήματος κοινωνικής πρόνοιας, σε σχέση με τις άλλες χώρες της ΕΕ. Τις τελευταί-

82. Βλέπε, σχετικά, Peus Cl., 2006.

ες δεκαετίες, η πολιτική για την οικογένεια δίνει έμφαση στην προστασία των γυναικών στην αγορά εργασίας και στη διευκόλυνση της συμφιλίωσης οικογενειακής και επαγγελματικής ζωής καθώς και στην ανάπτυξη των υπηρεσιών φροντίδας προσχολικής ηλικίας. Επίσης, μέσω της θεσμοθέτησης προγράμματος ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος, ενισχύει τις χαμηλού εισοδήματος οικογένειες, που κινδυνεύουν από κοινωνικό αποκλεισμό, λόγω της αδυναμίας τους να καλύψουν τις στοιχειώδεις ανάγκες διαβίωσης. Πρέπει να σημειωθεί ο σημαντικός ρόλος που διαδραματίζουν τα δυνατά οικογενειακά και άτυπα υποστηρικτικά δίκτυα στην προστασία της οικογένειας, ιδιαίτερα των εξαρτώμενων μελών της.

Στην Πορτογαλία το ποσοστό των μονογονεϊκών οικογενειών, όπως και στις άλλες μεσογειακές χώρες, είναι χαμηλό και ανέρχεται στο 4% του συνόλου των οικογενειών με εξαρτώμενα παιδιά, όμως, λόγω της αύξησης των διαζυγίων και των εκτός γάμου γεννήσεων, παρουσιάζει αυξητική τάση. Ένα μεγάλο ποσοστό των οικογενειών αυτών (22%) έχει τρία παιδιά και πάνω, ποσοστό διπλάσιο από το μέσο ευρωπαϊκό, αλλά και η αναλογία μόνων γονέων ηλικίας 50-65 ετών είναι διπλάσια (22%) του μέσου ευρωπαϊκού όρου (11%). Επίσης, οι μόνιμοι γονείς εμφανίζουν υψηλά ποσοστά απασχόλησης, δεδομένου ότι το 80% των μόνων γονέων ηλικίας 25-49 ετών εργάζονται έναντι του μέσου ευρωπαϊκού 73%. Το 98% των μόνων γονέων της κύριας παραγωγικής ηλικίας (25-49 ετών) που εργάζονται, δηλώνουν ότι η εργασιακή τους δραστηριότητα είναι πλήρους απασχόλησης. Το επίπεδο αυτοαπασχόλησης είναι ιδιαίτερα υψηλό στην Πορτογαλία (12% έναντι 8% του μέσου ευρωπαϊκού), και παρατηρείται επίσης σχετικά υψηλό επίπεδο ανεργίας 20% έναντι 10%, αντίστοιχα. Η κοινωνική πολιτική συμπεριλαμβάνει τις μονογονεϊκές οικογένειες μεταξύ των ευάλωτων κοινωνικών ομάδων του πληθυσμού, λόγω του ότι εμφανίζουν μεγάλα ποσοστά φτώχειας. Εκτός από την εξασφάλιση της διατροφής, στην περίπτωση που δεν καταβάλλεται από τον υπόχρεο γονέα, δικαιούνται τα ίδια ακριβώς επιδόματα, όπως και οι άλλοι γονείς. Εάν βρίσκονται στα χαμηλότερα εισοδηματικά κλιμάκια, τους χορηγούνται υψηλότερα οικογενειακά επιδόματα και έχουν προτεραιότητα στην πρόσβαση σε στεγαστικά προγράμματα και σε δημόσιους βρεφονηπιακούς ή παιδικούς σταθμούς εφόσον εργάζονται, λόγω της οικονομικής τους κατάστασης και όχι λόγω της μονογονεϊκότητας.

4.7.1 Μέτρα οικονομικής στήριξης

Επιδόματα μονογονεϊκών οικογενειών

Πληρωμή της διατροφής του παιδιού (*Payment of child Maintenance*) προβλέπεται στην περίπτωση που ο γονέας, ο οποίος δεν έχει την επιμέλεια του παιδιού, δεν πληρώνει τη διατροφή, που έχει αναλάβει να πληρώνει. Το κράτος παρεμβαίνει και καταβάλλει ένα ποσό στις πολύ χαμηλού εισοδήματος μονογονεϊκές οικογένειες, των οποίων το εισόδημα είναι χαμηλότερο από το εθνικό ελάχιστο μισθό, προκειμένου να εξασφαλίσει για το παιδί ένα ελάχιστο επίπεδο διαβίωσης.

Επιδόματα σε όλες τις οικογένειες

Τα οικογενειακά επιδόματα (*Family Allowances*) είναι μια καθολική παροχή σε μηνιαία βάση, που δίνεται σε παιδιά και νέους που ζουν στην Πορτογαλία και των οποίων το οικογενειακό εισόδημα είναι χαμηλότερο από το 5πλάσιο του εθνικού κατώτατου μισθού.⁸³ Επίσης, παρέχεται σε ορφανά παιδιά που ζουν σε ιδρύματα. Τα παιδιά πρέπει να είναι ηλικίας <16 ετών (ή 18, 21, ή 24 εφόσον σπουδάζουν, ή πάσχουν από κάποια μορφή αναπηρίας ή 27 σε περίπτωση ασθένειας ή ατυχήματος), και να μην διαθέτουν εισόδημα από απασχόληση. Το ύψος του επιδόματος υπολογίζεται με βάση 6 επίπεδα ταξινόμησης του εισοδήματος, αναφορικά με το εθνικό κατώτατο μισθό και καθορίζεται σε σχέση με το επίπεδο του οικογενειακού εισοδήματος, το οποίο χρησιμοποιείται ως σημείο αναφοράς. Το επίδομα αυτό ευνοεί κυρίως τις πολυμελείς οικογένειες με χαμηλά εισοδήματα. Το ύψος του επιδόματος είναι μεγαλύτερο κατά τους πρώτους 12 μήνες από τη γέννηση του παιδιού και κυμαίνεται από 31,5€ έως 126,7€, ενώ για τα υπόλοιπα έτη καταβολής του από 10,5€ έως 31,7€ ανάλογα με το επίπεδο του εισοδήματος. Ένα συμπληρωματικό ποσό, ίσο με το χαμηλότερο ποσό του οικογενειακού επιδόματος, χορηγείται κάθε Σεπτέμβριο, με την έναρξη της σχολικής χρονιάς, στους δικαιούχους του οικογενειακού επιδόματος που έχουν παιδιά ηλικίας 6-16 ετών και βρίσκονται στο χαμηλότερο εισοδηματικό κλιμάκιο. Το επίδομα αυτό συμβάλλει στην αντιμετώπιση των δαπανών εκπαίδευσης.⁸⁴

Ένα Ελάχιστο Εγγυημένο Εισόδημα (*Social Insertion Income*) εξασφαλίζεται σε όσους ζουν σε κατάσταση οικονομικής ένδειας ηλικίας άνω των 18 ετών (ή κάτω των 18 ετών, εφόσον είναι έγγαμοι ή συμβιώνουν εκτός γάμου για τουλάχιστον ένα έτος ή σε έγκυες γυναίκες) και πληρούν τους

83. Ο εθνικός κατώτατος μισθός ανερχόταν το 2003 στα 356,6€.

84. Όλες οι παροχές σε χρήμα αφορούν τιμές 2007. Βλέπε, σχετικά, www.ntss.gov.pt

προβλεπόμενους όρους σε σχέση με το ύψος του εισοδήματός τους. Απαραίτητη προϋπόθεση για τους άνεργους και ικανούς για εργασία είναι η εγγραφή τους στα Κέντρα Ευρέσεως Εργασίας. Στόχος της παροχής είναι η εξασφάλιση των αναγκών πόρων σε άτομα και οικογένειες για την ικανοποίηση των βασικών τους αναγκών, παρέχοντάς τους παράλληλα στήριξη για τη σταδιακή κοινωνική και επαγγελματική τους ενσωμάτωση.

4.7.2 Μέτρα γονικής προστασίας

Η άδεια μητρότητας (*maternity leave*) χορηγείται στις μητέρες που απουσιάζουν από την εργασία τους λόγω των υποχρεώσεων που προκύπτουν από τη γέννηση του παιδιού τους για χρονικό διάστημα 120 ημερών, από το οποίο οι 90 ημέρες πρέπει να χρησιμοποιηθούν μετά τον τοκετό. Σε περίπτωση πολλαπλού τοκετού, δικαιούνται 30 ημέρες επιπλέον άδεια για κάθε παιδί πέραν του ενός. Για το διάστημα των 120 ημερών οι μητέρες λαμβάνουν **επίδομα μητρότητας** (*Maternity benefit*). Το επίδομα υπολογίζεται με βάση το 100% των μέσων αποδοχών των 6 τελευταίων μηνών που προηγούνται του τοκετού και δεν μπορεί να είναι χαμηλότερο από το 50% του κατώτατου μισθού του ασφαλιζόμενου επαγγέλματος του δικαιούχου. Στην περίπτωση που δικαιούνται 150 ημέρες άδεια, το επίδομα ισοδυναμεί με το 80% των προαναφερόμενων αποδοχών. Οι γονείς έχουν τη δυνατότητα να επιλέξουν την από κοινού χρήση της άδειας μητρότητας, με την προϋπόθεση ότι υποχρεωτικά η μητέρα θα κάνει χρήση άδειας 6 εβδομάδων.

Άδεια πατρότητας (*Paternity leave*) 5 ημερών με αποδοχές δικαιούται ο πατέρας που αποκτά παιδί, εντός διαστήματος ενός μηνός από τη γέννηση του παιδιού. Η παροχή αυτή δεν ισχύει για τους πατέρες ελεύθερους επαγγελματίες. Σε περίπτωση οργανικής ή ψυχικής ασθένειας ή και θανάτου της μητέρας κατά τη διάρκεια της άδειας μητρότητας, ο πατέρας δικαιούται τις αντίστοιχες παροχές της μητέρας.

Άδεια υιοθεσίας (*Adoption leave*) διάρκειας 100 ημερών παρέχεται στους γονείς που υιοθετούν ένα παιδί ηλικίας μέχρι 15 ετών, αμέσως μετά την ολοκλήρωση της διαδικασίας υιοθεσίας. Η περίοδος της άδειας παρατείνεται για 30 ημέρες για κάθε υιοθετημένο παιδί. Το επίδομα υιοθεσίας (*Adoption benefit*) που καταβάλλεται για το διάστημα αυτό δεν μπορεί να είναι χαμηλότερο από το 50% του κατώτατου μισθού του ασφαλιζόμενου επαγγέλματος του δικαιούχου.

Γονική άδεια (*parental leave*) τριών μηνών άνευ αποδοχών δικαιούνται οι εργαζόμενοι γονείς (πατέρας ή μητέρα), προκειμένου να φροντίσουν τα

παιδιά τους μέχρι 6 ετών. Στην Πορτογαλία, όπως και σε άλλες χώρες, έχει εφαρμοστεί μια περίοδος άδειας αποκλειστικά για τον πατέρα διάρκειας 15 ημερών με αποδοχές, αμέσως μετά την άδεια πατρότητας ή μητρότητας. Το μέτρο αυτό υιοθετήθηκε το 2000, στο πλαίσιο πολιτικών ισότητας των δύο φύλων, και το ποσοστό των ανδρών που κάνουν χρήση γονικής άδειας ανέρχεται στο 30-40%. Παρόλα αυτά, εκτιμάται ότι ο ρόλος του πατέρα στη φροντίδα των παιδιών παραμένει περιορισμένος. Επίσης, γονική άδεια μέχρι 30 ημέρες από την εργασία τους, σε περίπτωση ασθένειας του παιδιού τους ηλικίας έως 10 ετών, δικαιούνται οι γονείς (πατέρας/μητέρα) με αναπλήρωση του 65% του μέσου ημερομισθίου τους. Για παιδιά μεγαλύτερα των 10 ετών, το χρονικό διάστημα της άδειας φτάνει τις 15 ημέρες.

Επίδομα ειδικής άδειας για τους γονείς του πατέρα/μητέρας (*special leave benefit for grandparents*) χορηγείται για 30 ημέρες μετά τη γέννηση του εγγονού/ής, εφόσον ο γονέας είναι ανήλικος και κατοικεί με τους γονείς του. Το επίδομα υπολογίζεται με βάση το 100% των μέσων αποδοχών των 6 τελευταίων μηνών που προηγούνται της γέννησης του παιδιού και δεν ισχύει για τους ελεύθερους επαγγελματίες.

4.7.3 Υπηρεσίες παιδικής φροντίδας

Στην Πορτογαλία, ενώ οι γυναίκες με μικρά παιδιά παρουσιάζουν ιδιαίτερα υψηλά ποσοστά απασχόλησης σε σχέση με τις υπόλοιπες, οι υπηρεσίες παιδικής φροντίδας δεν καλύπτουν τις ανάγκες των εργαζόμενων γονέων, και δεδομένης της μεγάλης ζήτησης οι περισσότερες διαθέσιμες υπηρεσίες παρουσιάζουν ποσοστό κάλυψης πάνω από 90%, ιδιαίτερα εκείνες που αφορούν παιδιά ηλικίας μέχρι 3 ετών. Επιπλέον, οι επίσημες στατιστικές δείχνουν ότι το ποσοστό κάλυψης των αναγκών είναι ακόμη πολύ χαμηλό, καθώς οι βρεφονηπιακοί σταθμοί (ολοήμεροι βρεφονηπιακοί σταθμοί – crèches, family crèches, πιστοποιημένοι φροντιστές - registered childminders) καλύπτουν μόνο το 15,4% των παιδιών ηλικίας μέχρι 3 ετών. Για το λόγο αυτό, μέλη του οικογενειακού περιβάλλοντος, αν υπάρχουν διαθέσιμα, καθώς και baby sitters επί πληρωμή αναλαμβάνουν να καλύψουν τις ανάγκες φύλαξης των μικρών παιδιών. Για τα παιδιά προσχολικής ηλικίας 3-5 ετών, το ποσοστό κάλυψης από τα νηπιαγωγεία είναι αρκετά υψηλότερο, καθώς φτάνει στο 76%.⁸⁵ Όσον αφορά την ύπαρξη κέντρων δημιουργικής απασχόλησης, στα οποία υπάρχει η

85. Τα παιδιά στην Πορτογαλία ξεκινούν την υποχρεωτική εκπαίδευση στην ηλικία των 6 ετών.

δυνατότητα απασχόλησης των παιδιών μετά το σχολείο, αυτά λειτουργούν σε πολύ περιορισμένη κλίμακα στο πλαίσιο της τοπικής αυτοδιοίκησης και μη κερδοσκοπικών κοινωνικών οργανισμών, με δίδακτρα που βασίζονται σε εισοδηματικά κριτήρια.

Πρέπει, επίσης, να τονιστεί ότι οι περισσότερες υπηρεσίες παιδικής φροντίδας ανήκουν στον ιδιωτικό τομέα και το κόστος είναι δυσβάστακτο για τις περισσότερες οικογένειες. Παλαιότερα η οικογένεια αντιπροσώπευε ένα ισχυρό δίκτυο αλληλεγγύης και μεγάλο μέρος της φροντίδας των παιδιών αναλάμβαναν παραδοσιακά οι γιαγιάδες. Όμως, λόγω των κοινωνικο-οικονομικών αλλαγών και ιδιαίτερα λόγω της αυξανόμενης συμμετοχής τους στην αγορά εργασίας, η υποστήριξη αυτή τείνει να εκλείψει, με αποτέλεσμα τα παιδιά των εργαζόμενων γονέων να μένουν συνήθως στο σπίτι μόνα τους ή να ακολουθούν τις μητέρες στο χώρο εργασίας τους.

Η ανάπτυξη ενός δικτύου υπηρεσιών παιδικής φροντίδας και η διεύρυνση των επιλογών των γονέων σε σχέση με τη φροντίδα των παιδιών τους θεωρούνται πλέον ζητήματα απόλυτης προτεραιότητας για την Πορτογαλία.⁸⁶

4.8 Συγκριτική ανάλυση των πολιτικών προστασίας της οικογένειας στις χώρες της ΕΕ

Στην προσπάθεια συγκριτικής ανάλυσης των πολιτικών στήριξης της οικογένειας που εφαρμόζονται στα Ευρωπαϊκά κράτη, εντοπίζονται σημαντικές διαφοροποιήσεις τόσο ως προς το ύψος και το εύρος των παροχών όσο και ως προς τα κριτήρια και τις προϋποθέσεις χορήγησής τους. Διαφορές, επίσης, παρουσιάζονται και στη στόχευση των μέτρων κοινωνικής προστασίας, καθώς άλλα απευθύνονται στο γενικό πληθυσμό και άλλα εστιάζουν στη μείωση της επισφάλειας των ευάλωτων ομάδων του πληθυσμού με επιδόματα που παρέχονται με εισοδηματικά κριτήρια. Επίσης, προκύπτουν κάποιες καλές πρακτικές, που έχουν υιοθετηθεί με επιτυχία, και έχουν συμβάλει σημαντικά στη διευκόλυνση της μητέρας τόσο όσον αφορά την ανατροφή των παιδιών όσο και την επάνοδό τους στο εργασιακό περιβάλλον.

Ειδικότερα, οι ευρωπαϊκές πολιτικές για την προστασία της οικογένειας υλοποιούνται μέσω μιας δέσμης θεσμικών και οικονομικών ρυθμίσεων,

86. Βλέπε European Foundation for the improvement of Living and Working Conditions (2004).

που αφορούν οικονομική ενίσχυση των οικογενειών μέσω επιδομάτων και φορολογικών ελαφρύνσεων καθώς και παροχών σε είδος.

Όσον αφορά τα επιδόματα, ως σημαντικότερα θα μπορούσαν να αναφερθούν τα εξής:

- **Επίδομα παιδιού ή οικογενειακό επίδομα** το οποίο σε όλες τις χώρες είναι μία καθολική παροχή που δεν υπόκειται σε εισοδηματικά κριτήρια, εκτός από την Πορτογαλία, όπου το ποσό του επιδόματος μειώνεται βαθμιαία καθώς αυξάνεται το οικογενειακό εισόδημα. Το επίδομα αυτό καταβάλλεται από το πρώτο κιόλας παιδί, με εξαίρεση τη Γαλλία που χορηγεί επίδομα για το πρώτο παιδί μέχρι τη συμπλήρωση του τρίτου έτους και με εισοδηματικά κριτήρια. Το ύψος του ποσού διαφοροποιείται ανάλογα με τον αριθμό των παιδιών και σε κάποιες περιπτώσεις ακόμα και με την ηλικία τους (Γαλλία). Χορηγείται δε συνήθως μέχρι την ηλικία των 16-18 ετών και φτάνει μέχρι και την ηλικία των 24 ετών, όταν τα παιδιά σπουδάζουν. Οι χώρες της ηπειρωτικής Ευρώπης (ιδίως η Γερμανία) καθώς και οι Σκανδιναβικές χώρες παρέχουν τα πλέον γενναιόδωρα επιδόματα παιδιού. Αντίθετα, οι χώρες της Ν. Ευρώπης ακολουθούν με σημαντική απόσταση. Ειδικά η Ελλάδα παρέχει τα χαμηλότερα επιδόματα παιδιού σε οικογένειες με ένα ή δύο παιδιά σε όλη την Ευρώπη (18€/μήνα για το πρώτο και δεύτερο παιδί).
- **Επίδομα μητρότητας**⁸⁷ παρέχεται σε όλες τις χώρες και είναι ανάλογο με τις αποδοχές. Πρέπει να σημειωθεί ότι το επίδομα μητρότητας στις περισσότερες χώρες συνδέεται με την εργασιακή σχέση των δικαιούχων. Στην Ελλάδα εμφανίζεται το παράδοξο της διαφοροποίησης, τόσο του χρόνου αδείας μητρότητας όσο και του ύψους του επιδόματος σε σχέση με τις αποδοχές, μεταξύ των εργαζομένων στο δημόσιο και ιδιωτικό τομέα. Συγκεκριμένα στις απασχολούμενες στο δημόσιο τομέα χορηγείται άδεια μητρότητας 20 εβδομάδων με πλήρεις αποδοχές, ενώ οι απασχολούμενες στον ιδιωτικό τομέα δικαιούνται 17 εβδομάδες άδεια και επίδομα μητρότητας όχι κατώτερο από τα 2/3 των αποδοχών τους.
- **Αμειβόμενη γονική άδεια**⁸⁸ παρέχεται σε ορισμένες χώρες (Γαλλία, Φινλανδία, Σουηδία, Γερμανία, Αυστρία, Λουξεμβούργο, Δανία), και το ποσοστό αναπλήρωσης μισθού διαφοροποιείται από χώρα σε χώρα. Στη

87. Βλ. Πίνακας 1.

88. Βλ. Πίνακας 3.

χώρα μας, η γονική άδεια είναι άνευ αποδοχών με αποτέλεσμα να μην συμβάλλει στη διευκόλυνση των εργαζομένων να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις της οικογενειακής ζωής.

- **Επιδόματα μονογονεϊκών οικογενειών** που χορηγούνται σε μόνους γονείς με χαμηλά εισοδήματα για ενίσχυση του εισοδήματός τους (Γαλλία, Ιρλανδία). Στην Ελλάδα τα επιδόματα που χορηγούνται για τη στήριξη της μονογονεϊκής οικογένειας είναι το επίδομα για την ενίσχυση των απροστάτευτων παιδιών ή το επίδομα μονογονεϊκών οικογενειών. Τα επιδόματα αυτά παρέχονται με εισοδηματικά κριτήρια και το ύψος τους είναι εξαιρετικά χαμηλό, καθώς δεν έχει αναπροσαρμοστεί τα τελευταία χρόνια.
- **Επίδομα διατροφής** που χορηγείται σε μόνους γονείς, όταν ο υπόχρεος γονέας παραλείπει να πληρώσει τη διατροφή ή όταν το ποσό της διατροφής είναι χαμηλότερο από το θεσπισμένο κατώτατο όριο που ισχύει στην χώρα (Φινλανδία, Σουηδία, Γερμανία, Πορτογαλία). Στο Ηνωμένο Βασίλειο παρεμβαίνει το κράτος ως διαμεσολαβητής για την καταβολή του επιδόματος από τον υπόχρεο γονέα.
- **Επιδόματα ενίσχυσης εισοδήματος** χορηγούνται σε οικογένειες με χαμηλά εισοδήματα, όταν το εισόδημά τους δεν επαρκεί για την κάλυψη των βασικών αναγκών διαβίωσης. Στις περισσότερες χώρες εντάσσονται στο πλαίσιο της εξασφάλισης του θεσπισμένου ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος. Η Ελλάδα είναι η μόνη χώρα της ΕΕ στην οποία δεν έχει θεσπιστεί σύστημα ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος, ώστε να προστατεύει τις οικογένειες με χαμηλά εισοδήματα από τον κοινωνικό αποκλεισμό.
- **Επίδομα στέγασης** καταβάλλεται με εισοδηματικά κριτήρια για την κάλυψη μέρους της δαπάνης στέγασης και εξαρτάται από το μέγεθος της οικογένειας και τη δαπάνη στέγασης. Και στην Ελλάδα χορηγείται επίδομα ενοικίου σε άγαμες μητέρες καθώς και σε μόνους γονείς λόγω χρείας με προϋποθέσεις (1680€/χρόνο αν το ετήσιο εισόδημα δεν υπερβαίνει τις 13.000€/χρόνο και έχουν πραγματοποιήσει τουλάχιστον 700 ημέρες εργασίας). Επίσης δίνονται δάνεια αυτοστέγασης με τις ίδιες προϋποθέσεις, εφόσον το ετήσιο καθαρό εισόδημα υπερβαίνει τα 6.457€. Συμπληρωματικά, σε κάποιες χώρες παρέχονται σε οικογένειες με χαμηλά εισοδήματα επιδόματα για φύλαξη παιδιού, σχολικά επιδόματα και επιδόματα θέρμανσης.
- Αναφορικά με τις **φορολογικές ελαφρύνσεις**, αυτές αφορούν μείωση φόρου λόγω δαπανών για τη φροντίδα των παιδιών (Γαλλία), μείωση

του οικογενειακού φορολογητέου εισοδήματος λόγω της ενασχόλησης της συζύγου με εξαρτώμενο μέλος της οικογένειας (Ιρλανδία), ειδικές φοροαπαλλαγές για τις μονογονεϊκές οικογένειες καθώς και το σύστημα πίστωσης φόρου (Ηνωμένο Βασίλειο).

- Τέλος, οι παροχές σε είδος περιλαμβάνουν, αφενός, ένα **ευρύ πλαίσιο παροχής αδειών**, όπως η άδεια μητρότητας, η άδεια πατρότητας, η γονική άδεια με διασφαλισμένη τη θέση εργασίας καθώς και υπηρεσίες παιδικής φροντίδας για παιδιά προσχολικής και σχολικής ηλικίας. Οι παροχές αυτές συμβάλλουν σημαντικά στη διευκόλυνση της εναρμόνισης της επαγγελματικής με την οικογενειακή ζωή.
- Όσον αφορά τη διάρκεια της **άδειας μητρότητας**,⁸⁹ η μέγιστη διάρκεια εμφανίζεται στο Ηνωμένο Βασίλειο (52 εβδομάδες), ενώ στις υπόλοιπες χώρες κυμαίνεται από 14-18 εβδομάδες, με εξαίρεση την Ιρλανδία που χορηγεί 26 εβδομάδες άδεια μητρότητας. Στη Σουηδία, δεν υπάρχει θεσμοθετημένη άδεια μητρότητας, καθώς προβλέπεται μεγάλης διάρκειας γονική άδεια (480 ημέρες), ενώ παράλληλα παρέχεται άδεια κύησης 7 εβδομάδων. Στην Ελλάδα, όπως ήδη αναφέρθηκε, στις απασχολούμενες στον δημόσιο τομέα χορηγείται άδεια μητρότητας 20 εβδομάδων, ενώ στις απασχολούμενες στον ιδιωτικό τομέα 17 εβδομάδων, η οποία βρίσκεται στο μέσο όρο των ευρωπαϊκών χωρών.
- Αναφορικά με την **άδεια πατρότητας**,⁹⁰ η οποία δεν προβλέπεται σε όλες τις χώρες, κυμαίνεται από 2 έως 18 ημέρες, είναι μετ' αποδοχών και χορηγείται συνήθως αμέσως μετά την ημερομηνία τοκετού. Στην Ελλάδα παρέχεται άδεια πατρότητας 2 ημερών αμέσως μετά τη γέννηση του παιδιού.
- Η διάρκεια της **γονικής άδειας**⁹¹ ποικίλλει σημαντικά από χώρα σε χώρα, κυμαίνεται από 3 μήνες έως 3 χρόνια και σε αρκετές χώρες, όπως και στην Ελλάδα, είναι μη αμειβόμενη. Είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι προωθείται η χρησιμοποίηση της άδειας αυτής από τους πατέρες, είτε με επιπλέον χρόνο άδειας είτε με θεσμοθετημένο καθορισμένο χρόνο χρήσης από αυτούς.

Όσον αφορά τις *υπηρεσίες παιδικής προστασίας*, από τη συγκριτική παρατήρηση προκύπτει ότι στις περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες, εκτός των

89. Βλ. Πίνακας 21.

90. Βλ. Πίνακας 22.

91. Βλ. Πίνακας 23.

Σκανδιναβικών, υπάρχει μεγάλη έλλειψη δομών για παιδιά προσχολικής ηλικίας και, κυρίως, για τα παιδιά έως 3 ετών. Αξιοσημείωτο είναι ότι σε αρκετές χώρες (Ιρλανδία, Πορτογαλία, Ηνωμένο Βασίλειο, Ολλανδία, Αυστρία) οι υπηρεσίες για παιδιά ιδιαίτερα βρεφικής ηλικίας λειτουργούν στο πλαίσιο του ιδιωτικού τομέα.⁹² Οι πολιτικές παιδικής προστασίας έχουν προσανατολιστεί στην κάλυψη αυτού του κενού με την ανάπτυξη νέων υπηρεσιών κυρίως σε τοπικό επίπεδο και τη βελτίωση των υπάρχουσών δομών. Βάσει των στόχων της Συνόδου της Βαρκελώνης του 2002, στο πλαίσιο της άρσης των εμποδίων για την ένταξη των γυναικών στην απασχόληση, τα κράτη-μέλη θα πρέπει να μεριμνήσουν μέχρι το έτος 2010 για την παροχή βρεφονηπιακής φροντίδας για το 33% τουλάχιστον των παιδιών έως 3 ετών και για το 90% των παιδιών από 3 ετών έως την υποχρεωτική εκπαίδευση. Στην Ελλάδα, η υποδομή για τη φροντίδα των παιδιών είναι ανεπαρκής, με συνέπεια οι γονείς να προσφεύγουν σε υπηρεσίες του ιδιωτικού τομέα, με δυσβάστακτο κόστος. Με βάση τα διαθέσιμα στοιχεία, δεν καλύπτονται οι υπάρχουσες ανάγκες, ιδιαίτερα των γονέων με παιδιά προσχολικής ηλικίας έως 2,5 ετών.⁹³ Μόνο το 3% των παιδιών μέχρι τριών ετών καλύπτεται από δημόσιους παιδικούς σταθμούς (στην ΕΕ καλύπτεται κατά μέσο όρο το 17% των παιδιών), έναντι του 46% των παιδιών ηλικίας 3 έως 6 ετών.⁹⁴ Ο ρόλος των άτυπων δικτύων στη στήριξη της οικογένειας εξακολουθεί να είναι πολύ σημαντικός καθώς την ευθύνη της φροντίδας των μικρών παιδιών επωμίζονται μέλη του στενού οικογενειακού περιβάλλοντος.

Μια ενδεικτική παράθεση καλών πρακτικών, οι οποίες θα μπορούσαν να υιοθετηθούν στη χώρα μας αφορούν:

- Την παροχή ειδικών επιδομάτων για μονογονεϊκές οικογένειες με εισοδηματικά κριτήρια, όπως στην περίπτωση της Ιρλανδίας και της Γαλλίας, με στόχο την εξασφάλιση ενός στοιχειώδους επιπέδου διαβίωσης. Συγκεκριμένα, στην Ιρλανδία χορηγείται μηνιαίο επίδομα ύψους 743,2€ στους μόνους γονείς παιδιών έως 18 ετών (ή 22 εφόσον σπουδάζουν) προσαυξανόμενο κατά 88€/ μήνα για κάθε επιπλέον παιδί. Επίσης, αντίστοιχο επίδομα παρέχεται στη Γαλλία στη μόνη έγκυο γυναίκα καθώς και στους μόνους γονείς (μητέρα ή πατέρα) ενός τουλάχιστον παιδιού ηλι-

92. Βλ. Πίνακας 24.

93. Βλ. Κογκίδου Δ., 1995, σ. 436.

94. Βλ. Συμεωνίδου Χ., 2001.

ΠΙΝΑΚΑΣ 21

Άδεια μητρότητας (Απασχολούμενες σε μισθωτή εργασία)

Χώρας	Μέγιστη διάρκεια (σε εβδομάδες)	Δικαιούχοι	Με αποδοχές	Ύψος πληρωμής σε % των αποδοχών	Φορέας χρηματοδότησης
Αυστρία	16 (ή 20 για ιατρικούς λόγους)	Δεν τοχύνουν προϋποθέσεις	ΝΑΙ	100%	Κράτος+ Ασφαλιστικός φορέας
Βέλγιο	15 (17 σε περίπτωση πολλαπλού τοκετού)	Όλες οι ασφαλισμένες γυναίκες	ΝΑΙ	30 ημ. 82% των αποδοχών και για το υπόλοιπο διάστημα 75%	Ασφαλιστικός φορέας
Δανία	18	6 μήνες παραμονής στη χώρα	ΝΑΙ		Εργοδότης
Φινλανδία	105 ημέρες (περίπου 17,5 εβδ.)	Όλοι οι γονείς	ΝΑΙ	100%-60% μειώνεται ανάλογα με τα εισοδήματα (ελάχιστο ημερ. 15,20€)	Ασφαλιστικός φορέας
Γαλλία	1 ^ο /2 ^ο παιδί 16 (+3 σε περίπτωση πολλαπλού τοκετού), 3 ^ο παιδί 26	10 μήνες ασφαλιστικές εισφορές	ΝΑΙ	100% με μέγιστο 2.432€/ μήνα	Ασφαλιστικός φορέας
Γερμανία	14 (18 σε περίπτωση πολλαπλού τοκετού)	Όλοι οι γονείς	ΝΑΙ	100%	Ασφαλιστικός φορέας (<13€/ημέρα)+εργοδότης
Ελλάδα	A)17 ή 20(για εργαζόμενες στον ιδιωτικό και δημόσιο τομέα αντίστοιχα) B) Δυνατότητα άδειας 9 μηνών με αποδοχές για όσες εργαζόμενες δεν κάνουν χρήση του μειωμένου ωραρίου εργασίας (δημόσιος + ιδιωτικός τομέας)	200 ημέρες εργασίας τα τελευταία 2 χρόνια	ΝΑΙ	100% για εργαζόμενες στο δημόσιο τομέα και 2/3+ των αποδοχών για εργαζόμενες στον ιδιωτικό τομέα	Ασφαλιστικός φορέας+εργοδότης

Ιρλανδία	26		39 ημέρες ασφαλιστικές ει- σφορές σε διάστημα 12 μη- νών πριν από την άδεια μη- τρότητας	18 εβδομάδες	70% με ανώτατο και κα- τώτατο όριο	Κράτος
Ιταλία	21		Όλες οι γυναίκες κάτοικοι	ΝΑΙ	80%	Ασφαλιστικός φορέας
Λουξεμβούρ- γο	16 (20 σε περίπτωση πολλαπλού τοκετού)		Όλες οι ασφαλισμένες γυ- ναίκες	ΝΑΙ	80% με ανώτατο και κα- τώτατο όριο	Ασφαλιστικός φορέας
Ολλανδία	16		Όλες οι ασφαλισμένες γυ- ναίκες	ΝΑΙ	100% μέχρι ένα ανώτατο όριο	Ασφαλιστικός φορέας
Πορτογαλία	17		6 μήνες ασφαλιστικές ει- σφορές	ΝΑΙ	100% με καθορισμένο κατώτατο όριο	Κράτος
Ισπανία	16 (17 αν 3 παιδιά και περισσό- τερα)		180 ημέρες ασφαλιστικές ει- σφορές στο διάστημα των 5 τελευταίων ετών	ΝΑΙ		Κράτος
Σουηδία	7 εβδ. άδεια κίνησης και 60 ημέ- ρες γονική άδεια		Όλοι οι γονείς	ΝΑΙ	80% (ελάχιστο 20€/ημέ- ρα)	Κράτος
Μ. Βρετανία	52		Απασχόληση για μια συνεχή περίοδο 26 εβδομάδων που ολοκληρώθηκε την 15η εβδο- μάδα πριν από την αναμενό- μενη ημερομηνία τοκετού	26 εβδομάδες	Πρώτες 6 εβδ. 90%, επόμενες 20 εβδ. 154€/εβδ., υπόλοιπες 26 εβδ. άνευ αποδοχών	Εργοδότης (χρηματοδο- τείται τουλάχιστον σε ποσοστό 92% από το Κράτος)

Πηγή: OECD Family Database 2007.

ΠΙΝΑΚΑΣ 22
Άδεια πατρότητας

Χώρες	Κριτήρια	Αριθμός ημερών άδειας	Με αποδοχές	Ύψος πληρωμής σε % του μισθού
Αυστρία	Δεν υπάρχει θεσμοθετημένη άδεια πατρότητας (βάσει συλλογικών συμβάσεων παρέχονται 1 ή 2 ημέρες άδεια μετ' αποδοχών)			
Βέλγιο	Απασχολούμενος	10 ημ. σε διάστημα ενός μηνός από την ημερ. γέννησης του παιδιού	Ναι	3 ημ. εργοδότης. Υπόλοιπες ημ. 82% από τον ασφαλιστικό φορέα
Δανία	Απασχολούμενος	2 εβδ. σε διάστημα 14 εβδ. μετά τη γέννηση	Ναι	90% μέχρι το ανώτατο όριο
Φινλανδία	Απασχολούμενος	18 ημερολογιακές ημέρες	Ναι	100-60% (όπως στην άδεια μητρότητας)
Γαλλία	Απασχολούμενος	2 εβδ. (3 εβδ. σε πολλαπλό τοκετό)	Ναι	3 ημ. 100%, οι υπόλοιπες μέχρι το ανώτατο όριο
Ελλάδα	Απασχολούμενος	2 ημέρες αμέσως μετά τη γέννηση	Ναι	100%
Ιρλανδία	Δεν υπάρχει θεσμοθετημένη άδεια πατρότητας (παρέχεται 3 ημέρες άδεια μετ' αποδοχών από τους εργοδότες)			
Ιταλία	Απασχολούμενος+ μόνος πατέρας ή σε περίπτωση ασθένειας της μητέρας. Παρέχεται με εισοδηματικά κριτήρια.	Όλη η άδεια μητρότητας ή μέρος αυτής σε περίπτωση ασθένειας της μητέρας	Ναι	80% από τον ασφαλιστικό φορέα
Λουξεμβούργο	Απασχολούμενος	2 ημερ. αμέσως μετά τη γέννηση	Ναι	100% (εργοδότης)
Ολλανδία	Απασχολούμενος	2 ημερ. σε διάστημα ενός μήνα μετά από τη γέννηση	Ναι	100%
Πορτογαλία	Απασχολούμενος	5 ημερ. σε διάστημα ενός μήνα μετά τη γέννηση	Ναι	100%
Ισπανία	Απασχολούμενος	2 ημ. (+2 αν είναι σε άλλη πόλη). Η άδεια μητρότητας (10 εβδ.) μπορεί να μεταφερθεί στον πατέρα εάν τοχύουν κάποιες προϋποθέσεις και για τους δύο γονείς	Ναι	100% (εργοδότης)
Σουηδία	Απασχολούμενος	10 ημ. σε διάστημα 60 ημερών από την ημερ. γέννησης του παιδιού και ταυτόχρονα με τη μητέρα	Ναι	max. 80%
Μ. Βρετανία	Απασχολούμενος (26 εβδ.)	2 εβδ. Χορηγούνται μία και μία σε διάστημα 8 εβδ. από τη γέννηση	Ναι	100 λίρες/εβδ. ή 90% των αποδοχών αν είναι χαμηλότερες

Πηγή: OECD Family Database 2007.

κίας μέχρι τριών ετών, το ύψος του οποίου ανέρχεται μηνιαίως στα 561,2€ και 748,2€, αντίστοιχα, και προσαυξάνεται κατά 187€ για κάθε επιπλέον παιδί.

- Την παροχή κινήτρων στις μονογονεϊκές οικογένειες για την ένταξή τους στην αγορά εργασίας, μέσω εξατομικευμένης προσέγγισης με παροχή στήριξης από ειδικούς συμβούλους (personal adviser), ώστε με την εξασφάλιση ενός αξιοπρεπούς εισοδήματος να αποφευχθεί ο κοινωνικός αποκλεισμός τους. Η πολιτική αυτή υιοθετείται με επιτυχία στο Ηνωμένο Βασίλειο.
- Την καθοδήγηση στους μόνους γονείς καθώς και σε όλες τις οικογένειες σε κρίση από ειδικούς συμβούλους (facilitators) σε τοπικά γραφεία κοινωνικής πρόνοιας (one-stop-shop), σχετικά με τον τρόπο βελτίωσης του εισοδήματός τους μέσω της εκπαίδευσης, της κατάρτισης και προώθησης στην απασχόληση, πρακτική που συναντάται στην Ιρλανδία.
- Την παροχή ειδικού επιδόματος για την ελεύθερη επιλογή του τρόπου φύλαξης του παιδιού, η οποία καταβάλλεται στη Γαλλία για την κάλυψη της δαπάνης απασχόλησης βοηθού για τη φύλαξη παιδιών στο σπίτι, όταν οι γονείς εργάζονται.
- Την εξασφάλιση θέσης σε όλα τα παιδιά προσχολικής ηλικίας, μετά τη λήξη της γονικής άδειας, σε υπηρεσίες οργανωμένης ημερήσιας φροντίδας ανεξάρτητα από το επίπεδο του εισοδήματος των γονέων ή την εργασιακή τους κατάσταση, όπως προβλέπεται στη Φινλανδία και στη Σουηδία.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2 3
Γονική άδεια

Χώρες	Διάρκεια	Όριο ηλικίας παιδιού	Αποδοχές	Επιπλέον ρυθμίσεις
Αυστρία	2 χρόνια εναλλάξ οι γονείς ανά 3 μήνες. Οι μονογονεϊκές που εργάζονται με μερική απασχόληση 4 χρόνια	2ετών Δυνατότητα μεταφοράς ενός 3μήνου μέχρι τα 7 έτη	Ειδικό επίδομα 14,53 €/ημέρα για μια περίοδο 30 μηνών	Δικαίωμα για μερική απασχόληση
Βέλγιο	3 μήνες σε κάθε γονέα για κάθε παιδί (6 μήνες σε μερικής απασχόλησης)	4 ετών ή 8 σε περίπτωση αναπηρίας	Ειδικό επίδομα 537€/μήνα και 268€/μήνα για πλήρη και μερική απασχόληση αντίστοιχα	Η άδεια μπορεί να δοθεί σε ένα μήνα Χ 3
Δανία	8 μήνες για κάθε παιδί μοιράζονται και στους δύο γονείς + ατομικό δικαίωμα για 8 εβδ. χωρίς αποδοχές	9 ετών	8 μήνες 90% των αποδοχών μέχρι ένα ανώτατο όριο	Δικαίωμα για μερική απασχόληση με ανάλογη μείωση αποδοχών
Φινλανδία	Α) 6.5 μήνες για κάθε παιδί μετά την άδεια μητρότητας Β) άδεια φροντίδας παιδιού μέχρι τα 3α γενέθλια αν δεν είναι σε υπηρεσία φροντίδας Γ) δικαίωμα σε μερική απασχόληση μέχρι τη 2α τάξη της υποχρεωτικής εκπαίδευσης	Α) κάτω του ενός έτους Β) 3 ετών Γ) 8 ετών	Α) περίπου 60% Β) βασικό επίδομα 252,3€/μήνα για το πρώτο παιδί + 84€/μήνα αν είναι >3 ετών Γ) επίδομα 70€/μήνα	Α) Επέκταση της άδειας + 2 μήνες σε περίπτωση πολλαπλού τοκετού. Β) Υπάρχει bonus για τον πατέρα που κάνει χρήση της γονικής άδειας Γ) ανάλογη μείωση αποδοχών
Γαλλία	Α) 3 χρόνια σε κάθε γονέα για κάθε παιδί (1 έτος για υιοθεσία) Β) δικαίωμα για μερική απασχόληση	Α) 3 ετών Β) δεν υπάρχει όριο	Ειδικό επίδομα στην οικογένεια εάν έχουν 2+ παιδιά και εργάζονται για ορισμένο αριθμό ετών 521€/μήνα	Η άδεια ισχύει και στην περίπτωση υιοθεσίας
Γερμανία	3 χρόνια σε κάθε γονέα για κάθε παιδί	3 ετών	Ειδικό επίδομα για τα 2 πρώτα έτη (με εισοδηματικά κριτήρια) max. 300€/μήνα για κάθε παιδί	Μερική απασχόληση μετά από έγκριση εργοδότη
Ελλάδα	3.5 μήνες για κάθε γονέα (ιδιωτικός τομέας) και 2 χρόνια (δημόσιος τομέας)	3.5 ετών	Μη αμειβόμενη	Η άδεια ισχύει και στην περίπτωση υιοθεσίας
Ιρλανδία	3.5 μήνες για κάθε γονέα (όλο το διάστημα μαζί εκτός αν γίνει διαφορετική συμφωνία με τον εργοδότη)	5 ετών	Μη αμειβόμενη	Η άδεια ισχύει και στην περίπτωση υιοθεσίας

Ιταλία	11 μήνες μοιράζονται και στους δύο γονείς (6 max. στην μητέρα και 6 στον πατέρα με δικαίωμα για ένα μήνα επιπλέον αν ο πατέρας πάρει 3 μήνες) Μονογονεϊκές οικογένειες 10 μήνες	8 ετών (6 σε περίπτωση υιοθεσίας)	Για παιδιά κάτω των 3 ετών 30% των αποδοχών για 6 μήνες και 30% μετά τους 6 μήνες μόνο αν το εισόδημα είναι χαμηλότερο από ένα καθορισμένο όριο	Η άδεια ισχύει και στην περίπτωση υιοθεσίας. Η άδεια είναι μετ αποδοχών στην περίπτωση βαριάς αναπηρίας του παιδιού. Για ελεύθερους επαγγελματίες 3 μήνες μετ αποδοχών.
Λουξεμβούργο	6 μήνες σε κάθε γονέα για κάθε παιδί	Μετά την άδεια μητρότητας	Με πλήρη απασχόληση 1840€/μήνα για 6 μήνες Με μερική απασχόληση 920€/μήνα για 12 μήνες	Η άδεια δεν δίνεται τμηματικά. Δίνονται 2 μήνες επιπλέον άδειας σε περίπτωση πολυπαιλού τοκετού
Ολλανδία	6 μήνες σε κάθε γονέα για κάθε παιδί (6 μήνες σε περίπτωση μερικής απασχόλησης) Δικαίωμα για αλλαγή ωραρίου σε περίπτωση μερικής απασχόλησης	8 ετών	Μη αμεμβόμηνη (εξαιρούνται οι δημόσιοι υπάλληλοι που δικαιούνται το 75% των αποδοχών ή αν υπάρχουν ευνοϊκές ρυθμίσεις)	Η άδεια μπορεί να δοθεί σε ένα μήνα X 6. Δίνεται άδεια άνευ αποδοχών σε περίπτωση υιοθεσίας
Πορτογαλία	A) 3 μήνες σε κάθε γονέα (6 μήνες σε περίπτωση μερικής απασχόλησης) B) ειδική άδεια 2 ετών (3 έτη αν 3+ παιδιά, 4 έτη αν υπάρχει ανάπηρο παιδί)	A) 6 ετών B) 6 ή 12 ετών σε περίπτωση μερικής απασχόλησης	Και στις δύο περιπτώσεις άνευ αποδοχών	Δυνατότητα μερικής απασχόλησης και εύλεκτου ωραρίου
Ισπανία	3 έτη σε κάθε γονέα για κάθε παιδί	3 ετών ή 6 ετών σε περίπτωση μερικής απασχόλησης	Μη αμεμβόμηνη	Η άδεια ισχύει και στην περίπτωση υιοθεσίας.
Σουηδία	15 μήνες μοιράζονται μεταξύ των γονέων. Επιπλέον 2 μήνες για τον πατέρα	8 ετών	13 μήνες 80% των αποδοχών, υπόλοιποι 2 καθορισμένο επίδομα	Η άδεια είναι εύελικτη και μπορεί να δοθεί τμηματικά (1/4, 1/8 ακόμη και μία ώρα)
Μ. Βρετανία	13 εβδ. για κάθε παιδί (18 αν υπάρχει αναπηρία παιδιού και εργαζονται και οι δύο γονείς)	5 ετών	Μη αμεμβόμηνη	

Πηγή: OECD Family Database 2007.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2.4

Υπηρεσίες παιδικής φροντίδας στις χώρες της Ε.Ε.

Δημόσιες* Ιδιωτικές**	Παιδική φροντίδα εκτός σπιτιού		Παιδική φροντίδα στο σπίτι		Υπηρεσίες προσχολικής φροντίδας			Υποχρεωτική εκπαίδευση	
	0	1	2	3	4	5	6	7	
Ηλικία									
Αυστρία	Βρεφονηπιακοί σταθμοί μερικής απασχόλησης (25 ώρες/εβδομάδα) (<i>Tagesmutter, Krippen</i>)		Παιδικοί σταθμοί μερικής απασχόλησης (25 ώρες/εβδομάδα) (<i>Kindergarten</i>)	Υποχρεωτική εκπαίδευση					
Βέλγιο	-Βρεφονηπιακοί σταθμοί (<i>Kinderdagverblijf</i> και <i>Crèche</i>) -Παιδική φροντίδα στο σπίτι (<i>gardennies en crèches</i>)		Παιδικοί σταθμοί μερικής ή πλήρους απασχόλησης με παροχή υπηρεσιών πέρα από τις ώρες του σχολείου (<i>Keuleterschool, Ecole maternelle</i>)	Υποχρεωτική εκπαίδευση					
Δανία	-Βρεφονηπιακοί σταθμοί πλήρους απασχόλησης (>32ώρες/εβδομάδα) (<i>Vuggestuer</i>) -Παιδική φροντίδα στο σπίτι (<i>Dagpleje</i>)		Παιδικοί σταθμοί και νηπιαγωγεία πλήρους απασχόλησης (>32ώρες/εβδομάδα) (<i>Børnehaver</i>)	Υποχρεωτική εκπαίδευση					
Φινλανδία	-Κέντρα ημερήσιας φροντίδας παιδιών πλήρους απασχόλησης (<50ώρες/εβδομάδα) (<i>Päivähoito</i>) -Παιδική φροντίδα στο σπίτι (<i>Pertterähoito</i>)		Υποχρεωτική εκπαίδευση						
Γαλλία	-Βρεφονηπιακοί σταθμοί (<i>Crèche</i>) -Παιδική φροντίδα στο σπίτι (<i>Assistant maternelles</i>)		Υπηρεσίες Προσχολικής Φροντίδας-Νηπιαγωγεία (<i>Ecole maternelle</i>)			Υπηρεσίες Προσχολικής Φροντίδας (<i>Esiopetus</i>)	Υποχρεωτική εκπαίδευση		
Γερμανία	Βρεφονηπιακοί σταθμοί (<i>Krippen</i>)		Υπηρεσίες Προσχολικής Φροντίδας-Νηπιαγωγεία (<i>Kindergarten</i>)			Υποχρεωτική εκπαίδευση			
Ελλάδα	Βρεφονηπιακοί σταθμοί για παιδιά <2.5 ετών και παιδικό σταθμοί για παιδιά > 2.5 ετών		Νηπιαγωγεία			Υποχρεωτική εκπαίδευση			
Ιρλανδία	-Βρεφονηπιακοί και παιδικοί σταθμοί (<i>nurseries, playgroups</i>) -Παιδική φροντίδα στο σπίτι (<i>childminders</i>)		Υπηρεσίες Προσχολικής Φροντίδας (<i>Early Start and Infant school</i>)			Υποχρεωτική εκπαίδευση			
Ιταλία	Βρεφονηπιακοί και παιδικοί σταθμοί μερικής και πλήρους απασχόλησης (20 και 50ώρες/εβδομάδα αντίστοιχα)(<i>Asili nidi</i>)		Υπηρεσίες Προσχολικής Φροντίδας (<i>Pre-school playgroups</i>)			Υποχρεωτική εκπαίδευση			

	Παιδική φροντίδα εκτός σπιτιού		Παιδική φροντίδα στο σπίτι		Υπηρεσίες προσχολικής φροντίδας		Υποχρεωτική εκπαίδευση	
	0	1	2	3	4	5	6	7
Δημόσιες* Ιδιωτικές**								
Ηλικία								
Πορτογαλία	-Βρεφονηπιακοί και παιδικοί σταθμοί (<i>Creche familiare</i>) - Παιδική φροντίδα στο σπίτι		Νηπιαγωγεία (<i>Jardins de infancia</i>)		Υποχρεωτική εκπαίδευση		Υποχρεωτική εκπαίδευση	
Ισπανία	Υπηρεσίες προσχολικής εκπαίδευσης (<i>Educación prescolar</i>)		Νηπιαγωγεία (Education infantile)		Υποχρεωτική εκπαίδευση		Υποχρεωτική εκπαίδευση	
Σουηδία	Δεν υπάρχουν υπηρεσίες φροντίδας για παιδιά μέχρι ενός έτους, λόγω της μεγάλης διάρκειας της γονικής άδειας (480 ημέρες)		-Βρεφονηπιακοί και παιδικοί σταθμοί (30ώρες/εβδομάδα) (<i>Forskola</i>) -Παιδική προστασία στο σπίτι ιδιαίτερα στις αγροτικές περιοχές (<i>Familiedaghem</i>)		Υπηρεσίες Προσχολικής Φροντίδας (<i>ForskoleKlass</i>)		Υποχρεωτική εκπαίδευση	
Μεγάλη Βρετανία	Βρεφονηπιακοί και παιδικοί σταθμοί (<i>Nurseries, child minders, playgroups</i>)		Βρεφονηπιακοί και παιδικοί σταθμοί (<i>Playgroups, nurseries</i>)		Νηπιαγωγεία και τμήτες υποδοχής σε δημοτικά σχολεία (<i>Reception class with primary school</i>)		Υποχρεωτική εκπαίδευση	
Λουξεμβούργο	-Βρεφονηπιακοί και παιδικοί σταθμοί (<i>Creche familiare</i>) - Παιδική φροντίδα στο σπίτι <i>Tagesmutter</i>		Νηπιαγωγεία (<i>Enseignement pre-scolaire</i>)		Υποχρεωτική εκπαίδευση		Υποχρεωτική εκπαίδευση	
Ολλανδία	-Βρεφονηπιακοί και παιδικοί σταθμοί (<i>Kinderopvang</i>) - Παιδική φροντίδα στο σπίτι (<i>Gastouderopvang</i>)		Νηπιαγωγεία		Υποχρεωτική εκπαίδευση		Υποχρεωτική εκπαίδευση	

Πηγή: OECD Family Database 2007.

*Η χρηματοδότηση και η διαχείριση γίνεται από το κράτος

** Η διαχείριση γίνεται από ιδιωτικούς φορείς και χρηματοδοτούνται από δημόσιους και ιδιωτικούς πόρους

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ - ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Σε όλες τις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης τα επίπεδα φτώχειας των νοικοκυριών μόνων γονέων είναι υψηλότερα από τα αντίστοιχα επίπεδα για όλους τους τύπους νοικοκυριών με εξαρτώμενα παιδιά. Στην Ελλάδα, σύμφωνα με στοιχεία της EUROSTAT, τα νοικοκυριά μόνων γονέων ανέρχονται στο 2% του συνόλου των νοικοκυριών και στο 4% των νοικοκυριών με παιδιά.

Σύμφωνα με στοιχεία που προέκυψαν από την έρευνα EU SILK 2003, οι μονογονεϊκές οικογένειες στην Ελλάδα χαρακτηρίζονται από υψηλά επίπεδα οικονομικής επισφάλειας που φτάνουν το 28,8%. Εξαιρετικά υψηλά ποσοστά φτώχειας παρουσιάζονται στα μονογονεϊκά νοικοκυριά με υπεύθυνο ηλικίας 30-45 ετών σε σχέση με τα νοικοκυριά δύο ενηλίκων με εξαρτώμενα παιδιά. Αναφορικά με την απασχόληση ακόμη και στην περίπτωση που ο μόνος γονέας εργάζεται, σχεδόν η 1 στις 3 μονογονεϊκές οικογένειες με πάνω από 1 παιδί χαρακτηρίζεται ως φτωχή οικογένεια.

Παρά το γεγονός ότι οι μονογονεϊκές οικογένειες αποτελούν μια πραγματικότητα, η οποία στατιστικά γίνεται συνεχώς όλο και πιο εμφανής, από την εξέταση του θεσμικού πλαισίου προκύπτει ότι η κοινωνική προστασία της μονογονεϊκής οικογένειας παρουσιάζεται ελλειμματική, παρά τις πρόσφατες θεσμικές παρεμβάσεις, οι οποίες, όμως, ήταν ελάχιστες.

Σε σχέση με την κοινωνική προστασία συγκεκριμένων ευπαθών τύπων οικογένειας προκύπτει ότι, αν και οι μονογονεϊκές οικογένειες παρουσιάζουν τη μεγαλύτερη ευπάθεια, δεν δίνεται η ανάλογη έμφαση σε αυτές, με συνέπεια να μην υπάρχει πλήρες νομοθετικό πλαίσιο προστασίας τους στοχευμένο στα οικονομικά και κοινωνικά τους προβλήματα, που συνεπάγονται η επιβίωση αυτών των οικογενειών και η ανατροφή των παιδιών σε συνθήκες απασχόλησης του μόνου γονέα. Αντίθετα, σημαντική έμφαση δίνεται για παράδειγμα, στις πολύτεκνες οικογένειες, με συνέπεια να έχει αναπτυχθεί ένα ευρύ πλαίσιο προστασίας τους και υιοθέτησης ειδικών οικονομικών και κοινωνικών δράσεων και πλεονεκτημάτων για την ενίσχυσή τους.

Δεν υπάρχει συγκεκριμένη πολιτική που να αναφέρεται αποκλειστικά στις μονογονεϊκές οικογένειες και η πολιτεία με πολύ αργά βήματα αναγνω-

ρίζει τη διαφορετικότητα στον τύπο της οικογένειας και αντίστοιχα προσαρμόζει την οικογενειακή πολιτική. Όλες οι σχετικές ρυθμίσεις αφορούν έμμεσα τις μονογονεϊκές οικογένειες, καθώς αναφέρονται σε γενικότερα νομοθετήματα που επεκτείνουν την εφαρμογή τους και σε ορισμένες ή και σε όλες τις κατηγορίες μονογονεϊκών οικογενειών (άγαμες μητέρες, σε διάσταση/ διαζευγμένες, σε κατάσταση χηρείας). Πρέπει να επισημανθεί, επίσης, ότι οι περισσότερες θεσμικές παρεμβάσεις που προβλέπουν ρυθμίσεις για τις μονογονεϊκές οικογένειες έχουν υλοποιηθεί την τελευταία δεκαετία.

Η προβλεπόμενη επιδοματική πολιτική ενίσχυσης των απροστάτευτων παιδιών είναι αναχρονιστική, προϊόν μιας απαρχαιωμένης προνοιακής νομοθεσίας που δεν ανταποκρίνεται στις σύγχρονες συνθήκες και εξελίξεις. Τα ποσά των προνοιακών επιδομάτων καθώς και τα εισοδηματικά κριτήρια χορήγησής τους, για τα οποία δεν προβλέπεται μηχανισμός τακτικής αναπροσαρμογής, είναι πάρα πολύ χαμηλά, με συνέπεια σε καμία περίπτωση να μην ανταποκρίνονται στους αρχικούς στόχους τους, να μην επαρκούν ούτε για την κάλυψη στοιχειωδών δαπανών διαβίωσης και να μην προσφέρουν ουσιαστική βοήθεια στις μονογονεϊκές οικογένειες που εμφανίζουν το υψηλότερο ποσοστό κινδύνου φτώχειας, μεταξύ των άλλων πληθυσμιακών κατηγοριών. Χαρακτηριστικά μπορεί να αναφερθεί ότι το μηνιαίο επίδομα ανεργίας (311,25€) του μόνου γονέα αποκλείει τη μονογονεϊκή οικογένεια από τη διεκδίκηση αυτών των επιδομάτων λόγω υπέρβασης του εισοδηματικού κριτηρίου.

Επιπλέον, η ύπαρξη δύο διαφορετικών φορέων που ασκούν επιδοματική πολιτική για τη μονογονεϊκή οικογένεια οφείλεται στην έλλειψη κοινωνικού σχεδιασμού, ένα από τα αποτελέσματα του τρόπου ανάπτυξης του συστήματος κοινωνικής φροντίδας στη χώρα μας. Ο επιμερισμός υπευθυνότητας σε διαφορετικούς φορείς (Διευθύνσεις Κοινωνικής Πρόνοιας των Νομαρχιών και Μονάδες Κοινωνικής Φροντίδας) οπωσδήποτε δεν βοηθά τον ορθολογικό σχεδιασμό και την αποτελεσματικότητα της κοινωνικής πολιτικής.⁹⁵

Ως προς τα άλλα μέτρα διευκόλυνσης και στήριξης των μονογονεϊκών οικογενειών, μπορεί κανείς να συναγάγει το συμπέρασμα ότι αποτελούν ένα σύνολο αποσπασματικών ρυθμίσεων, που εντοπίζονται διάσπαρτες σε πολλά νομοθετήματα. Τα περισσότερα που αναφέρθηκαν παραπάνω είναι συνακόλουθα της απασχόλησης και της κοινωνικής ασφάλισης (άδειες, επιδόματα επί του μισθού, στεγαστικά προγράμματα) ή και της πολυτεκνικής ιδιότητας του επικεφαλής μιας μονογονεϊκής οικογένειας.

95. Κογκίδου Δ., 1995, *Μονογονεϊκές οικογένειες*, Νέα Σύνορα, σελ. 460.

Επίσης, λόγω των πολλών εμπλεκόμενων φορέων, της έλλειψης διατομεακής συνεργασίας και δικτύωσης των υπηρεσιών καθώς και λόγω των πολύπλοκων και χρονοβόρων γραφειοκρατικών διαδικασιών της δημόσιας διοίκησης, το θεσμικό πλαίσιο καθίσταται δυσλειτουργικό και αναποτελεσματικό και οι ίδιοι οι ενδιαφερόμενοι συχνά αγνοούν ή και αντιμετωπίζουν δυσκολίες στην άσκηση των δικαιωμάτων τους.

Οι υπάρχουσες κοινωνικές συμβουλευτικές υπηρεσίες σε τοπικό επίπεδο καθώς και οι υπηρεσίες στήριξης των οικογενειών σε κρίση κρίνονται ανεπαρκείς με συνέπεια συχνά τα προβλήματα των οικογενειών αυτών να αντιμετωπίζονται αποσπασματικά και να παρατηρείται περιορισμένη χρήση από εκείνους που έχουν και τη μεγαλύτερη ανάγκη βοήθειας.

Έχει παρατηρηθεί ότι οι μετανάστες, εφόσον παραμένουν και εργάζονται νόμιμα στη χώρα και πληρούν τις προβλεπόμενες προϋποθέσεις, ενημερώνονται μέσω των δικτύων υποστήριξής τους και επωφελούνται των δικαιωμάτων τους σε μεγαλύτερο βαθμό σε σχέση με τους Έλληνες πολίτες, με συνέπεια να κάνουν αποτελεσματική χρήση των κοινωνικών υπηρεσιών και να καλύπτουν τις ανάγκες τους.

Βέβαια, πρέπει να επισημανθεί ο σημαντικός ρόλος των συλλόγων μονογονεϊκών οικογενειών καθώς και των κοινωνικών υπηρεσιών που παρέχουν ψυχολογική υποστήριξη και νομικές συμβουλές στην πληροφόρηση των μόνων γονέων, που απευθύνονται σε αυτούς ως προς τα δικαιώματα και τις προϋποθέσεις άσκησής τους καθώς και στη διευκόλυνσή τους στη διεκδίκηση χρηματικών παροχών, απαλλαγών, κοινωνικών υπηρεσιών και πλεονεκτημάτων. Παρόλα αυτά οι σύλλογοι αυτοί, λόγω της περιορισμένης διαπραγματευτικής τους δύναμης, δεν μπορούν να ασκήσουν επαρκή πίεση στα κέντρα λήψης αποφάσεων ώστε να επιτύχουν ευνοϊκές ρυθμίσεις για τα μέλη τους.

Παρά την ενίσχυση των δομών φροντίδας τα τελευταία χρόνια (ολοήμερα νηπιαγωγεία και δημοτικά, δομές φύλαξης και δημιουργικής απασχόλησης παιδιών) υπάρχουν ακόμη πολλές ελλείψεις και δεν καλύπτονται οι υπάρχουσες ανάγκες, με συνέπεια οι γονείς να μην μπορούν να αντεπεξέλθουν στις ευθύνες της οικογένειας και της εργασίας. Ο συνδυασμός εργασίας με τις οικογενειακές υποχρεώσεις φαίνεται να είναι περισσότερο βιώσιμος στο δημόσιο τομέα, όπου οι συνθήκες εργασίας είναι περισσότερο φιλικές προς τους γονείς (ωράριο, άδειες, συμβατότητα ωραρίου εργασίας με ωράριο παιδικών σταθμών κ.ά.).

Τέλος, πρέπει να σημειωθεί ότι στη χώρα μας δεν υπάρχει σύστημα Ελάχιστου Εγγυημένου Εισοδήματος, που θα μπορούσε εξασφαλίζοντας ένα ελάχιστο εισόδημα στη μονογονεϊκή οικογένεια να συμβάλει ουσιαστικά

στην καταπολέμηση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού της ευάλωτης αυτής ομάδας. Παράλληλα, οι σύγχρονες κοινωνικο-οικονομικές και δημογραφικές μεταβολές αποδυναμώνουν την ικανότητα του υποστηρικτικού οικογενειακού δικτύου να υποκαθιστά αποτελεσματικά το ρόλο του κράτους στην άσκηση κοινωνικής πολιτικής. Διαπιστώνεται ότι ο κίνδυνος διολίθωσης στη φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό με περιορισμένες δυνατότητες εξόδου είναι αρκετά μεγάλος, λόγω της περιορισμένης αποτελεσματικότητας του συστήματος κοινωνικής προστασίας.

Η μονογονεϊκότητα αποτελεί μια πρόκληση για την κοινωνική πολιτική όλων των ευρωπαϊκών κρατών και, από τη συγκριτική εξέταση των πολιτικών προστασίας της οικογένειας που εφαρμόζονται στις χώρες της ΕΕ, προκύπτει ότι η χώρα μας υστερεί σημαντικά στην υιοθέτηση ενός αποτελεσματικού πλαισίου στήριξης της, ώστε να αποφευχθεί η παγίδα της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού.

Από την επισκόπηση των παραπάνω, προτείνονται οι ακόλουθες παρεμβάσεις:

- Οι μονογονεϊκές οικογένειες θα πρέπει να αποτελέσουν αντικείμενο ξεχωριστής μέριμνας κατά τη χάραξη και εφαρμογή οικογενειακών πολιτικών, μέσω της διαμόρφωσης ενός κατάλληλου και ευνοϊκού θεσμικού πλαισίου καθώς και της υιοθέτησης άμεσων εξειδικευμένων παρεμβάσεων, προκειμένου η κοινωνική πολιτική να ανταποκριθεί αποτελεσματικά στις πολυδιάστατες ανάγκες της μονογονεϊκότητας.
- Για την αποτελεσματικότερη άσκηση πολιτικής θεωρείται αναγκαία η δικτύωση των εμπλεκόμενων φορέων, η διατομεακή συνεργασία τους και η απλούστευση των γραφειοκρατικών διαδικασιών, δεδομένου ότι η γραφειοκρατία ακυρώνει τα οφέλη των όποιων, έστω και περιορισμένων, παρεμβάσεων και αποθαρρύνει τους δικαιούχους από τη διεκδίκηση των παροχών.
- Η περαιτέρω ανάπτυξη και η εξασφάλιση της βιωσιμότητας των κοινωνικών συμβουλευτικών υπηρεσιών, που ήδη λειτουργούν σε τοπικό επίπεδο, θα μπορούσε να συμβάλει σημαντικά στην καλύτερη ενημέρωση και πληροφόρηση των μονογονεϊκών οικογενειών για την αντιμετώπιση των προβλημάτων τους (έντυπο υλικό, γραμμή SOS, δικτυακός τόπος). Επίσης, η στελέχωση των δομών αυτών με ειδικούς προσωπικούς συμβούλους θα βοηθούσε στην καθοδήγηση των μόνων γονέων στο γραφειοκρατικό σύστημα για την άσκηση των δικαιωμάτων τους.
- Απαιτείται άμεσα ουσιαστική αναπροσαρμογή των προνοιακών επιδομάτων και ετήσια τιμαριθμική αναπροσαρμογή τους με ταυτόχρονη επέ-

κταση του ορίου ηλικίας κάλυψης των δικαιούχων, από τα 16 έτη τουλάχιστον στα 18 ή και στα 24, σε περίπτωση σπουδών.

- Δεδομένου ότι το βασικότερο πρόβλημα που αντιμετωπίζουν οι γονείς και ιδιαίτερα οι μητέρες που έχουν αναλάβει μόνες την ανατροφή των παιδιών τους είναι η έλλειψη ευκαιριών απασχόλησης, που να είναι προσαρμοσμένες στις ανάγκες τους, πρέπει να θεσμοθετηθούν δράσεις που θα τις ενημερώνουν και θα τις διευκολύνουν στην ένταξή τους στην αγορά εργασίας, ώστε να τους δοθεί η δυνατότητα να ζήσουν αξιοπρεπώς την οικογένειά τους και να εξασφαλίσουν συνθήκες υγιούς ανάπτυξης για τα παιδιά τους. Επίσης, οι μητέρες αυτές πρέπει να προωθούνται κατά προτεραιότητα σε προγράμματα κατάρτισης λόγω των μειωμένων επαγγελματικών δεξιοτήτων και της έλλειψης εμπειρίας καθώς και σε προγράμματα προώθησης της γυναικείας απασχόλησης και ενίσχυσης της γυναικείας επιχειρηματικότητας.
- Σημαντική, επίσης, θεωρείται η υιοθέτηση ευέλικτων ωραρίων εργασίας καθώς και η επιμήκυνση της διάρκειας των γονικών αδειών με πρόβλεψη αναπλήρωσης των αποδοχών, για την απρόσκοπτη ενασχόληση των γονέων με την ανατροφή των παιδιών τους.
- Η μονογονεϊκή οικογένεια έχει κατεξοχήν ανάγκη υποστήριξης στον τομέα της παιδικής προστασίας, στο πλαίσιο της διευκόλυνσης του συνδυασμού της εργασίας με τις οικογενειακές υποχρεώσεις. Η επέκταση της εξαιρετικά ανεπαρκούς δημόσιας υποδομής για τη φροντίδα και φύλαξη των παιδιών –ιδιαίτερα για τις ηλικίες μέχρι 3 ετών–, αφενός, θα απαλλάξει την εργαζόμενη μητέρα από την ανάγκη να διακόψει πρόωρα την εργασία της και, αφετέρου, θα δώσει τη δυνατότητα στη μη εργαζόμενη να εργαστεί, συμβάλλοντας θετικά στην ένταξη των γυναικών στην αγορά εργασίας. Προς την κατεύθυνση αυτή προτείνεται και η παροχή κινήτρων για τη δημιουργία χώρων φροντίδας παιδιών στους χώρους εργασίας.
- Σημαντικό μέτρο για τη διευκόλυνση των γονέων στην ανατροφή του παιδιού θα αποτελούσε η χορήγηση ενός ειδικού επιδόματος για την κάλυψη μέρους της δαπάνης φροντίδας των παιδιών στο σπίτι.
- Η δημιουργία χάρτη κοινωνικών αναγκών σε τοπικό επίπεδο θα μπορούσε να βοηθήσει στον εντοπισμό των πλέον ευάλωτων οικογενειών –μεταξύ των οποίων και των μονογονεϊκών– ώστε να αποτυπωθούν καλύτερα οι ειδικότερες ανάγκες τους και να υπάρξει έγκαιρη παρέμβαση με παροχή υπηρεσιών πρόληψης και αντιμετώπισης καταστάσεων κρίσης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνόγλωσση

- Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, 2006, *Φτώχεια, αποκλεισμός και κοινωνικές ανισότητες*, Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου, Ινστιτούτο Κοινωνικής Πολιτικής.
- Κάρλος Μ. και Μαράτου-Αλιπράντη Λ., 2002, «Νέες μορφές οικογένειας και κοινωνική πολιτική: Η περίπτωση της Ελλάδας και της Πορτογαλίας», στο Μαράτου-Αλιπράντη Λ. (επιμ.-εισαγωγή), *Οικογένειες και κράτος πρόνοιας στην Ευρώπη*, Αθήνα, ΕΚΚΕ, Gutenberg.
- Κογκίδου Δ., 1995, *Μονογονεϊκές οικογένειες, Πραγματικότητα – προοπτικές – κοινωνική πολιτική*, Αθήνα, Νέα Σύνορα Λιβάνης.
- Κογκίδου Δ., 2004, «Μεταβολές της οικογενειακής οργάνωσης - Μονογονεϊκές οικογένειες: Μια πρόκληση για την κοινωνική πολιτική στην Ελλάδα», στο Μουσουρού Α. και Στρατηγάκη Μ. (επιμ.), *Ζητήματα οικογενειακής πολιτικής, θεωρητικές αναφορές και εμπειρικές διερευνήσεις*, Αθήνα, Gutenberg.
- Μαράτου-Αλιπράντη Λ., 2006, «Μορφές οικογένειας και οικονομική ανέχεια. Μια πρώτη προσέγγιση», στο Πρακτικά Συνεδρίου ΕΚΚΕ, *Φτώχεια, αποκλεισμός και κοινωνικές ανισότητες*, Λαύριο.
- Μαράτου-Αλιπράντη Λ., 1998, «Μονογονεϊκές οικογένειες: Σύγχρονες τάσεις και διλήμματα πολιτικής. Συγκριτική επισκόπηση ανάμεσα στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, τ. 95, ΕΚΚΕ.
- Μαράτου-Αλιπράντη Λ., 2001, *Διακρατικός οδηγός για τη μονογονεϊκότητα*, Κέντρο Ερευνών για θέματα Ισότητας, Αθήνα.
- Ματσαγγάνης Μ., 2002, «Κοινωνική πολιτική και οικογένεια στην Ελλάδα», στο Μαράτου-Αλιπράντη Λ. (επιμ.-εισαγωγή), *Οικογένειες και κράτος πρόνοιας στην Ευρώπη*, Αθήνα, ΕΚΚΕ, Gutenberg.
- Μουρική Α., 2006, «Εμφυλες διαστάσεις της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού», στο Πρακτικά Συνεδρίου ΕΚΚΕ, *Φτώχεια, αποκλεισμός και κοινωνικές ανισότητες*, Λαύριο.
- Συμεωνίδου Χ., 2002, «Γάμος-διαζύγιο, συμβίωση-χωρισμός στην Ελλάδα», στο Μαράτου-Αλιπράντη Λ. (επιμ.-εισαγωγή), *Οικογένειες και κράτος πρόνοιας στην Ευρώπη*, Αθήνα, ΕΚΚΕ, Gutenberg.

- Συνήγορος του Πολίτη (Κύκλος Κοινωνικής Προστασίας), 2003, Πόρισμα με θέμα: «Προϋποθέσεις ενίσχυσης απροστάτευτων παιδιών», Αθήνα.
- Υπουργείο Απασχόλησης και Κοινωνικής Προστασίας, 2005, *Εθνικό Σχέδιο Δράσης για την Κοινωνική Ένταξη 2005-06*.
- Υπουργείο Απασχόλησης και Κοινωνικής Προστασίας, 2006, *Εθνική Έκθεση Στρατηγικής για την Κοινωνική Προστασία και την Κοινωνική Ένταξη 2006-08*.

Ξενογλώσση

- Baldock J. and Hadlow J., 2001, *Care arrangements in single parent families*, National report: United Kingdom, SOCCARE Project, work package 2.
- Björnberg U. and Dahlgren L., 2004, *(a) Policy: The case of Sweden, (b) Demography of Family, (c) Labour Supply*, National Working Papers for the Nordic Project on Welfare Policies and Employment in the context of Family Change, Social Policy Research Unit, The University of York. UK.
- On line: <http://www.york.ac.uk/inst/spru/research/summs/welempfc.htm>
- Bradshaw J., Kennedy S., Kilkey M., Hutton S., Corden A., Eardley T., Holmes H. and Neale J., 1996, *The Employment of Lone Parents: A Comparison of Policy in Twenty Countries*. London: Family Policy Studies Center.
- Bryson C., Budd T., Lewis J. and Elam J., 1999, *Women's Attitudes to Combining Paid Work and Family Life*, The Women's Unit, London: The Cabinet Office.
- Daly M. and Clavero S., 2003, *Contemporary Family Policy in Ireland and Europe*, School of Sociology and Social Policy, Queen's University, Belfast.
- Department of Justice, Equality and Law Reform, 2004, *Developing Childcare in Ireland: Equal Opportunities childcare Programme 2000-2006*, Childcare Directorate, Dublin.
- Department of Social and Family Affairs, 2005, *Options and Opportunities: A guide for one-parent families*, Information Services, Dublin.
- Department of Social and Family Affairs, 2006, *Guide to Social Welfare Services*, Information Services, Dublin.
- Duncan S. and Edwards R., 1999, *Lone Mothers, Paid Work and Gendered Moral Rationalities*, London: Macmillan Press.
- Duncan S. and Edwards R. (eds), 1997, *Single Mothers in an International Context: Mothers or Workers?* London: UCL Press.
- European Foundation for the improvement of Living and Working Conditions, 2004, *Combining Family and Full Time Work: The case of Portugal*, Comparative Report, European Working Conditions Survey. On line: www.eurofound.eu.int.
- Eurostat, 2004, "Household formation in the EU – Lone Parents", *Statistics in Focus*, Theme 3-5/2004.
- Fagnani J., 2003, "Supporting Working Parents in France: Is Family Policy at a

- Turning Point?”, *Journal of Population and Social Security (Population)*, vol. 1, no. 1.
- Federal Ministry for Family Affairs, Senior Citizens, Women and Youth, Women with Family and Single Women.
On line: www.bmfsfj.de/Publikationen/women-in-germany/a-4.html
- Finch N., 2003, (a) *Family Policy in the UK*, (b) *Labour Supply in the UK*, Welfare Policy and Employment in the context of family change, Social Policy Research Unit, University of York, UK.
On line: <http://www.york.ac.uk/inst/spru/research/summs/welempfc.htm>
- Forssten K. et al., 2002, *Demographic Trends in Finland*, Report for the Project: Welfare Policies and Employment in the context of Family Change, Department of Social Policy, University of Turku, Finland.
- Gonzalez L., 2005, *Single Mothers and Incentives to Work: The French Experience*, Centro de Estudios Monetarios y financieros, Policy Evaluation Workshop.
On line: www.cemfi.es/research/seminars
- Grey A., 2001, “*Making Work Pay*”- *Devising the Best Strategy for Lone Parents in Britain*, Cambridge University Press, UK.
- Harding L.F., 1996, *Family, State and Social Policy*, Basingstoke: Macmillan.
- Kammerman S.B. and Kahn A.J. (eds), 1997, *Family change and family policies in Great Britain, Canada, New Zealand and the United States*, Oxford: Clarendon Press.
- Kiernan K., Land H. and Lewis J., 1998, *Lone Motherhood in Twentieth-Century Britain*, Oxford: Clarendon Press.
- Lewis J. (ed.), 1997, *Lone Mothers in European Welfare Regimes. Shifting Policy Logics*, London: Jessica Kingsley Publishers.
- Lhommeau B. and Paupy L., 2001, *Les effets redistributifs de la politique familiale: un éclairage à l'aide de quelques cas-types*, Ministère de l'Emploi et de la Solidarité, Direction de la Recherche des Etudes de l' Evaluation et des Statistiques, Etudes et Résultats -DREES, No 100, Paris.
- Martin Cl. and Vion A. (coordinators), 2002, Synthesis report: *Lone parent Families, Work and Social Care*, A qualitative comparison of care arrangements in Finland, Italy, Portugal, the UK and France, SOCCARE Project, work package 2.
- Millar J., 2004, *Lone mothers and their children: work and welfare*, Centre for the Analysis of Social Policy, University of Bath, UK.
- Ministry of Social Affairs and Health, 2006, *Finland's Family Policy*, Brochures of the Ministry of Social Affairs and Health 2006:12eng, Helsinki.
- OECD, 2003, *Social Assistance in Germany*, Labour Market and Social Policy Occasional Papers, Directorate for Employment, Labour and Social Affairs, No 58, OECD, DELSA/ELSA/WD(2003)1.
- OECD, 2004, *Early Childhood Education and Care Policy in France*, Country Note, Directorate for Education.

- OECD, 2004, *OECD Recommends Portugal Strengthen Support for Working Parents in Low-Income Households*. On line: www.oecd.org/publications
- OECD, 2006, *Removing Obstacles to Employment for Women in Ireland*, Economics Department Working Papers, No. 511 ECO/WKP (2006)39.
- Ostner I., Reif M. and Turba H., 2004, *Family Policies in Germany*, National Report for the “Nordic Project” on Welfare Policies and Employment in the context of Family Change, Social Policy Research Unit, The University of York.
On line: <http://www.york.ac.uk/inst/spru/research/summs/welempfc.htm>
- Papadopoulos Th., 2002, *Family Policy in Greece*, National Informant’s Questionnaire, Project: Comparison of Child Benefit Packages in 22 Countries, Social Policy Research Unit, University of York.
- Peus Cl., 2006, *Work-Family Balance? The Case of Germany*, Working Paper, Massachusetts Institute of Technology Workplace Center, WPC#0025.
On line: www.web.mit.edu/workplacecenter/publications.htm
- Room G. (ed.), 1995, *Beyond the Threshold: The Measurement and Analysis of Social Exclusion*, Bristol: Policy Press.
- Spiess K. and Wrohlich K., 2006, *The Parental Leave Benefit Reform in Germany: Costs and Labour Market Outcomes of Moving towards the Scandinavian Model*, Institute for the study of Labor, IZA DP No 2372.
- Vlemincx K. and Berghman J., 2001, “Social exclusion and the welfare state: an overview of conceptual issues and policy implications”, in D. Mayes, J. Berghman, and R. Salais (eds), *Social Exclusion and European Policy*, Cheltenham: Edward Elgar.
- Wall K., 2004, *Developments and Family Policy in Portugal in 2003*, European Observatory on the Social Situation, Demography and the Family, Working Paper, Instituto de Ciências Sociais, Universidade de Lisboa, WP3-04.
- Ward C., Dale A. and Joshi, 1996, “Combining employment with child care: an escape from dependence”, *Jnl. of Social Policy*, 25 (2), pp. 223-34.
- Wasoff F. and Dey I., 2000, *Family Policy*, Eastbourne: The Gildredge Press.

Διευθύνσεις στο διαδίκτυο

Caisses d'Allocations Familiales: www.caf.fr

Department of Justice, Equality and Law Reform: www.justice.ie

Department of Social and Family Affairs: www.welfare.ie/publications

Directgov – Public Services all in one place: www.direct.gov.uk

Federal Ministry for Family Affairs, Senior Citizens, Women and Youth:
www.bmfsfj.de/Publikationen/women-in-germany

Government Offices of Sweden: www.sweden.gov.se

Health Service Executive: www.hse.ie

L'assurance maladie en ligne: www.ameli.fr

Le portail de l'administration française: www.vosdroits.service-public.fr

Ministry for Labour and Social Solidarity: www.ntss.gov.pt

Ministry of Health and Social Affairs: www.regeringen.se

Ministry of Social Affairs and Health: www.stm.fi

Mutual Information System on Social Protection (MISSOC):
http://ec.europa.eu/employment_social/social_protection/missoc_en.htm

Swedish Social Insurance Agency: www.forsakringskassan.se/sprak/eng

The Swedish National Agency for Education: www.skolverket.se

www.citizensinformation.ie

www.education.ie

Βουλή των Ελλήνων (www.parliament.gr).

Δήμος Αθηναίων (www.cityofathens.gr).

Εθνικό Τυπογραφείο (www.et.gr).

Οργανισμός Απασχόλησης Εργατικού Δυναμικού (www.oaed.gr)

Οργανισμός Εργατικής Κατοικίας (ΟΕΚ) (www.oek.gr).

